

PR No. 13-82/83

**VAN BEDRIJFSUITKOMSTEN TOT FINANCIËLE POSITIE
(BEF)**

SAMENVATTEND OVERZICHT VAN LANDBOUWBEDRIJVEN
TOT EN MET 1982/83

Augustus 1984

**Landbouw-Economisch Instituut
Afdeling Landbouw**

REFERAAT

VAN BEDRIJFSUITKOMSTEN TOT FINANCIËLE POSITIE (BEF) samenvattend overzicht van landbouwbedrijven tot en met 1982/83

Poppe, K.J. (red.)

Den Haag, Landbouw-Economisch Instituut, 1984

115 p., fig., tab.

De BEF doet op basis van het landbouwboekhoudnet verslag van de ontwikkelingen in bedrijfsuitkomsten en financiële positie van de Nederlandse landbouwbedrijven. In het verslagjaar (1982/83) bleven de uitkomsten t.o.v. het voorafgaande jaar gemiddeld vrijwel gelijk. De kosten werden voor slechts 92% gedekt door de opbrengsten.

De bedrijfsuitkomsten varieerden sterk naar bedrijfstype en grootteklasse, maar voor de meeste bedrijfstypen kan teruggezien worden op een relatief vrij gunstig jaar. Een uitzondering geldt daarbij voor de pluimveehouderij, waarvan de resultaten sterk teleurstelden.

Evenals de bedrijfsuitkomsten bleef ook het inkomen op peil. Opvallend is het herstel van de investeringen. De spreiding van de inkomens bleef ook in het verslagjaar groot.

Tevens is aandacht besteed aan het EG-boekhoudnet. De organisatie en inhoud ervan zijn beschreven. Ook zijn de bedrijven uit het LEI-boekhoudnet landbouw ingedeeld naar de EG-typologie; daarna is het arbeidsinkomen van Nederlandse groepen van bedrijven met soortgelijke groepen in (streken van) Denemarken, België, Duitsland, Engeland, Ierland, Frankrijk en Italië vergeleken.

Bedrijfsuitkomsten/Financiële positie/Investeren/Inkomens landbouw/EG/Produktiviteit/Prijzen

Overname van de inhoud toegestaan, mits met duidelijke bronvermelding.

Inhoud

Blz.

WOORD VOORAF	5
1. INLEIDING	7
1.1 Doel en opzet van de publikatie	7
1.2 Opzet van het LEI-boekhoudnet	8
1.3 Economische en meteorologische omgeving	9
1.4 De gemiddelde boerderij: kosten en opbrengsten	11
1.5 De gemiddelde boerderij: financiële positie	15
1.6 Meerjarige ontwikkeling	16
2. BEDRIJFSUITKOMSTEN	19
2.1 Inleiding	19
2.2 Prijsontwikkeling van enkele kostensoorten	20
2.3 Bewerkingskosten	22
2.4 Rentabiliteit van de akkerbouwbedrijven	23
2.4.1 Prijzen en produktiviteit	23
2.4.2 Bedrijfsresultaten	28
2.5 Rentabiliteit van de weidebedrijven	29
2.5.1 Prijzen en produktiviteit	29
2.5.2 Bedrijfsresultaten	32
2.6 Rentabiliteit van de intensieve veehouderij- bedrijven	34
2.6.1 Varkenshouderij	34
2.6.2 Pluimveehouderij	37
2.6.3 Stieren- en kalvermesterij	37
2.6.4 Schapenhouderij	42
3. FINANCIËLE POSITIE	45
3.1 Inleiding	45
3.2 Inkomensvorming, inkomensbesteding en finan- ciering van diverse bedrijfstypen	47
3.2.1 Akkerbouwbedrijven	47
3.2.2 Weidebedrijven	50
3.2.3 Gemengde bedrijven met intensieve veehouderij	53
3.3 Continuïteit van de landbouwbedrijven	56
3.4 Vermogenspositie	59
3.5 Jongere en oudere ondernemer	65
4. HET EG-BOEKHOUDNET	67
4.1 Inleiding	67
4.2 Organisatie	67
4.3 Bedrijfskeuze	71
4.4 Typologie: bss en EGE	74
4.5 Typologie: het schema	77

INHOUD (vervolg)

Blz.

4.6	Begrippen voor het meten van het bedrijfsresultaat en publikatiewijze	80
4.7	Bedrijfsresultaten: algemeen	85
4.8	Bedrijfsresultaten: melkveebedrijven	91
4.9	Bedrijfsresultaten: akkerbouwbedrijven	103
4.10	Besluit	113
	Geraadpleegde statistische bronnen	114

AANVERWANTE PUBLIKATIES

115

Woord vooraf

Het LEI-boekhoudnet van landbouwbedrijven geeft inzicht in de bedrijfsuitkomsten en de financiële positie van de Nederlandse landbouw. Voor deze informatie bestaat al jarenlang een ruime belangstelling, met name van de zijde van de overheid en het georganiseerde bedrijfsleven. Vaak gaat het daarbij om (prognoses van) voorlopige uitkomsten. De voor U liggende BEF (Van bedrijfsuitkomsten tot financiële positie) geeft een beeld van de ontwikkelingen tot en met het boekjaar 1982/83 op basis van definitieve uitkomsten. Daarmee is meteen aangegeven dat niet zozeer de actuele situatie in de landbouw als wel de resultaten van het verslagjaar tegen het licht van een meerjarige ontwikkeling, onderwerp zijn van deze publikatie.

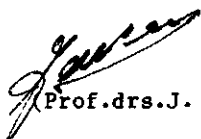
De beschrijving van genoemde ontwikkelingen is gebaseerd op twee eerder dit jaar verschenen publikaties, die vooral een statistisch karakter hebben: PR 11-82/83 "Bedrijfsuitkomsten in de landbouw" en PR 12-82/83 "De financiële positie van de landbouw".

In vergelijking met vorig jaar (publikatie 3.128) is de presentatie van de BEF veranderd. Niet alleen kreeg de publikatie een nieuwe omslag, maar ook werd ze ondergebracht in de LEI-reeks "Periodieke Rapportages", waarin alle regelmatig verschijnende rapporten van het LEI zijn opgenomen. De inhoudelijke wijzigingen daarentegen zijn gering. In hoofdstuk 2 wordt meer aandacht dan voorheen besteed aan de spreiding in de resultaten. In hoofdstuk 3 is de analyse van bedrijven met veel vreemd vermogen vervangen door een uitgebreidere langjarige analyse en een analyse van de financiële positie van jongere en oudere ondernemers. Als speciaal onderwerp is het EG-boekhoudnet gekozen (hoofdstuk 4).

Bij het schrijven van deze publikatie is gebruik gemaakt van materiaal dat door een groot aantal medewerkers van de afdeling Landbouw werd verzameld en bewerkt. Ook de publikatie werd uiteindelijk geschreven door meerdere personen: drs.K.J.Poppe schreef hoofdstuk 1 en - samen met ing.H.Prins en ing.B.E.Douma - hoofdstuk 2; drs.S.Aukema schreef hoofdstuk 3; hoofdstuk 4 werd eveneens door drs. K.J. Poppe geschreven, mede op basis van zijn ervaringen als lid van de Nederlandse delegatie in het Gemeenschappelijk Comité van het EG-informatienet.

Aan alle boeren die hun bedrijfsgegevens voor het boekhoudnet ter beschikking stelden, is een woord van dank op zijn plaats.

De Directeur,

(Prof. drs. J. de Veer)

Den Haag, augustus 1984

1. Inleiding

1.1 Doel en opzet van de publikatie

De jaarlijks verschijnende publikatie "Van Bedrijfsuitkomsten tot Financiële Positie" - in de wandeling aangeduid als BEF - heeft tot doel inzicht te geven in de achtergronden van de bedrijfsuitkomsten en de financiële positie van de Nederlandse landbouwbedrijven. Als zodanig kan de uitgave gezien worden als een jaarverslag van de landbouwbedrijven. Deze aflevering analyseert het boekjaar 1982/83 tegen de achtergrond van de voorafgaande jaren.

In twee eerder dit jaar verschenen publikaties 1) is uitgebreid gerapporteerd over de economische gang van zaken op de landbouwbedrijven. Terwijl die publikaties voornamelijk een statistisch karakter hebben, worden in de BEF de gerapporteerde ontwikkelingen nader geanalyseerd. In hoofdstuk 2 gebeurt dat voor de bedrijfsuitkomsten van de verschillende bedrijfstypen en in hoofdstuk 3 voor de financiële positie van de ondernemer en zijn gezin.

Aansluitend op deze verslaggeving wordt in het laatste hoofdstuk aandacht besteed aan het EG-informatienet. Het LEI-boekhoudnet landbouwbedrijven maakt daarvan onderdeel uit en het leek nuttig een vergelijking met enkele gebieden in het buitenland uit te voeren.

Voorafgaand aan deze analyses worden in dit hoofdstuk enige algemene zaken behandeld. Paragraaf 1.2 beschrijft de opzet van het LEI-boekhoudnet dat de gegevens voor al dit onderzoek levert. Vervolgens wordt ingegaan op de economische omgeving waarin de landbouwbedrijven in het verslagjaar hebben moeten opereren. De paragrafen 1.4 en 1.5 behandelen de gemiddelde boerderij volgens het LEI-boekhoudnet. Deze beschrijving moet niet alleen gezien worden als een kort jaarverslag van het gemiddelde Nederlandse landbouwbedrijf, maar heeft daarnaast tot doel de in de rapportage gebruikelijke terminologie nader toe te lichten 2). Paragraaf 1.6 plaatst tot slot de resultaten in een meerjarig verband.

- 1) LEI-publikatie no. PR 11-82/83: Bedrijfsuitkomsten in de landbouw.
LEI-publikatie no. PR 12-82/83: De financiële positie van de landbouw.
- 2) Voor een uitgebreide toelichting zie: LEI-mededeling no. 131 "Hoe rekent het LEI over de landbouw"

1.2 Opzet van het LEI-boekhoudnet

Het LEI-boekhoudnet is een steekproef uit de Nederlandse landbouwbedrijven die tot doel heeft een representatief beeld te geven van de bedrijfsuitkomsten en de financiële positie van de Nederlandse landbouw, alsmede van de factoren die hierop van invloed zijn.

De steekproef wordt gebaseerd op de jaarlijkse CBS-meitelling, die als populatie aan de onderzijde wordt afgegrensd door een jaarlijks opschuivende sbe-grens. Deze grens - die bij benadering de produktieomvang weergeeft waarbij er onder normale omstandigheden en bij doelmatige produktie werkgelegenheid is voor een halve mantaak - bedroeg voor het verslagjaar 1982/83 76 sbe. Volgens de metelling 1982 bedroeg het aantal landbouwbedrijven in deze populatie 71.300. Uit deze populatie werd een steekproef getrokken van 1.183 bedrijven. Daarvan zijn uiteindelijk 1.045 bedrijven in het onderzoek betrokken. Het betreft hier een gestratificeerde steekproef waarbij rekening wordt gehouden met de omvang (in sbe en in ha) van de bedrijven, de leeftijd van de ondernemer, het bedrijfstype en de regio's waarin de bedrijven liggen. De gekozen bedrijven vormen een z.g. roterend panel: elk jaar wordt ca. 20% van de deelnemers vervangen, zodat bedrijven als regel niet langer dan 5 à 7 jaar deel uit maken van het boekhoudnet. Ook dit verkleint de kans op vertekening van de uitkomsten. De aldus geselecteerde bedrijven kunnen worden ingedeeld naar type en omvang; dit gebeurt aan de hand van het aantal sbe. De sbe (standaardbedrijfseenheid) is een verhoudingsgetal voor de omvang van een agrarische activiteit op basis van de toegevoegde waarde onder genormaliseerde omstandigheden bij een doelmatige bedrijfsvoering in een basisperiode. In paragraaf 4.4 en elders 1) wordt uitgebreider op deze definitie ingegaan. In het verslagjaar werden de oude sbe-waarden uit 1975 vervangen door de nieuwe sbe-1981. In de publikatie "Bedrijfsuitkomsten in de landbouw" zijn de gevolgen van deze veranderingen zichtbaar gemaakt. Door de gespecialiseerdheid van de bedrijven is het effect op de typering gering. Door de gehanteerde actualisatiemethode geldt dat ook voor het meten van de omvang. Alleen voor de bedrijven met intensieve veehouderijprodukten heeft de invoering van de sbe-1981 duidelijk gevolgen gehad: Zo "daalde" het aantal grotere intensieve veehouderijbedrijven met bijna een kwart tot 8.000.

Niet van alle deelnemende bedrijven wordt een financieringsboekhouding bijgehouden. Van een aantal steekproefbedrijven (o.a. BV's) zijn de gegevens over de financiële positie onvolledig zodat de beschreven populatie minder bedrijven (68.700 i.p.v. 72.900) bevat. Daarnaast is er een aantal ondernemers dat geen

- 1) Zie LEI-Mededeling 273: "Toepassing van standaardbedrijfseenheden en bewerkingseenheden in onderzoek en voorlichting op landbouwbedrijven".

belangstelling heeft om deel te nemen aan de financieringsboekhouding. Gevolg hiervan is dat er kleine verschillen kunnen optreden in kengetallen die in beide steekproeven gepresenteerd worden.

Terzijde wordt nog opgemerkt dat bepaalde produktietakken (o.a. pluimveehouderij, rundveemesterij en schapenhouderij) te weinig in bovengenoemde steekproef zijn vertegenwoordigd om voldoende betrouwbare resultaten van deze sectoren weer te geven. Vandaar dat voor die sectoren mede op basis van aanvullende deeladministraties wordt gerapporteerd.

1.3 Economische en meteorologische omgeving

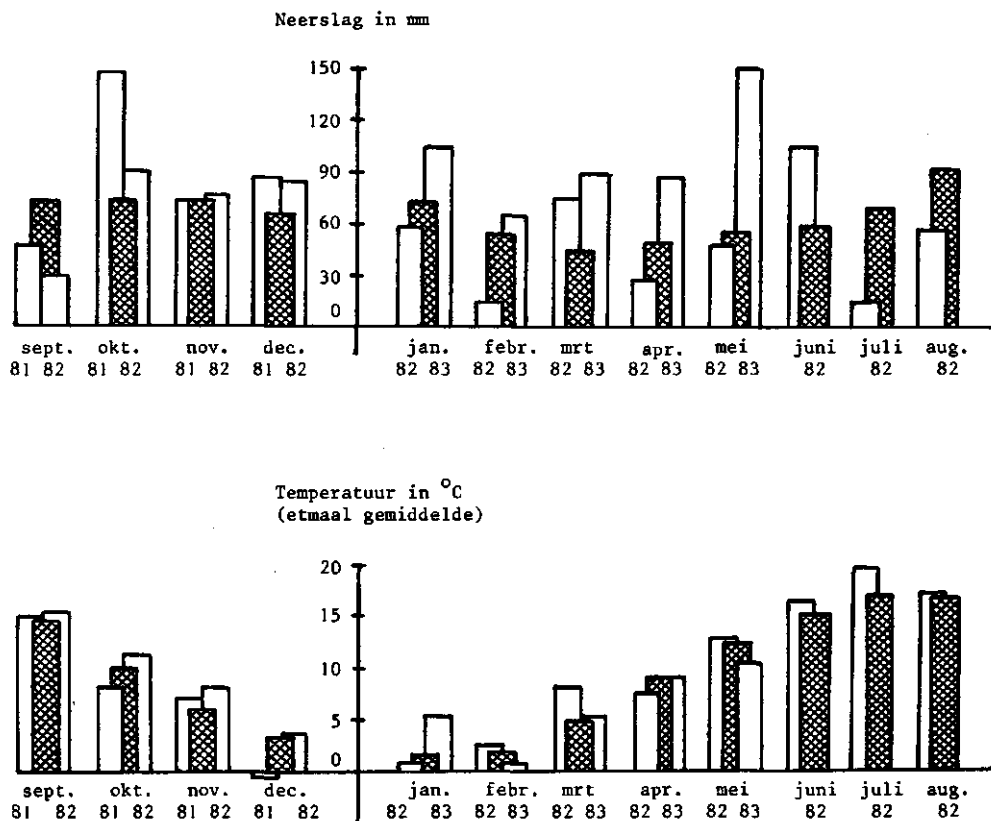
De resultaten van de Nederlandse landbouwbedrijven moeten beoordeeld worden in het licht van de ontwikkelingen in de economische omgeving waarin zij moeten opereren. Vandaar dat in deze paragraaf o.a. kort ingegaan wordt op de economische ontwikkelingen en de landbouwpolitiek in het verslagjaar 1).

Het jaar 1982 gaf een verdere verslechtering van de economie te zien. In een aantal belangrijke OECD-landen (waaronder Nederland en West-Duitsland) was de economische groei negatief. Dit ging gepaard met een grotere werkloosheid. In ons land bedroeg het aantal werklozen in 1982 gemiddeld 540.000 (+40%). Ook het financieringstekort van de overheid liep verder op. De inflatie verminderde opnieuw en bedroeg in het kalenderjaar 1982 (gemeten in consumentenprijzen) 5,6%. Voor een gedeelte was dit het gevolg van dalende prijzen op de wereldmarkten. Doordat de waarde van de Nederlandse uitvoer sterker steeg dan die van de invoer, verbeterde de handelsbalans opnieuw. Dit gold ook voor de voor ons land relevante landbouwprodukten: de waarde van de uitvoer steeg met 3½% doordat er meer en tegen hogere prijzen kon worden geëxporteerd. De invoer steeg eveneens met 3½%, vooral door een hoger volume van m.n. veevoedergrondstoffen.

Evenals in het voorafgaande boekjaar stegen ook in 1982/83 de door de EG vastgestelde garantieprijzen aanmerkelijk: in Nederlandse munt gemeten met ca. 11%. Dit onder politieke druk, als reactie op de slechte inkomenssituatie in de landbouw. Deze was mede veroorzaakt doordat in 1979/80 en 1980/81 de prijsverhogingen sterk achter waren gebleven bij de kostenstijgingen. Overigens bleven de gevolgen van de prijsstijgingen voor de begroting van de Gemeenschap in het verslagjaar beperkt. Nadat aan het eind van de jaren zeventig de uitgaven van het garantiefonds meer dan 70% van het EG-budget bedroegen, liep dit aandeel in 1982 terug tot 60%.

1) Zie verder hierover het Landbouw-Economisch Bericht 1983 en 1984.

Figuur 1.1 Klimaatgegevens neerslag en gemiddelde etmaaltemperatuur per maand (district de Bilt)

Legenda: In de maanden links in de figuur heeft de eerste blanco staaf betrekking op 1981, de tweede op 1982. In de rechter helft gaat het om 1982 en (voor zover nodig) 1983. Gearceerde staven hebben betrekking op het gemiddelde 1931 t/m 1960.

Bron: KNMI.

Naast de economische omgeving en de landbouwpolitiek heeft ook het weer een belangrijke exogene invloed op de bedrijfsuitkomsten en de gerealiseerde inkomens. Figuur 1.1 geeft een beeld van het weer in het verslagjaar 1982/83 en de daaraan voorafgaande maanden september 1981 tot en met april 1982. De gegevens hebben betrekking op de neerslag en de gemiddelde temperatuur en zijn vergeleken met een meerjarig gemiddelde. De herfst van 1981 - belangrijk voor de akkerbouw in verband met de inzaai van wintergranen en koolzaad, alsmede het mogelijk optreden van structuurbederf door het oogsten onder natte omstandigheden - gaf een wisselend beeld te zien. Na een droge septembermaand was oktober 1981 erg nat. In november viel de normale hoeveelheid regen. December was de koudste maand van de droge winter 1981/82. Maart was warmer en natter dan normaal, hetgeen in april werd gecompenseerd. Na meer dan normale regenval in juni laat de zomer van 1982 zich het best omschrijven als warm en (te) droog. Dit weerbeeld handhaafde zich ook in september. De laatste maanden van 1982 gaven geen uitzonderlijk weerbeeld te zien. De winter van '82/83 was mild en na november was het aanhoudend te nat voor de tijd van het jaar, een situatie die in het voorjaar van 1983 (en daarmee het boekjaar 1983/84) tot zeer extreme situaties voor de landbouw zou leiden.

1.4 De gemiddelde boerderij: kosten en opbrengsten

Indien uit het LEI-boekhoudnet de gemiddelde boerderij (groter dan 76 sbe) gedestilleerd wordt dan ziet die er als volgt uit:

Een bedrijfsoppervlakte van 23,7 ha, waarvan 8,4 ha met marktbaar gewassen. De arbeidsbezetting bedraagt 1,5 v.a.k. (volwaardige arbeidskrachten). De produktieomvang bedraagt 209 sbe, een stijging van 3% ten opzichte van het voorafgaande jaar. De produktieomvang is als volgt over de produktierichtingen verdeeld: 60% rundveehouderij (incl. voederwinning), 18% intensieve veehouderij en 21% marktbaar gewassen. De veestapel bestaat uit 34 melkkoeien, 516 leghennen, 490 slachtkuikens, 14 fokzeugen en 57 mestvarkens. Vergelijking met het voorafgaande jaar leert dat het koebestand opnieuw groter werd, terwijl het aandeel van de intensieve veehouderij is teruggelopen. Dit laatste is echter geheel het gevolg van het herberekenen van de sbe.

Figuur 1.2 geeft de kosten- en opbrengstenstructuur van het gemiddelde bedrijf (pachtbasis) weer. De kosten bestaan uit betaalde en berekende kosten. Het gebruik van produktiemiddelen waar geen (volledige) tegenprestatie tegen overstaat (eigen arbeid en eigen vermogen) wordt in de resultatenrekening belast tegen de kosten die gemaakt zouden moeten worden indien deze produktiemiddelen wel via de markt zouden worden aangetrokken. Zo wordt de arbeid van de ondernemer en eventuele meewerkende gezinsleden gewaardeerd tegen CAO-loon (bruto, incl. werkgeverslas-

Figuur 1.2

melk 43%	rundvee 10%	akkerbouw 15%	varkens 21%	pluimvee ov. 10% 1%	totaal opbrengsten 324.800
netto-toegev. waarde 105.800					-
non-factorkosten 219.000	factorkosten 132.700				totaal kosten
veevoer 36%	ov. grondst. en diensten 14%	afschr. geb. en werkt. 13%	rente 5%	arbeid 26%	351.700
					=
netto-overschot					-26.900
					+
berek. loon ondernemer					62.800
					=
arb. opbrengst ondernemer					35.900
					+
berekende minus betaalde rente bijz. bedr. opbr.					6.900 3.100
					=
ondernemers inkomen					45.900

Overzicht van kosten en opbrengsten
(in gld.) van de gemiddelde boerderij
in 1982/83.
Uitkomsten op basis van 1.045 steek-
proefbedrijven (76 sbe en meer) die
71.300 bedrijven vertegenwoordigen.

ten). Deze arbeidskosten betreffen overigens alleen de uren uitvoerende arbeid en niet de z.g. managementwerkzaamheden (boekhouding, bezoek aan beurzen, vergaderingen e.d.). Om bedrijfsvergelijking mogelijk te maken worden de kosten van grond en gebouwen ingecalculeerd op pachtbasis, zodat verschillen in de kosten van grond en traditionele gebouwen tussen eigenaars- en pachtbedrijven niet vertekenen.

Ook voor het eigen vermogen wordt een rente in rekening gebracht. Deze is gelijk aan de marktrente, gedeeltelijk gecorrigeerd voor inflatie. Deze correctie is toegepast omdat gelijktijdig de vervangingswaarde voor het bepalen van de afschrijvingen wordt gehanteerd.

In figuur 1.2 zijn de kosten, opbrengsten en resultaten van het gemiddelde bedrijf gespecificeerd tot het ondernemersinkomen. De kosten kunnen gesplitst worden in de kosten van aanwending van primaire produktiefactoren arbeid en kapitaal (z.g. factorkosten) en de aankopen van intermediaire goederen en diensten van andere bedrijven (z.g. non-factorkosten).

Indien de opbrengsten verminderd worden met de non-factorkosten, resteert een bedrag aan factoropbrengsten dat aangeeft hoeveel toegevoegde waarde het bedrijf realiseert. Deze netto-toegevoegde waarde geeft aan wat het bedrijfsresultaat zou zijn als het bedrijf volledig schuld- en pachtvrij zou zijn en alle werkzaamheden zelf uit zou voeren.

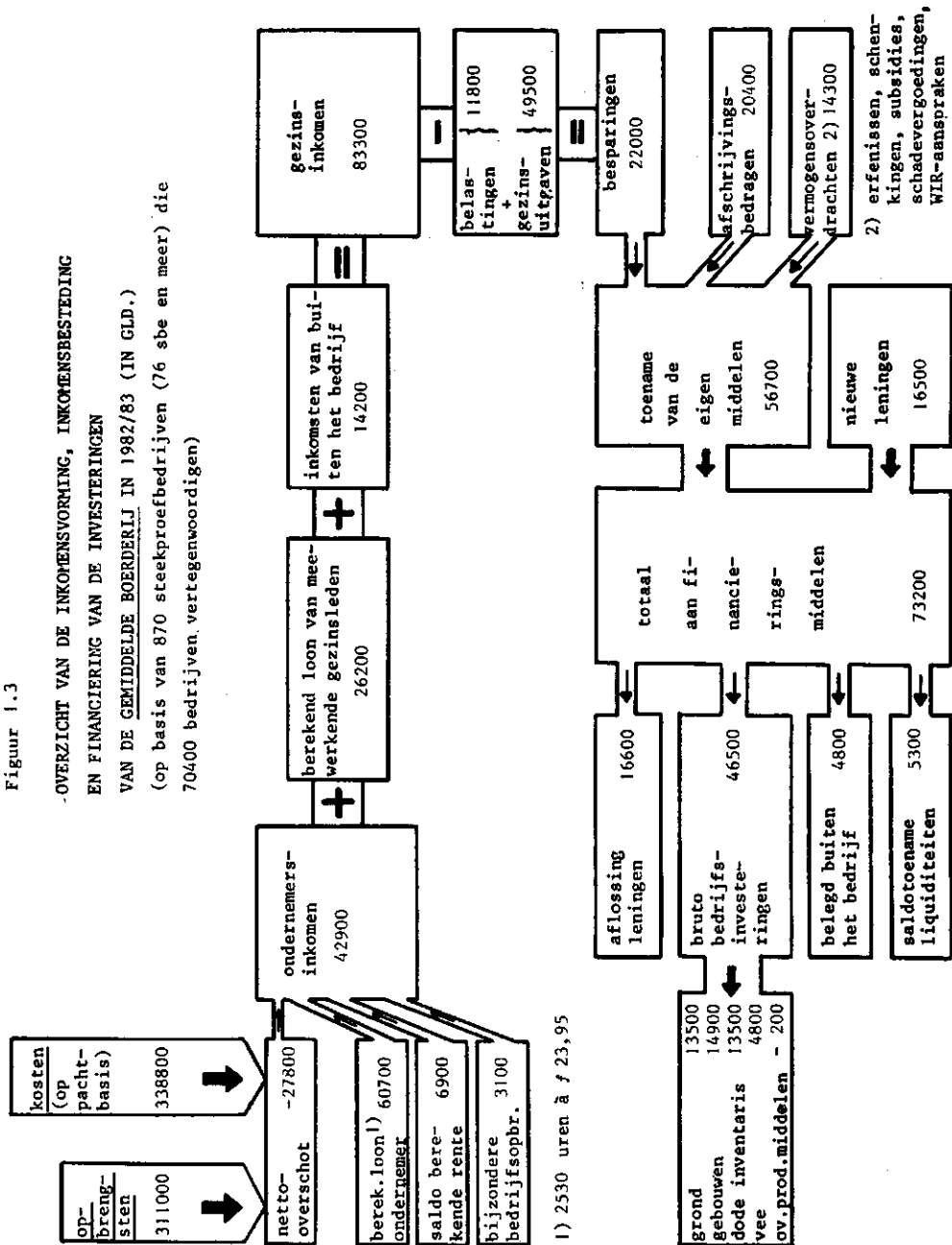
Vergelijking van toegevoegde waarde en factorkosten geeft aan in hoeverre de beloningsaanspraken van de primaire produktiefactoren grond, kapitaal en arbeid ook daadwerkelijk zijn gerealiseerd. Het verschil tussen deze twee wordt aangeduid als netto-overschot en vormt een beloning voor management en ondernemersrisico. Worden de ingecalculeerde arbeidskosten van de ondernemer hierbij opgeteld dan resulteert de arbeidsopbrengst van de ondernemer. Dit vermeerderd met de berekende rente en pacht en eventuele incidentele opbrengsten (o.a. rente ledenkapitaal coöperaties, correcties over voorgaande boekjaren) en verminderd met de betaalde rente en eigenaarskosten geeft het ondernemersinkomen. Dit komt dus overeen met de netto-toegevoegde waarde verminderd met de betaalde rente, pacht, lonen en de berekende lonen voor de meewerkende gezinsleden.

Uit de cijfers voor 1982/83 blijkt dat de opbrengsten slechts 92% van de kosten bedroegen tegen 93% in het voorgaande jaar. Dit betekent een netto-tekort van f 27.000,- per bedrijf. De toegevoegde waarde per sbe bedroeg f 506,-.

De arbeidsopbrengst per gewerkt uur in de landbouw - bij volledige honorering van de beloningsaanspraken van het kapitaal - steeg van f 15,50 naar f 17,-. Het CAO-loon (bruto, vermeerderd met werkgeverslasten) bedroeg in het verslagjaar f 23,95. Al met al veranderde het niveau van de bedrijfsresultaten ten opzichte van het voorgaande jaar niet veel.

Figuur 1.3

**OVERZICHT VAN DE INKOMENSFORMING, INKOMENSBESTEDING
EN FINANCIERING VAN DE INVESTERINGEN
VAN DE GEMIDDELDE BOERDERIJ IN 1982/83 (IN GLD.)**
(op basis van 870 steekproefbedrijven (76 sbe en meer) die
70400 bedrijven vertegenwoordigen)

1) 2530 uren à f 23,95

1.5 De gemiddelde boerderij: financiële positie

Figuur 1.3 geeft een overzicht van de inkomensvorming en -besteding op de gemiddelde boerderij. De begrippen netto-overschot, arbeidsopbrengst en ondernemersinkomen werden al in de vorige paragraaf besproken. Net als de arbeidsopbrengst veranderde ook het ondernemersinkomen in 1982 niet noemenswaardig t.o.v. het voorgaande jaar. Als het ondernemersinkomen vermeerderd wordt met het berekend loon van de meewerkende gezinsleden en de inkomsten van buiten het bedrijf, wordt het gezinsinkomen berekend. Voor 1982/83 bedraagt dat gemiddeld f 83.000,-. Indien dit na aftrek van belastingen niet volledig in de privésfeer wordt besteed, resteren er besparingen. Een gedeelte hiervan (ca. 15% van de niet uitbetaalde loonkosten) heeft in beginsel dezelfde functie als bepaalde collectieve en particuliere werknemersvoorzieningen, nl. het treffen van voorzieningen voor ziekte en/of de oude dag. Correctie van de besparingen voor deze gezinsreserveringen geeft het begrip "bedrijfsreservering". In het verslagjaar was hiervoor f 10.500,- beschikbaar. Indien over een langere periode de bedrijfsreserveringen negatief zijn, wordt de continuïteit bedreigd doordat een gedeelte van het bedrijfsvermogen wordt geconsumeerd. In de beoordeling van deze reserveringen moet ook het consumptiepeil betrokken worden.

Samen met de afschrijvingen vormen de besparingen de interne cashflow voor financiering van investeringen. Tot de eigen middelen moeten ook nog de vermogensoverdrachten worden gerekend. Gevoegd bij de extern aangetrokken gelden werd in 1982/83 f 73.200,- gebruikt om af te lossen, te investeren, te beleggen en de liquiditeitspositie te verbeteren. Er werd voor f 46.500,- in het bedrijf geïnvesteerd, hetgeen een stijging van 60% betekent t.o.v. 1981/82. Dat was echter een jaar met extreem lage investeringen. Figuur 1.3 geeft een inzicht in de aard van de investeringen.

De investeringen zijn vermeld vóór aftrek van de WIR-premie. In de balans en de resultatenrekening worden de duurzame produktiemiddelen gewaardeerd tegen de vervangingswaarde na aftrek van de WIR-premie: de WIR verlaagt de aanschaf-/kostprijs van gebouwen en machines (het z.g. "WIR-effect").

Tabel 1.1 geeft een verkorte balans voor de gemiddelde boerderij. De grond wordt gewaardeerd op basis van marktwaarde in onverpachte staat. In de balans is ook het verpachtersvermogen opgenomen. Het woonhuis en de auto worden tot de overige bezittingen gerekend.

De rentabiliteit van het totale vermogen (bij volledige honorering van de in rekening gebrachte arbeidskosten) bedroeg 0,9% (was 1,5%). Deze daling is vooral veroorzaakt door de relatief hogere beloningsaanspraken van de factor arbeid, waardoor er minder resteerde voor de factor kapitaal. Door de aanwezigheid van veel vreemd vermogen, waarvoor 9,3% rente werd betaald, bedroeg de rentabiliteit van het eigen vermogen -1,9% (was -1,3%).

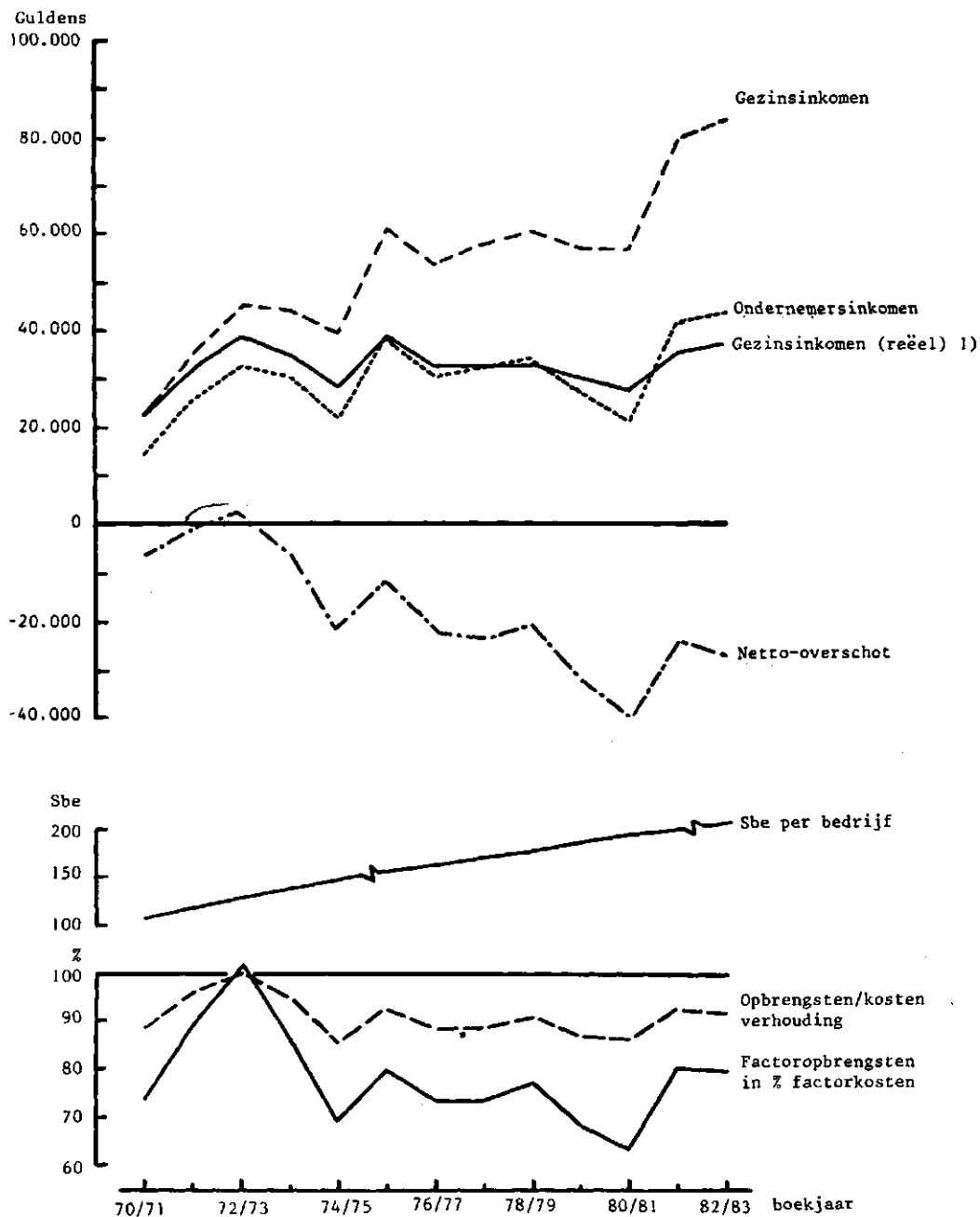
Tabel 1.1 Balans van het gemiddelde landbouwbedrijf (in gld.)

<u>Kapitaal</u>		<u>Vermogen</u>	
Grond in eigend. (12,2 ha)	342.500	Verpachtersverm.	341.200
Bedrijfsgebouwen in eigendom	156.000	Vreemd vermogen:	
Pachtersinvesteringen	12.500	lang	219.500
Totaal eigen grond en gebouwen	511.000	kort	18.800
Gepachte grond (11,4 ha) en gebouwen	341.200	Totaal vreemd vermogen	238.300
Dode en veldinventaris	95.400	Eigen vermogen	713.900
Veestapel	144.400		
Liquiditeiten	88.500		
Langlopende vorderingen	14.100		
Overige bezittingen	98.800		
Balanstotaal	1.293.400	Balanstotaal	1.293.400
	=====		=====
		Solvabiliteit	75%

1.6 Meerjarige ontwikkeling

De in de voorgaande paragrafen besproken resultaten voor het gemiddelde bedrijf - die in de volgende hoofdstukken nader behandeld worden - moeten geïnterpreteerd worden als onderdeel van een meerjarige ontwikkeling. Figuur 1.4 geeft hiervan een beeld. Het in het bovenste deel van de figuur weergegeven gezinsinkomen lijkt een vrij positief beeld op te leveren: in de zeventiger jaren steeg dit van nog geen f 30.000,- tot f 80.000,-. In reële termen - dat wil zeggen gecorrigeerd voor de inflatie met het CBS-prijsindexcijfer voor de gezinsconsumptie - bleef het gezinsinkomen echter nauwelijks op het niveau van de begin zeventiger jaren. Bovendien werd het gezinsinkomen voor een toenemend deel verdiend door een hogere arbeidsvergoeding voor meewerkende gezinsleden en hogere inkomsten van buiten het bedrijf. Het ondernemersinkomen steeg namelijk veel minder sterk dan het gezinsinkomen. Het netto-overschot per bedrijf vertoonde in de periode 1970/71-1982/83 een dalende tendens. Het onderste deel van de grafiek geeft in het kort de rentabiliteetssituatie weer. Zoals ook uit een aantal figuren in hoofdstuk 2 nog zal blijken, stijgen op de landbouwbedrijven de prijzen aan de inkoopkant in de regel sterker dan die aan de verkoopkant. Deze ruilvoetverslechtering wordt opgevangen door de produktiviteitsverbetering (hoeveelheden produkt ten opzichte van hoeveelheden produktiemiddelen), die zowel door efficiencyverbetering op de bedrijven als

Figuur 1.4 Ontwikkeling van bedrijfsresultaten en inkomen op de gemiddelde boerderij

i) Gecorrigeerd met het prijsindexcijfer voor de gezinsconsumptie.

door verbeterde kwaliteit van inputs wordt gerealiseerd. Deze bruto-produktiviteitsstijging wordt door de ruilvoetverslechtering dus doorgegeven aan de volgende schakels van de bedrijfsketen. Als gevolg van dit proces verandert de opbrengsten-kostenverhouding in de regel niet structureel. In figuur 1.4 blijkt dat deze al geruime tijd rond de 90% schommelt. De verhouding tussen factoropbrengsten en factorkosten geeft aan in welke mate de ingecalculeerde beloningsvoeten voor de primaire produktiefactoren worden gerealiseerd. Deze gerealiseerde beloningsgraad schommelt op het niveau van 75 à 80%, zij het met grotere uitslagen dan de opbrengsten-kostenverhouding. Oorzaak hiervan is dat de schommelingen in bedrijfsresultaten ten laste komen van de primaire produktiefactoren. Door de toegenomen specialisatie en het grotere verbruik van non-factorkosten zoals kunstmest en krachtvoer zijn deze fluctuaties eerder groter dan kleiner geworden. De daarmee vergrote kwetsbaarheid van de bedrijven kan met name worden verminderd door non-factorinputs te vervangen door eigen produktiemiddelen.

Eén en ander betekent dat door de grotere non-factorinput en de smallere marges het inkomen in de afgelopen jaren op peil moest - en door de produktiviteitsstijging ook kon - worden gehouden door de groei van de produktieomvang. De toename van het aantal sbe per bedrijf in figuur 1.4 brengt deze groei in beeld.

2. Bedrijfsuitkomsten

2.1 Inleiding

Productie is rendabel wanneer de opbrengsten hoger zijn dan de kosten. In dit hoofdstuk wordt met behulp van de gegevens van het boekhoudnet nagegaan of op de landbouwbedrijven de productie in 1982/83 rendabel is geweest. Daarnaast wordt bekeken welke factoren de rentabiliteit in belangrijke mate hebben beïnvloed. Centraal bij deze benadering staat het bedrijf; dit in tegenstelling tot de behandeling van de financiële positie, die op de ondernemer als persoon betrekking heeft.

De rentabiliteit wordt gemeten aan de hand van het netto-overschot op pachtbasis. Het netto-overschot is het verschil tussen opbrengsten en kosten, zowel betaald als berekend. Tot de berekende kosten behoren de ingecalculeerde kosten voor onbetaalde arbeid, vermogen en grond.

Tabel 2.1 geeft een samenvattend overzicht van de ontwikkeling van het netto-overschot en de arbeidsopbrengst van de onder-

Tabel 2.1 Ontwikkeling van het netto-overschot per bedrijf en de arbeidsopbrengst per ondernemer in gld. (pachtbasis)

	1979/80	1980/81	1981/82	1982/83
Bedr. met minstens	69 sbe	71 sbe	74 sbe	76 sbe
Netto-overschot				
Akkerbouw	-13500	- 7900	+ 3400	- 100
Rundveehouderij	-37700	-41700	-30800	-33400
Gemengd met overwe-				
gend rundveehouderij	-37200	-50300	-35300	-42300
Gemengd met inten-				
sieve veehouderij	-29100	-46700	-20600	-23300
Arbeidsopbrengst				
per ondernemer				
Akkerbouw	27000	34700	48400	46900
Rundveehouderij	19200	17200	30700	34000
Gemengd met overwe-				
gend rundveehouderij	19300	8000	28600	28200
Gemengd met inten-				
sieve veehouderij	17500	5900	33800	36500

nemer van de belangrijkste bedrijfstypen. Vergelijking van arbeidsopbrengst en netto-overschot leert dat deze twee zich in het algemeen in dezelfde richting bewegen. Alleen indien het aantal door de ondernemer gewerkte uren zich tegengesteld beweegt aan de ontwikkeling van het netto-overschot, kunnen deze twee maatstaven uiteenlopen. In tabel 1.1 is dit bij de bedrijven met intensieve veehouderij en de rundveebedrijven in 1982/83 het geval.

De verbetering van de bedrijfsresultaten die optrad in 1981/82 heeft zich in het verslagjaar niet verder voortgezet. Het netto-overschot verslechterde in alle sectoren, zij het in lichte mate. De arbeidsopbrengst per ondernemer daalde op de akkerbouwbedrijven en de gemengde bedrijven met overwegend rundveehouderij licht. In de andere sectoren vond daarentegen een lichte verbetering plaats.

De paragrafen 2.4 en volgende behandelen de bedrijfsuitkomsten uitputtender: niet alleen wordt een verdere indeling naar gebied en bedrijfsomvang gemaakt maar ook wordt ingegaan op de prijs- en volume-ontwikkelingen die aan de kosten en opbrengsten ten grondslag liggen. Daaraan voorafgaand wordt in paragraaf 2.2 de prijsontwikkeling van enkele belangrijke kostensoorten besproken, gevolgd door een analyse van de bewerkingskosten (paragraaf 2.3).

2.2 Prijsontwikkeling van enkele kostensoorten

In deze paragraaf wordt aandacht besteed aan de prijsontwikkeling van de belangrijkste kostensoorten. Deze kosten: arbeid, werktuigen, loonwerk, meststoffen en grond en gebouwen (pacht) komen in bijna alle bedrijfstakken voor en vormen op akkerbouwbedrijven ca. 75% van de totale kosten. Op veehouderijbedrijven is dit gedeelte kleiner omdat voederkosten op die bedrijven ook een belangrijke kostenpost vormen. De voederkosten worden vanwege hun specifieke karakter bij de behandeling van de afzonderlijke bedrijfstakken besproken. De cijfers in tabel 2.2 zijn ontleend aan de boekhoudingen van de grotere bedrijven.

De arbeidskosten stegen in 1982/83 van f 21,50 tot f 23,95 per uur. Deze stijging van de arbeidskosten met ruim 11% is, gezien de ontwikkeling van het prijsindexcijfer voor levensonderhoud, erg hoog. In het verslagjaar werd in de landbouw een CAO ingevoerd met een nieuwe functieclassificatie. Daarin werd een systeem van functiejaren ingevoerd en zijn de oude diplomatoeslagen afgeschaft. Bij de waarderingsgrondslag voor de onbetaalde arbeid heeft het LEI die functiebeschrijving gekozen die het best aansloot bij het concept van de uitvoerende arbeid en bij de volgende de CBS-statistiek werkelijk betaalde lonen in de landbouw.

Ook de meststoffen stegen fors in prijs en bereikten daarmee een ongekend hoog niveau. Deze ontwikkeling hangt samen met de

Tabel 2.2 Prijsontwikkeling van enige belangrijke produktiemiddelen (mutaties in % per jaar)

	Arb. Werk- Loon- Meststoffen Grond Ren- Alg.			per tui- werk			en te prijs-		
	gew. gen			N. P. K.			geb. 3) peil		
	uur 1)						2) 4)		
1965/66-1970/71	11,1	5,9	4,5	-2,4	1,7	-0,8	6,2	7,0	4,8
1970/71-1975/76	19,0	9,1	6,8	6,7	13,9	8,6	7,8	1,4	8,8
1975/76-1980/81	6,5	6,1	6,6	4,0	-3,0	3,1	8,3	-1,3	5,9
1979/80	6,4	8,8	4,1	-0,8	-6,1	0,5	12,0	8,3	4,8
1980/81	5,6	8,7	8,6	9,5	12,0	4,0	8,5	7,7	6,7
1981/82	8,5	10,8	4,1	13,1	12,4	14,1	6,5	14,3	6,8
1982/83	11,4	2,0	7,1	11,4	11,0	9,0	-1,6	-12,5	4,7

- 1) Afschrijving, rente, onderhoud, brandstoffen en smeermiddelen.
- 2) Op pachtbasis en incl. kosten grond en gebouwen voor rekening van pachter (pachtersinvesteringen, onderhoudskosten).
- 3) Berekende rentevoet volgens LEI-uitgangspunten.
- 4) Prijsindexcijfer kosten van levensonderhoud, bron CBS.

ontwikkeling van de aardgasprijzen, die in het verslagjaar met meer dan 13% stegen.

De prijscomponent van de kosten voor grond en gebouwen (op pachtbasis) daalde in 1982/83 gemiddeld met 1,6%. Deze daling werd enerzijds veroorzaakt door de forse daling van de rente, anderzijds door de geringe verhoging van de pachtnormen. Daar in de veehouderij grotere pachtersinvesteringen zijn gepleegd (ligboxenstallen) dan in de akkerbouw, nam de berekende rente op veehouderijbedrijven ook meer af. Hierdoor daalden de kosten van grond en gebouwen op veehouderijbedrijven (-2,7%) terwijl ze op akkerbouwbedrijven nog iets stegen.

Hoewel de waardering van de moderne gebouwen naar eigendoms- en pachtbasis dezelfde is, zijn toch de grond en gebouwenkosten op eigendomsbasis nog aanmerkelijk hoger dan die op pachtbasis. In 1982/83 was het verschil voor grotere akkerbouwbedrijven ca. f 374,- per ha en voor grotere weidebedrijven ca. f 492,- per ha. Deze verschillen zijn lager dan in het voorafgaande jaar.

De rente daalde in 1982/83 met 12,5% ten opzichte van 1981/82. Het rentepercentage heeft als uitgangspunt de rente op staatsobligaties. Van dat percentage wordt de helft van het inflatiepercentage afgetrokken en wordt een correctie toegepast voor extra kosten i.v.m. de gedeeltelijke financiering met vreemd vermogen. De achtergrond van de inflatiecorrectie is dat jaarlijks een herwaardering van duurzame produktiemiddelen plaatsvindt. Aangezien dit herwaarderingsverschil geen winst is, is het

ook niet juist de inflatievergoeding wel als onkostenpost op de exploitatierekening op te voeren. De aldus berekende rentevoet komt voor 1982/83 op 7%. Over het omlopend vermogen in de gewassen wordt wel de marktrente ingecalculleerd.

De prijscomponent van de werktuigkosten steeg in 1982/83 met 2%. Deze matige prijsstijging heeft eveneens de lagere rente als oorzaak. Ook de geringe stijging van de brandstofprijs werkte mee aan deze matige verhoging. De prijzen van het loonwerk stegen met ca. 7%, hetgeen in de lijn ligt van de prijsstijgingen van arbeid en werktuigen.

2.3 Bewerkingskosten

De kosten van arbeid, werktuigen en werk door derden vormen samen de bewerkingskosten. Deze kosten samen vormen op de gemiddelde boerderij ca. 40% van de totale kosten. De bewerkingskosten zijn op kortere termijn redelijk beheersbaar, hoewel onbeheersbare factoren (het weer) en factoren die op langere termijn beïnvloedbaar zijn (doelmatigheid van de gebouwen) ook van invloed zijn op de hoogte van de bewerkingskosten.

Het aandeel van de bewerkingskosten in de totale kosten is op akkerbouwbedrijven groter dan op rundveehouderijbedrijven en intensieve veehouderijbedrijven. Dit komt doordat op veehouderijbedrijven voederaankopen en gebouwenkosten een grotere rol spelen dan op akkerbouwbedrijven.

Tabel 2.3 Ontwikkeling van bewerkingskosten per bewerkingseenheid (mutaties in % per jaar)

	Akkerbouwbedrijven			Weide- en gemengde rundveehouderijbedrijven		
	prijs	hoe- veelh.	bedrag	prijs	hoeveelh.	bedrag
1965/66-1970/71	+ 8,4	-5,5	+ 2,4	+ 9,6	-5,2	+ 3,9
1970/71-1975/76	+14,0	-4,4	+ 8,9	+16,4	-4,5	+11,2
1975/76-1980/81 *)	+ 5,6	-1,8	+ 3,6	+ 6,0	-3,4	+ 2,4
1979/80 *)	+ 3,5	-0,6	+ 2,9	+ 4,9	-3,4	+ 1,4
1980/81	+ 6,5	-4,4	+ 1,8	+ 6,1	-4,2	+ 1,5
1981/82	+ 8,0	-3,4	+ 4,3	+ 8,6	-4,0	+ 4,3
1982/83	+ 7,4	-7,9	- 1,1	+ 8,8	-1,4	+ 7,3

*) Vanaf 1979/80 incl. WIR-effect.

De opbouw van de bewerkingen verschilt sterk tussen de bedrijven en bedrijfstypen onderling. De akkerbouwers hebben daarbij de meeste speelruimte: tussen 30 en 85% van de bewerkingskosten bestaat uit arbeidskosten en maximaal 65% uit machinekosten. Op weidebedrijven is de arbeid belangrijker: 45 à 95% van de bewerkingskosten bestaat uit arbeid en nooit meer dan 45% uit machinekosten. Daarnaast zijn er minder mogelijkheden voor werk door derden dan in de akkerbouw.

Tabel 2.3 laat zien hoe de ontwikkeling van de bewerkingskosten in 1982/83 op de grotere bedrijven is geweest. De prijscomponent van de kosten nam zowel op akkerbouw- als op veehouderijbedrijven onder invloed van de hogere prijs voor arbeid in het verslagjaar fors toe (+ ca. 8%). Op de akkerbouwbedrijven wist men deze prijsstijging te compenseren door de sterke afname van de hoeveelheid bewerkingskosten, op weidebedrijven was dit veel minder het geval. Deze gunstige ontwikkeling in de akkerbouw werd vooral gerealiseerd door besparing op arbeid. Hierdoor deed zich de unieke situatie voor dat het bedrag aan bewerkingskosten per bewerkingseenheid op akkerbouwbedrijven daalde. Op weidebedrijven steeg het bedrag aan bewerkingskosten per bewerkingseenheid echter met ruim 7%.

2.4 De rentabiliteit van de akkerbouwbedrijven

2.4.1 Prijzen en produktiviteit

Het netto-overschot op alle akkerbouwbedrijven groter dan 76 sbe bedraagt over 1982/83 gemiddeld -f 115 per bedrijf. Daarmee werd de opgaande lijn van het netto-overschot, die er sinds 1979 bestond, niet voortgezet. De rentabiliteit van akkerbouwbedrijven nam dan ook gemiddeld t.o.v. 1981/82, bedrijfseconomisch gezien, iets af.

Of de produktie op het akkerbouwbedrijf rendabel is wordt o.a. beïnvloed door het weer en de groeiomstandigheden. Deze bepalen gedeeltelijk de bewerkingskosten maar ook de kg-opbrengsten. Ook de prijzen van de produkten zijn van belang. Voor een groot aantal produkten geldt een marktordening (granen, fabrieksaardappelen, suikerbieten en koolzaad) en is de prijs weinig afhankelijk van vraag en aanbod in een bepaald jaar. Van de produkten waar geen marktordening voor geldt kan de prijs sterk variëren. Consumptieaardappelen, pootaardappelen en uien zijn de belangrijkste gewassen in deze groep vrije produkten.

Tabel 2.4 laat zien dat de kg-opbrengsten van de belangrijkste akkerbouwgewassen, uitgezonderd fabrieksaardappelen, ten opzichte van het voorgaande jaar verder stegen. Gezien het al hoge niveau in 1981/82 betekende dit record-oogsten voor de meeste produkten. Mede doordat de zomer vrij droog was daalden de opbrengsten van fabrieksaardappelen met meer dan 10%. Ook de opbrengst van suikerbieten steeg in de Veenkoloniën minder sterk

Tabel 2.4 Ontwikkeling van de kg-opbrengsten per ha van de belangrijkste akkerbouwgewassen (indexcijfers 1965/66 t/m 1970/71 = 100)

	Win- ter- tarwe	Zo- mer- gerst	Cons.- aard- app.	Poot- aard- app.	Fabr.- aard- app.	Sui- ker- bieten	Uien
1971/72	113	103	115	112	123	111	116
1972/73	96	111	121	123	125	95	129
1973/74	118	112	116	121	115	108	107
1974/75	132	109	109	112	124	96	106
1975/76	110	106	100	94	103	98	105
1976/77	120	117	105	110	94	112	63
1977/78	114	103	103	87	94	105	130
1978/79	143	120	120	103	105	106	128
1979/80	128	113	118	106	115	100	126
1980/81	134	125	123	109	100	109	102
1981/82	145	119	130	111	118	116	132
1982/83	159	150	134	121	104	131	142
ton:							
1982/83	7,85	6,10	46,9	32,2	40,4	63,8	50,1

Tabel 2.5 Prijsontwikkeling van de belangrijkste akkerbouwgewassen (indexcijfers 1965/66 t/m 1970/71 = 100)

	Win- ter- tarwe	Zo- mer- gerst	Cons.- aard- app.	Poot- aard- app.	Fabr.- aard- app.	Sui- ker- bieten	Uien
1971/72	104	110	74	89	99	110	42
1972/73	110	118	174	123	106	116	167
1973/74	113	120	106	152	108	125	172
1974/75	117	131	102	157	120	158	82
1975/76	126	135	273	274	131	163	254
1976/77	137	158	304	446	154	149	339
1977/78	134	140	93	266	149	143	33
1978/79	135	143	129	195	149	142	43
1979/80	135	141	129	188	151	152	130
1980/81	138	150	150	180	158	178	190
1981/82	148	170	201	193	172	162	134
1982/83	155	172	134	212	184	152	79
gld. per 100/1000 kg:							
1982/83	55,75	56,45	18,20	47,25	14,25	105,55	12,20

dan in de andere gebieden. Deze droogte speelde in de andere belangrijke akkerbouwgebieden echter nauwelijks een rol van betekenis, zodat daar de produktieomstandigheden op zijn minst goed waren te noemen.

De overvloedige oogst zette de prijzen van enkele produkten, zoals consumptieaardappelen en uien, onder druk (zie tabel 2.5). Zo daalde de prijs van consumptieaardappelen t.o.v. 81/82 met 33% tot f 18,20. De hoge kg-opbrengsten van suikerbieten zorgden voor een grote hoeveelheid C-suiker. De prijs van de suikerbieten daalde dan ook gemiddeld met 6% tot f 105,55. Het suikergehalte bedroeg landelijk 15,8%. De prijzen van wintertarwe en fabrieksaardappelen stegen met resp. 5 en 7%. Pootaardappelen waren door de goedlopende export, bij goede prijzen, ca. 10% duurder en kwamen op een gemiddelde prijs uit van f 47,25. De prijs van uien nam in de loop van het seizoen fors af waardoor tussen de bedrijven grote verschillen in de opbrengstprijzen ontstonden. Gemiddeld over het hele seizoen kwam de uienprijs op f 12,20.

De gemiddelde prijzen van het gehele pakket produkten ontwikkelden zich per gebied nogal verschillend (tabel 2.6). In het Centraal- en het Zuidwestelijk Kleigebied daalden de gemiddelde prijzen van de produkten door het grote aandeel consumptieaardappelen en uien in het bouwplan. In het Noordelijk Kleigebied en in de Veenkoloniën (incl. N. Zand) waar deze gewassen minder of niet voorkomen, maar waar marktordeningsprodukten een grotere rol spelen stegen de gemiddelde prijzen van de produkten in lichte mate.

De bruto-produktiviteit is in de kleigebieden sterk gestegen als gevolg van het gunstige groeiseizoen, in de Veenkoloniën was na de sterke verbetering van vorig jaar de stijging dit jaar daarentegen gering. Landelijk steeg de bruto-produktiviteit met ca. 8%.

De produktiemiddelen werden gemiddeld 5,4% duurder, waarbij de prijsstijging in alle gebieden ongeveer gelijk was. Deze prijsstijging werd in de kleigebieden gecompenseerd door de sterke verbetering van de bruto-produktiviteit, in de Veenkoloniën was dat echter niet het geval. De produktiekosten per eenheid produkt namen dan ook overal, uitgezonderd de Veenkoloniën, af.

De opbrengsten-kostenverhouding verbeterde in het Noordelijk Kleigebied sterk als gevolg van de sterk gestegen kg-opbrengsten en de iets hogere opbrengstprijzen van de produkten. In de andere kleigebieden waar de produktiviteit wel steeg maar de prijzen van de produkten sterk daalden ontwikkelde de opbrengsten-kostenverhouding zich negatief. Ook in de Veenkoloniën was de ontwikkeling negatief.

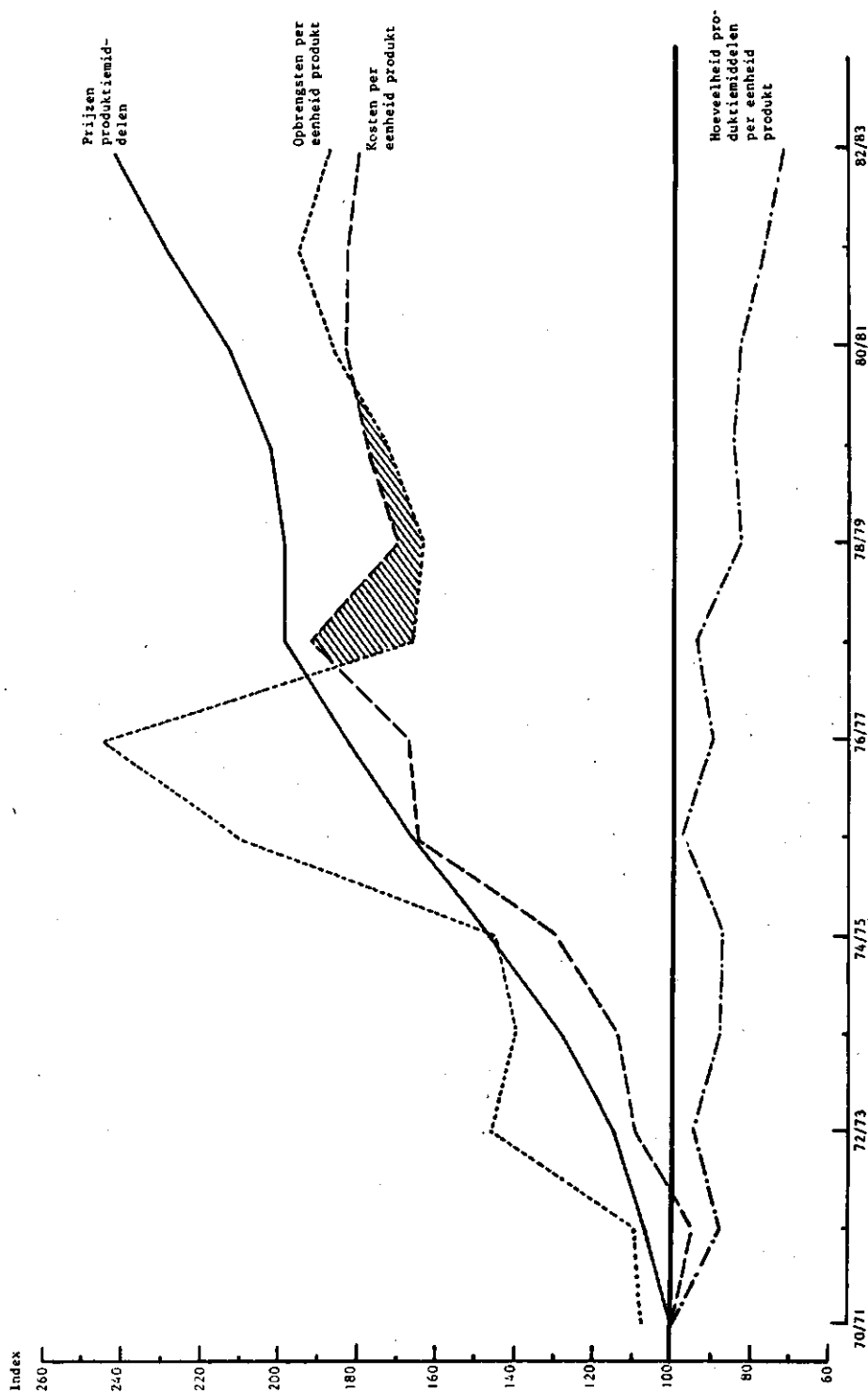
In figuur 2.1 is de ontwikkeling van enkele kengetallen op grotere akkerbouwbedrijven weergegeven, waarbij de kosten per eenheid produkt in 1970/71 op 100 zijn gesteld (landelijk gemiddelde). Het verschil tussen kosten en opbrengsten per eenheid produkt geeft de ontwikkeling van het netto-overschot per eenheid produkt aan. Het netto-overschot voor de grotere bedrijven was in 1982/83 kleiner dan in 1981/82 maar bleef positief. Een negatief

Tabel 2.6 Ontwikkeling prijzen en produktiviteit op grotere akkerbouwbedrijven in % per jaar

	Noorde- lijk Kleigeb.	Centr. Klei- gebied	Z.W.- Klei- gebied	Veen- kolo- niën	Lande- lijk ge- middelde
Opbrengstprijzen per eenheid produkt					
1965/66-1970/71	+ 1,0	0,0	- 2,9	+ 0,7	- 0,8
1970/71-1975/76	+11,4	+14,2	+17,3	+ 6,5	+13,7
1975/76-1980/81	- 1,7	- 3,7	- 2,0	+ 3,1	- 2,1
1979/80	+ 2,9	+ 7,3	+ 7,3	+ 1,4	+ 5,7
1980/81	+ 4,7	+ 6,8	+14,1	+ 6,4	+ 8,6
1981/82	+ 3,1	+ 1,7	+ 8,6	+ 2,9	+ 4,4
1982/83	+ 1,9	- 4,6	-13,2	+ 3,6	- 4,9
Prijzen produktiemiddelen					
1965/66-1970/71	+ 5,8	+ 5,8	+ 5,8	+ 5,9	+ 5,8
1970/71-1975/76	+10,8	+11,0	+10,9	+10,6	+10,9
1975/76-1980/81	+ 5,5	+ 4,8	+ 5,2	+ 5,7	+ 5,2
1979/80	+ 2,6	+ 0,1	+ 2,5	+ 5,5	+ 2,1
1980/81	+ 5,3	+ 4,7	+ 5,4	+ 5,9	+ 5,2
1981/82	+ 7,0	+ 7,9	+ 7,4	+ 6,9	+ 7,4
1982/83	+ 5,4	+ 4,9	+ 5,6	+ 5,8	+ 5,4
Bruto- produktiviteit 1)					
1965/66-1970/71	+ 6,9	+ 4,7	+ 3,3	+ 7,1	+ 4,8
1970/71-1975/76	+ 1,1	+ 1,4	- 1,8	+ 1,4	+ 0,2
1975/76-1980/81	+ 1,8	+ 3,3	+ 3,5	+ 0,5	+ 2,9
1979/80	- 6,9	- 4,8	+ 1,8	- 0,7	- 2,5
1980/81	+ 6,4	+ 5,6	0,0	- 5,4	+ 2,1
1981/82	+ 7,2	+ 8,1	+ 4,3	+13,4	+ 7,6
1982/83	+12,6	+ 7,4	+10,6	+ 0,6	+ 8,1
Produktiekosten per eenheid produkt					
1965/66-1970/71	- 0,9	+ 1,0	+ 2,4	- 1,1	+ 1,0
1970/71-1975/76	+ 9,6	+ 9,6	+12,8	+ 9,2	+10,7
1975/76-1980/81	+ 3,4	+ 1,4	+ 1,7	+ 5,1	+ 2,2
1979/80	+10,1	+ 5,1	+ 0,8	+ 6,3	+ 4,7
1980/81	- 1,0	- 0,9	+ 5,4	+12,0	+ 3,0
1981/82	- 0,1	- 0,2	+ 2,9	- 5,7	- 0,2
1982/83	- 6,3	- 2,4	- 4,5	+ 5,1	- 2,5
Opbrengsten/kostenverhouding					
1965/66-1970/71	+ 1,9	- 1,0	- 5,2	+ 1,8	- 1,8
1970/71-1975/76	+ 1,6	+ 4,2	+ 4,0	- 2,5	+ 2,7
1975/76-1980/81	- 4,9	- 5,0	- 3,6	- 1,9	- 4,2
1979/80	- 6,5	+ 2,0	+ 6,5	- 4,6	+ 1,0
1980/81	+ 5,8	+ 7,8	+ 8,2	- 5,0	+ 5,4
1981/82	+ 3,2	+ 2,0	+ 5,5	+ 9,1	+ 4,5
1982/83	+ 8,8	- 2,3	- 9,2	- 1,4	- 2,5

1) De produktiviteitsontwikkeling is in deze tabel overeenkomstig de gebruikelijke wijze weergegeven als de toeneming van de hoeveelheden produkt per eenheid produktiemiddel en niet zoals in figuur 2.1 als de reciproke daarvan.

Figuur 2.1 Ontwikkeling resultaten grotere akkerbouwbedrijven (kosten 1970/71 = 100)

netto-overschot is in de figuur gearceerd aangegeven. De resultaten van individuele bedrijven kunnen uiteraard sterk afwijken van de hier geschetste ontwikkeling.

2.4.2 Bedrijfsresultaten

In absolute cijfers bedroeg het netto-overschot voor de grotere akkerbouwbedrijven in 1982/83 gemiddeld f 17.650,- per bedrijf. Niet alleen het absolute niveau maar ook wat betreft de ontwikkeling ten opzichte van de voorafgaande jaren lopen de gebieden uiteen (tabel 2.7). Op de reden daarvan is in de vorige paragraaf al ingegaan. Ondanks de dalende bedrijfsresultaten in de meeste gebieden bleef het netto-overschot op de grotere bedrijven in de kleigebieden positief.

Naast de gemiddelde situatie is het ook van belang kennis te nemen van de spreiding rond het gemiddelde. Om daarvan een aansprekend beeld te geven kan gebruik gemaakt worden van het verschil in bedrijfsresultaten van de bedrijven met de hoogste resp. de laagste netto-overschotten. Bij een gemiddeld netto-overschot van -f 115,- per bedrijf voor alle akkerbouwbedrijven, behaalde de onderste 20% van de bedrijven een netto-overschot van -f 59.000,- tegenover +f 71.000,- voor de beste 20%. Het verschil

Tabel 2.7 Netto-overschot in gld. per bedrijf (pachtbasis)

	1979/80	1980/81	1981/82	1982/83
Grotere bedrijven, omvang in sbe	138 en meer	143 en meer	148 en meer	153 en meer
Akkerbouw				
Noordelijk Kleigebied	-34600	-21300	-12100	19000
Veenkol.+Nrd.Zandgeb.	- 4650	-24100	- 2350	- 6300
Centraal Kleigebied	1700	23600	33550	25550
Zuidwestelijk Kleigeb.	- 1250	20650	38500	9200
Nederland, totaal	- 9200	550	17650	10900
Gemengd met over- wegend akkerbouw	-41450	-43050	-20800	-21850
Kleinere bedrijven, omvang in sbe	minder dan 138	minder dan 143	minder dan 148	minder dan 153
Akkerbouw				
Kleigebieden	-22200	-20000	-25050	-26800
Veenkol.+Nrd.Zandgeb.	-23450	-31750	-26150	-30850
Nederland, totaal	-23300	-25000	-23250	-25350

tussen deze 2 groepen (de z.g. range) bedroeg dus f 130.000,-. Een gedeelte van deze verschillen kan worden verklaard uit verschillen in bedrijfs grootte en bouwplan, maar daarnaast zijn er ook andere factoren die hier een rol spelen 1). Terzijde wordt opgemerkt dat de spreiding in de kleiakkerbouw groter is dan die van de meer uniforme akkerbouw in de Veenkoloniën en het Noordelijk Zandgebied. Terwijl in de kleiakkerbouw de range f 138.000 bedroeg, was dat in de veenkoloniale akkerbouw "maar" f 93.000,-.

Ook in de ontwikkeling van de bedrijfsresultaten ten opzichte van het voorafgaande boekjaar is een spreiding te onderkennen: een verbetering van het bedrijfsresultaat van het gemiddelde bedrijf sluit niet uit dat toch een belangrijk deel van de bedrijven te maken heeft met een daling van het resultaat. Zowel in de kleiakkerbouw als in de veenkoloniale akkerbouw behaalde 60% van de bedrijven in 1982/83 een slechter resultaat dan in het voorgaande jaar. Ondanks het gemiddeld dalende resultaat in de veenkoloniale akkerbouw wist hier dus toch bijna 40% van de bedrijven tot een beter resultaat te komen.

2.5 Rentabiliteit van de weidebedrijven

2.5.1 Prijzen en produktiviteit

De toeneming van de melkproduktie heeft zich in 1982/83 nog versterkt door kunnen zetten. De geproduceerde melkplas per ha steeg met 6% (tabel 2.8).

Tabel 2.8 Gemiddelde procentuele verandering per jaar in krachtvoederverbruik, stikstofverbruik en melkproduktie (weide- en gemengde bedrijven)

	Kg kracht- voer per koe	Kg N per ha	Kg melk per koe	Koeien per ha	Kg melk per ha
1965/66-1970/71	+ 2,5	+ 6,0	+ 1,5	+ 2,0	+ 3,5
1970/71-1975/76	+ 8,1	+ 2,6	+ 2,1	+ 3,5	+ 5,7
1975/76-1980/81	+ 2,7	+ 4,5	+ 1,6	+ 3,9	+ 5,6
1979/80	+ 7,1	+ 1,2	- 1,2	+ 1,6	+ 0,4
1980/81	- 9,3	+ 5,8	+ 1,3	+ 4,5	+ 5,9
1981/82	- 0,3	+ 1,7	+ 1,0	+ 2,1	+ 3,1
1982/83	+ 1,9	- 1,1	+ 2,6	+ 3,3	+ 6,0
kg resp. aantallen:					
1982/83	2160	347	5595	2,43	13590

1) Zie hierover bijvoorbeeld de BEF van 1980/81.

Opvallend was dat dit boekjaar niet alleen de intensivering van de veebezetting per ha, maar vooral ook de produktie per koe in belangrijke mate aan de melkproduktietoename bijdroeg. Op de grotere bedrijven steeg de melkgift tot ca. 5600 kg per koe bij 4,11% vet en 3,35% eiwit.

Het krachtvoerverbruik is in het verslagjaar iets toegenomen tot 2160 kg per koe. Deze toename hangt onder andere samen met de opnieuw verbeterde melkprijs/krachtvoerprijsverhouding (zie tabel 2.9). Dat ondanks de grote produktietoename het krachtvoerverbruik slechts weinig is toegenomen moet worden toegeschreven aan het redelijk goede groeiseizoen. Bij een iets lagere stikstofgift kon ruwvoer worden gewonnen van een zeer gunstige kwaliteit. Wel moest, in verband met de hogere veebezetting ongeveer 30% meer ruwvoer worden aangekocht en tegen hogere prijzen dan in 1981/82.

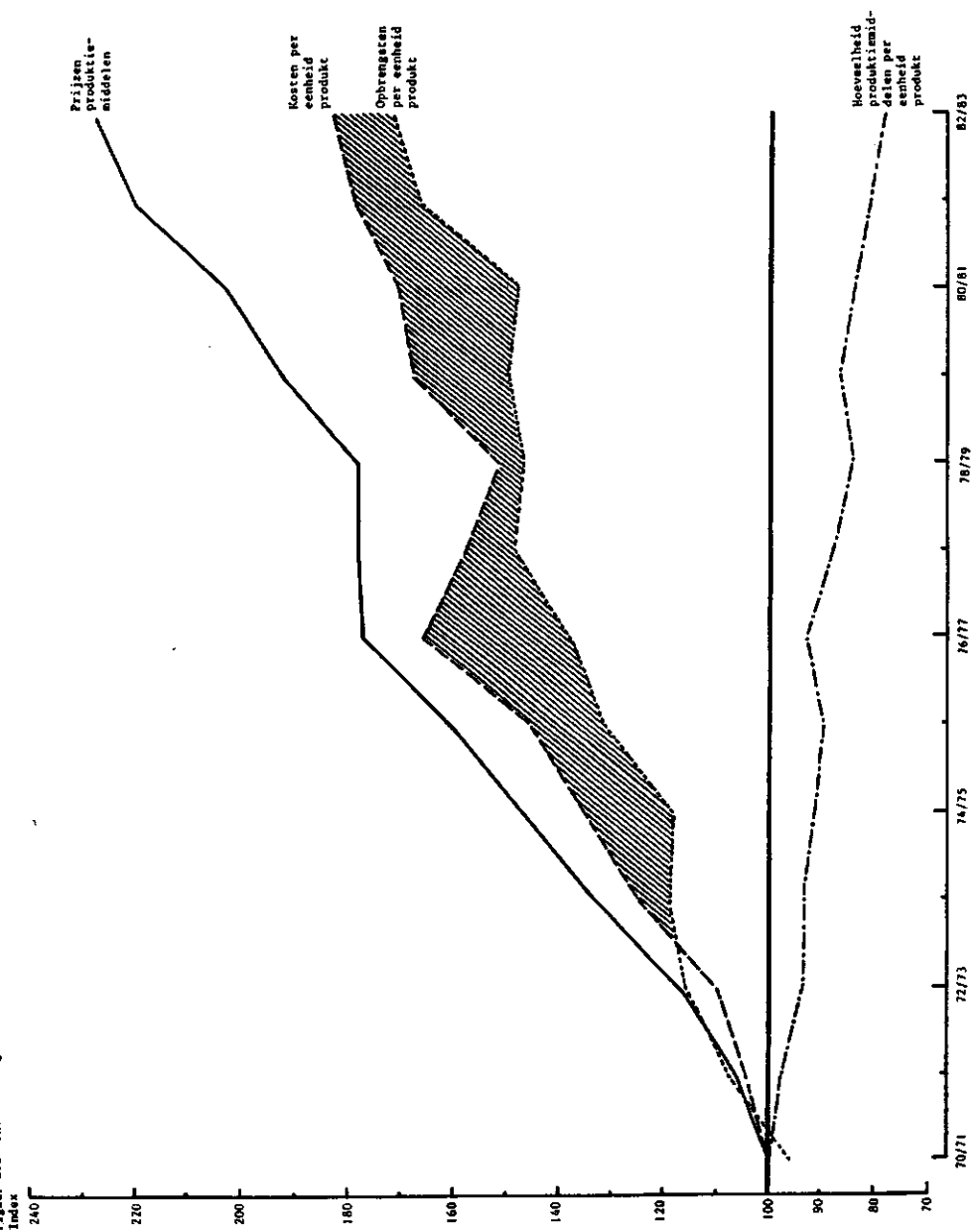
Tabel 2.9 Prijsontwikkeling van krachtvoeder, melk, en vee in de melkveehouderij in indexcijfers (1970/71 = 100)

	Kracht- voeder	Melk	prijsverhouding melk/krachtvoer	Melk- koeien	Nuchtere kalveren
1971/72	96	111	122	122	124
1972/73	98	113	121	144	203
1973/74	114	120	110	131	160
1974/75	114	125	116	125	111
1975/76	110	136	130	144	163
1976/77	128	145	119	145	173
1977/78	116	156	141	163	207
1978/79	107	154	152	165	223
1979/80	126	158	132	161	208
1980/81	129	159	130	157	165
1981/82	138	177	135	180	206
1982/83	139	183	138	186	222
gld. per 100 kg, resp. per stuk					
1982/83	52,45	72,50 1)	138	1880	397

1) Bij werkelijk vet- en eiwitgehalte: f 73,70.

De melkprijs is, na de aanmerkelijke stijging in 1981/82, in 1982/83 met ruim 3% gestegen. Ook de prijzen van melkkoeien en vooral die van nuchtere kalveren zijn verder aangetrokken. Dit laatste hangt samen met de resultaten over het voorgaande jaar in de slachtkalversector, welke zodanig waren dat extra vraag naar nuka's ontstond.

Pijuur 2.2 Ontwikkeling resultaten grotere veebedrijven (kosten 1970/71 = 100)

De hiervoor besproken resultaten zijn samengevat terug te vinden in tabel 2.10 en figuur 2.2. De prijzen van de produktiemiddelen stegen in 1982/83 met 4,1%. Dat was minder dan in de afgelopen jaren het geval was. De opbrengstprijzen stegen met gemiddeld 3,5%. Deze teruglopende ruilvoetverhouding werd door de verbetering in de bruto-productiviteit (+1%) per saldo omgezet in een vrijwel ongewijzigde opbrengsten-kostenverhouding.

Tabel 2.10 Ontwikkeling prijzen en produktiviteit op grotere weidebedrijven (in % per jaar)

	Opbrengst prijzen per eenh. produkt	Prijzen produktie- middelen	Bruto- produk- tiviteit	Produktie- kosten per eenheid produkt	Opbreng- sten/ kosten- verhou- ding
1965/66-70/71	+ 2,3	+ 5,9	+ 2,2	+ 3,6	-1,2
1970/71-75/76	+ 6,6	+10,0	+ 2,0	+ 7,8	-1,1
1975/76-80/81	+ 2,7	+ 4,8	+ 1,6	+ 3,1	-0,5
1979/80	+ 1,7	+ 7,9	- 3,0	+11,3	-8,6
1980/81	- 0,2	+ 5,5	+ 5,2	+ 0,3	-0,5
1981/82	+11,4	+ 8,1	+ 3,0	+ 4,9	+6,1
1982/83	+ 3,5	+ 4,2	+ 1,0	+ 3,2	+0,3

Figuur 2.2 laat zien dat de produktie in de melkveehouderij gemiddeld gezien niet rendabel is. Op de grotere weidebedrijven bedroeg het tekort in procenten van de kosten in 1981/82 6,3% en in 1982/83 6,6%.

2.5.2 De bedrijfsresultaten

Evenals de opbrengsten-kostenverhouding bleef ook het netto-overschot gemiddeld per bedrijf vrijwel ongewijzigd. Uit tabel 2.11 blijkt dat het netto-overschot op de grotere weidebedrijven gemiddeld slechts f 550,- lager was dan in 1981/82. Daar de ingecalculeerde arbeidskosten in verband met een uurloonstijging van 11% sterk zijn gestegen is de arbeidsopbrengst per ondernemer wel gestegen. Deze stijging bedroeg voor de grotere bedrijven f 5000,-. Op de gemengde bedrijven met overwegend rundveehouderij daalde het netto-overschot aanzienlijk meer in verband met de slechte resultaten in de pluimveehouderij. Op de kleinere weidebedrijven lag het netto-overschot gemiddeld op een lager niveau dan in 1981/82.

Ook in de melkveehouderij is de spreiding in bedrijfsresultaten groot. Van de grotere weidebedrijven behaalde 27% van de

Tabel 2.11 Netto-overschot in gld. per bedrijf (pachtbasis)

	1979/80	1980/81	1981/82	1982/83
Grotere bedrijven, omvang in sbe	138 en meer	143 en meer	148 en meer	153 en meer
Weide				
Noordelijk Kleiweidegeb.	-35100	-40950	-22900	-22700
Noordelijk Veenweidegeb.	-33450	-33000	-17300	-27700
Westelijk Weidegebied	-54200	-39800	-40300	-34750
Noordelijk Zandgebied	-44700	-53950	-24800	-28600
Oost.- en Centr. Zandgeb.	-27650	-33400	-23550	-30200
Zuidelijk Zandgebied	-17500	-26750	-10600	- 5350
Nederland, totaal	-34300	-37650	-22450	-23300
Gemengd overw. rundvee	-33550	-48300	-28700	-35750
Kleinere bedrijven, omvang in sbe	minder dan 138	minder dan 143	minder dan 148	minder dan 153
Weide				
Klei- en Veengebieden	-50400	-50700	-48150	-54000
Zandgebieden	-39700	-45200	-40050	-46950
Nederland, totaal	-43800	-48000	-43550	-49950
Gemengd overw. rundvee	-44700	-55500	-51550	-54600

bedrijven een positief netto-overschot, hetgeen evenveel was als in het voorafgaande jaar. Bij de kleinere bedrijven behaalde slechts 1% van de bedrijven genoeg opbrengsten om tot een sluitende exploitatie te komen (was 3%). Uitgedrukt in absolute cijfers bedroeg de afstand in netto-overschot tussen het onderste kwintiel (de slechtste 20% van de bedrijven) en het bovenste kwintiel in klei- en veenweidegebieden f 104.000,-. In de zandgebieden was dat nog iets meer: f 107.000,-.

Bij het vrijwel onveranderd gebleven gemiddelde van het netto-overschot per bedrijf mag verwacht worden dat het aantal bedrijven dat een vooruitgang in bedrijfsresultaat boekte, opweegt tegen het aantal dat een daling te zien gaf. Dit blijkt inderdaad het geval te zijn geweest: op 45% van de weidebedrijven verbeterde het netto-overschot. Op 55% van de bedrijven daarentegen daalde het bedrijfsresultaat.

2.6 Rentabiliteit van de intensieve veehouderijbedrijven 1)

2.6.1 Varkenshouderij

Het verslagjaar 1982/83 was voor de varkenshouderij een goed jaar. Voor het eerst sinds 1977/78 was er weer sprake van een netto-overschot: de opbrengsten bedroegen 102% van de kosten. Voor de afzonderlijke takken bedroegen deze percentages 103,5% (fokkerij) en 101,2% (mesterij).

Deze verbetering van het bedrijfsresultaat - die al in 1981/82 was ingezet - werd veroorzaakt door een produktiviteitsverbetering, een zeer matige kostenstijging (excl. arbeid), en bovenal door stijgende opbrengstprijzen. Tabel 2.12 geeft enkele kengetallen van de varkenshouderij. Zowel in de mesterij als in de fokkerij verbeterden de technische resultaten: de voederconversie verbeterde naar 3,24 en het aantal grootgebrachte biggen per fokzeug per jaar steeg naar 16,8. De bruto-produktiviteitsverbetering bedroeg in het verslagjaar voor fokzeugen 3% en voor mestvarkens 1%.

In tegenstelling tot de sterke stijgingen in de voorgaande 3 jaar was de prijs van krachtvoer nauwelijks aan wijzigingen onderhevig. Daardoor was de kostenstijging (excl. arbeid) gering. Alleen in de mestvarkentak stegen de kosten per varken (+1,7%), vooral door de hogere aankooprijzen van de biggen.

De prijsvorming van varkensvlees was in het verslagjaar gunstig. Het hoge prijsniveau, waarmee het verslagjaar begon, liep tijdens de zomermaanden nog verder op. In de eerste maanden van 1983 zette een sterke daling in waardoor per saldo de prijzen aan het eind van het boekjaar lager waren dan aan het begin. De prijsvorming werd positief beïnvloed door een krappere aanbod en een licht stijgende vraag. In de gehele EG daalde de varkensvleesproduktie (incl. invoer) in het kalenderjaar 1982 met 0,7% ten opzichte van het voorafgaande jaar. Doordat ook het verbruik (mede onder invloed van substitutie van rund- naar varkensvlees) toenam (+0,5%) daalde de zelfvoorzieningsgraad van 101,4 naar 100,7. Dit ondanks het feit dat de uitvoer naar derde landen sterk terugliep, niet alleen vanwege de grotere vraag binnen de EG maar ook vanwege veterinaire problemen. Daardoor werd de export van Denemarken naar o.a. Japan en de Verenigde Staten stilgelegd. Overigens bleef ook in Nederland de veterinaire situatie in het verslagjaar zorgen baren. De prijsontwikkeling van de biggen verliep overeenkomstig die van varkensvlees, waardoor ook voor de fokkerij de opbrengstprijzen aanvankelijk tot een ongekend hoog niveau steeg. Ook hier zette zich tegen het eind van het boekjaar een prijsdaling in die niet als incidenteel mag worden beschouwd.

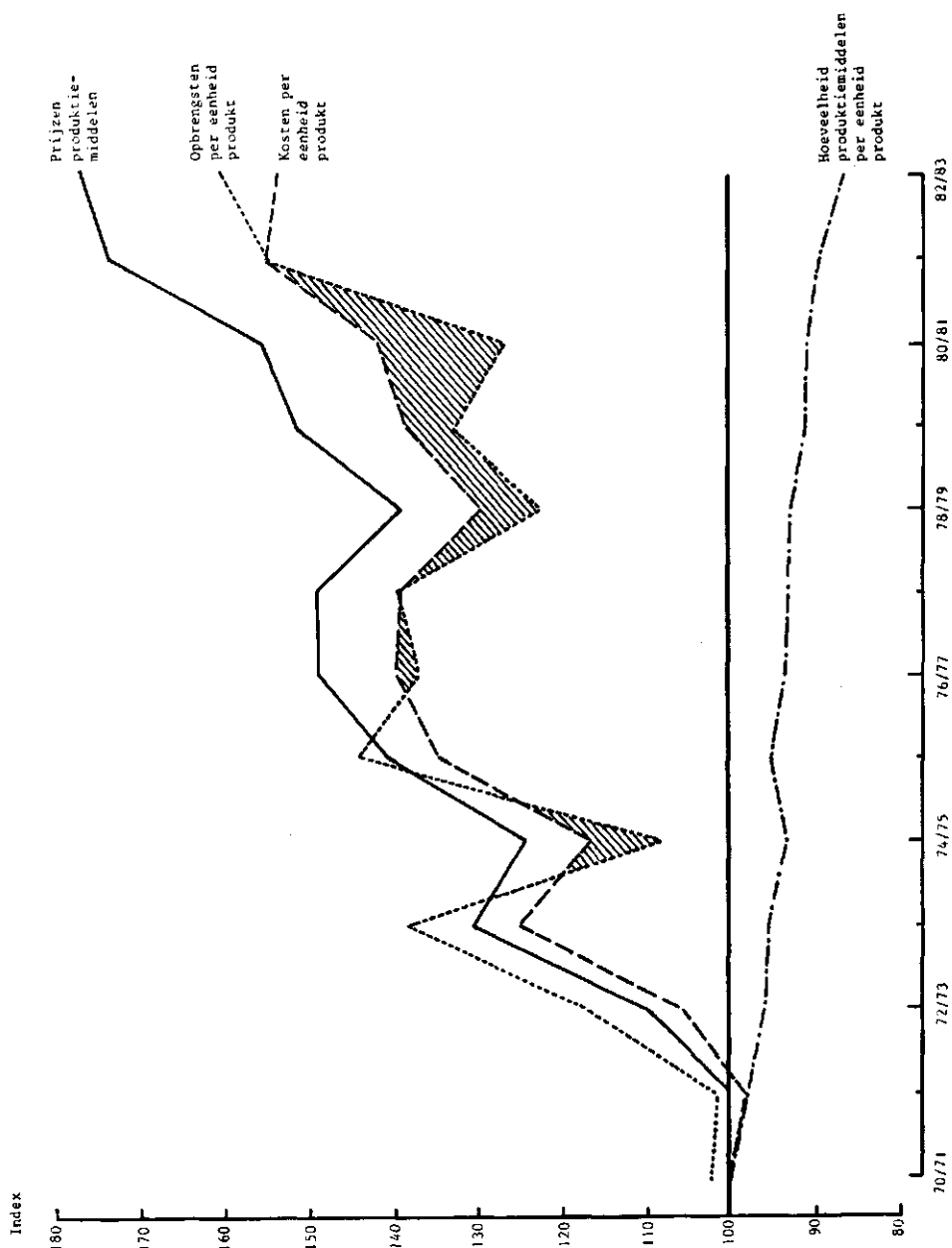
- 1) In deze paragraaf wordt tevens de arbeidsopbrengst per dier in de stierenmesterij en de schapenhouderij behandeld.

Tabel 2.12 Kengetallen van de ontwikkeling in de varkenshouderij

Fokkerij	Per fokzeug per jaar				Grootgebracht biggen per fok- zeug per jaar	Prijs kracht- voer	Opbrengst- prijs per big
	opbreng- sten	kosten (zon- der arbeid)	arbeids- opbrengst				
1965/66-1969/70	1342	966	376	15,1	39,10		75
1970/71	1356	1081	275	15,0	41,80		79
1971/72	1404	1091	313	15,4	41,30		79
1972/73	1791	1182	609	15,5	43,50		96
1973/74	2074	1372	702	15,8	51,60		116
1974/75	1518	1387	131	15,6	51,10		85
1975/76	2067	1412	655	14,9	50,60		124
1976/77	2048	1623	425	15,4	56,80		113
1977/78	2080	1580	500	15,6	54,50		116
1978/79	1810	1570	240	15,6	50,70		100
1979/80	1996	1689	307	16,1	57,00		108
1980/81	1856	1806	50	16,3	60,50		99
1981/82	2378	1948	430	16,5	64,40		126
1982/83	2590	1951	639	16,8	64,60		135

Nestertij	Per mestvarken per jaar				Voederverbruik per kg groei	Prijs kracht- voer	Opbrengst- prijs per kg gesl. gewicht.
	opbreng- sten	kosten (zon- der arbeid)	arbeids- opbrengst				
1965/66-1969/70	539	490	49	3,56	38,20		2,77
1970/71	577	543	34	3,47	40,40		2,81
1971/72	595	548	47	3,48	39,60		2,83
1972/73	661	598	63	3,55	42,20		3,21
1973/74	790	715	75	3,51	50,10		3,74
1974/75	665	649	16	3,41	48,80		3,02
1975/76	816	732	84	3,44	48,30		3,85
1976/77	799	767	32	3,44	54,80		3,73
1977/78	828	777	51	3,43	53,10		3,79
1978/79	745	706	39	3,38	48,50		3,38
1979/80	829	788	41	3,37	54,80		3,69
1980/81	791	780	11	3,37	57,40		3,54
1981/82	960	898	62	3,30	61,20		4,22
1982/83	982	913	69	3,24	60,80		4,33

Figuur 2.3 Ontwikkeling resultaten varkenshouderij-fokken en mesten (kosten 1970/71 = 100)

2.6.2 Pluimveehouderij

In de pluimveehouderij waren de financiële resultaten in het verslagjaar 1982/83 zeer slecht (zie tabel 2.13). Zowel de slachtkuiken- als de leghennenhouderij werden geconfronteerd met sterke dalingen van de bedrijfsuitkomsten. De zelfs negatieve arbeidsopbrengst in de leghennenhouderij betekende een dieptepunt in de structureel dalende tendens van de bedrijfsresultaten 1). Deze neergaande lijn is niet te wijten aan de technische resultaten (in produktiviteitsverbetering loopt de leghennenhouderij voorop) doch veeleer aan het stagnerende verloop van de opbrengstprijzen van consumptie-eieren. In 1982/83 daalden de eierprijzen met 15% tot f 12,60 per 100 eieren. Dat is niet veel hoger dan het prijsniveau dat aan het eind van de jaren zestig werd gerealiseerd. De dieper liggende oorzaak van de problemen waarmee de leghennenhouderij kampt moet worden gezocht in de te grote eierproduktie in de EG. Deze ligt in de laatste jaren hoger dan de consumptie, waardoor een steeds grotere hoeveelheid eieren buiten de EG moet worden afgezet. Figuur 2.4 illustreert nogmaals de problemen van deze sector.

Ook de slachtkuikenhouders zagen hun resultaten teruglopen tot een ongekend laag peil. De oorzaak van deze ontwikkeling is eveneens de stagnerende opbrengstprijs. Alhoewel de kosten in 1982/83 zelfs iets (-1%) daalden, is het netto-overschot weer negatief geworden. De opbrengstprijs daalde met ruim 4% (figuur 2.4). Evenals de leghennenhouderij is ook de slachtkuikenhoudery sterk afhankelijk van de exportmogelijkheden binnen en buiten de EG. Onder invloed van de toenemende eigen produktie en het stagnerende verbruik verminderen de afzetmogelijkheden van Nederlandse kuikens naar de Bondsrepubliek. Verder verliest men op de Midden-Oostenmarkt terrein aan snelgroeiende exportlanden als Frankrijk en Brazilië. Aangezien voor deze ontwikkeling onvoldoende compensatie werd gevonden op andere markten, moest een toenemend deel van de produktie op de binnenlandse markt worden afgezet. Hoewel het Nederlandse hoofdelijk verbruik de laatste jaren aanzienlijk toenam, kon niet worden voorkomen dat de voorraden opliepen. Hierdoor verminderde de uitbetalingscapaciteit van de slachterijen.

2.6.3 Stieren- en kalvermesterij

De resultaten van de stierenmesterij over het boekjaar 1982/83 zijn nog niet voor publikatie gereed. Achtergrond daarvan

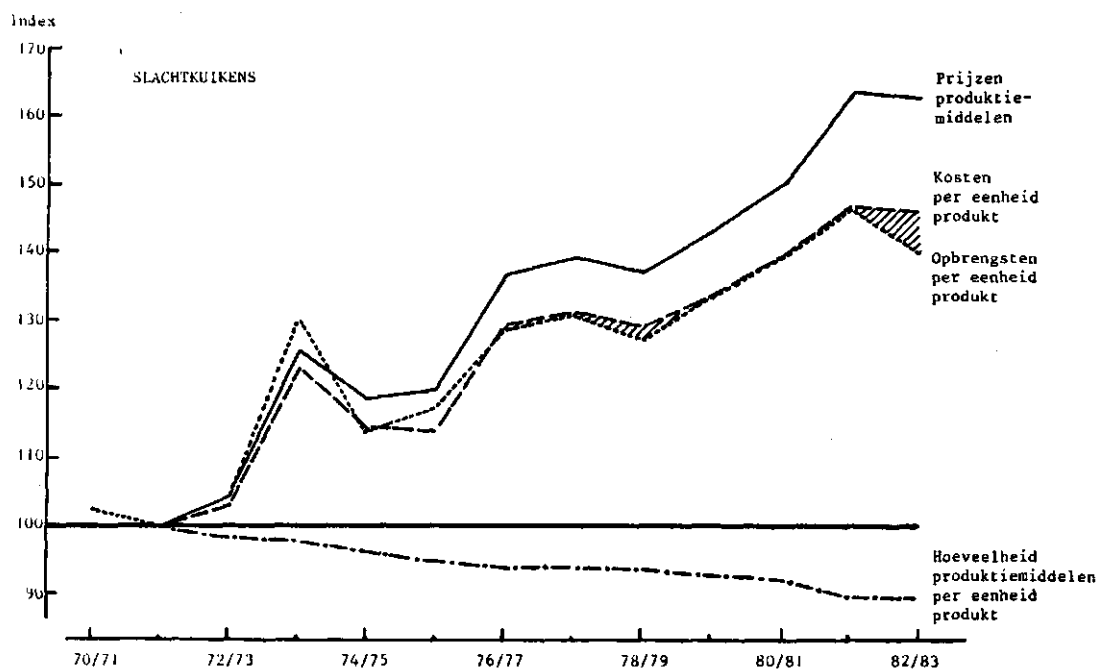
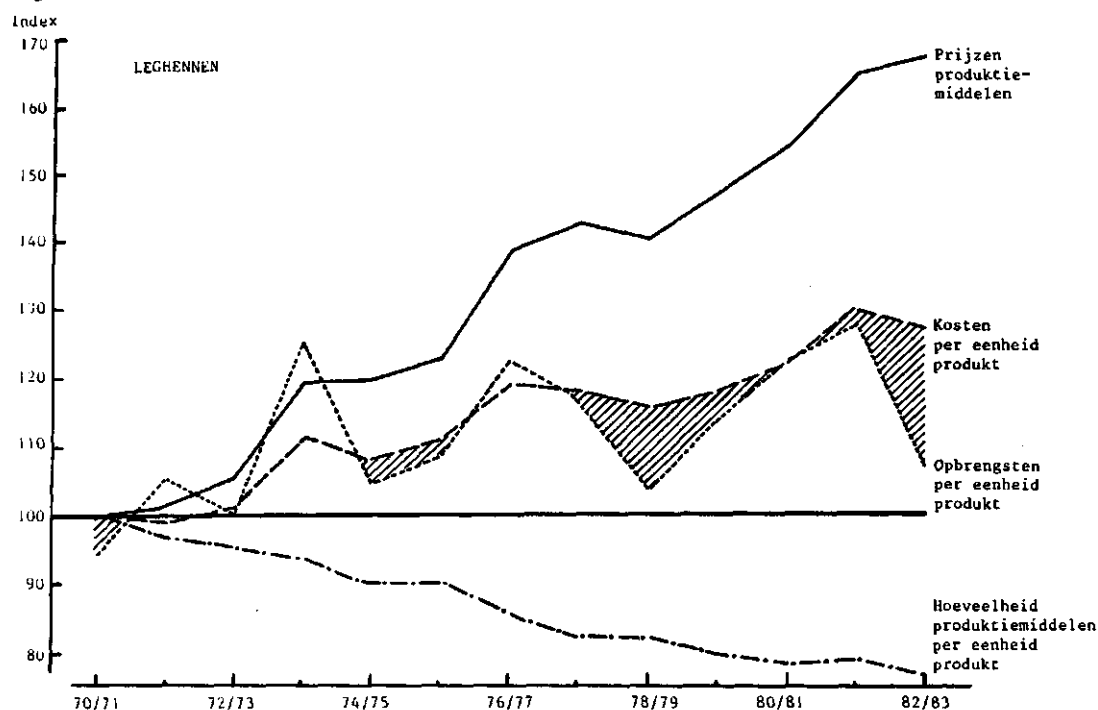
- 1) Binnenkort verschijnt een uitgebreide publikatie over de bedrijfseconomische ontwikkeling in de leghennenhouderij van H. Prins en G. Scheer: "Legkippen 1984". (PR 9-84).

Tabel 2.13 Kengetallen van de ontwikkeling in de pluimveehouderij

Leghennen op batterij- bedrijven	Per leghen per jaar			Voeder- verbruik per hen per jaar	Voeder- prijs	Eipro- duktie per hen	Eier- prijs
	opbreng- sten	kosten (zonder arbeid)	arbeids- opbrengst				
1965/66-1969/70	31,40	28,14	3,26	42,2	40,60	237	12,40
1970/71	28,72	28,72	0	41,7	42,20	244	11,05
1971/72	31,19	27,40	3,79	41,9	41,90	246	12,36
1972/73	30,84	29,06	1,78	42,7	43,90	248	11,69
1973/74	38,88	32,24	6,64	42,4	51,30	251	14,66
1974/75	34,12	32,60	1,52	43,0	49,20	253	12,30
1975/76	32,92	30,26	2,66	42,8	49,60	258	12,63
1976/77	39,69	35,13	4,56	42,2	56,80	260	14,21
1977/78	40,68	37,32	3,36	42,4	57,50	271	13,69
1978/79	34,77	35,17	-0,40	42,5	55,20	270	12,18
1979/80	37,22	35,62	1,60	42,3	58,30	269	12,97
1980/81	40,71	36,97	3,74	42,1	60,70	271	14,26
1981/82	41,97	39,61	2,36	42,0	65,50	271	14,82
1982/83	35,78	38,55	-2,77	41,4	65,90	277	12,60

Slachtkuikens	Per 1000 kg afgeleverd gewicht			Afleve- rings- gewicht in gr.	Groei per dag in gr.	Voeder- verbruik p.-kg afge- lev. gew.	Voeder- prijs
	opbreng- sten	kosten (zonder arbeid)	arbeids- opbrengst				
1965/66-1969/70	1616	1481	135	1310	24	2,19	45,30
1970/71	1584	1497	87	1350	27	2,07	48,30
1971/72	1544	1484	60	1370	28	2,06	48,30
1972/73	1616	1529	87	1380	28	2,04	50,70
1973/74	2010	1828	182	1390	28	2,04	63,70
1974/75	1754	1683	71	1420	30	2,03	58,90
1975/76	1809	1664	145	1460	30	1,99	56,30
1976/77	1985	1891	94	1460	31	1,98	66,20
1977/78	2025	1923	102	1490	31	2,00	67,40
1978/79	1965	1888	77	1530	32	2,04	65,00
1979/80	2067	1952	115	1560	32	2,04	68,50
1980/81	2147	2029	118	1560	33	2,03	70,80
1981/82	2259	2144	115	1590	35	1,99	77,30
1982/83	2164	2121	43	1590	35	2,00	76,40

Figuur 2.4 Ontwikkeling resultaten pluimveehouderij (kosten 1970/71 = 100)

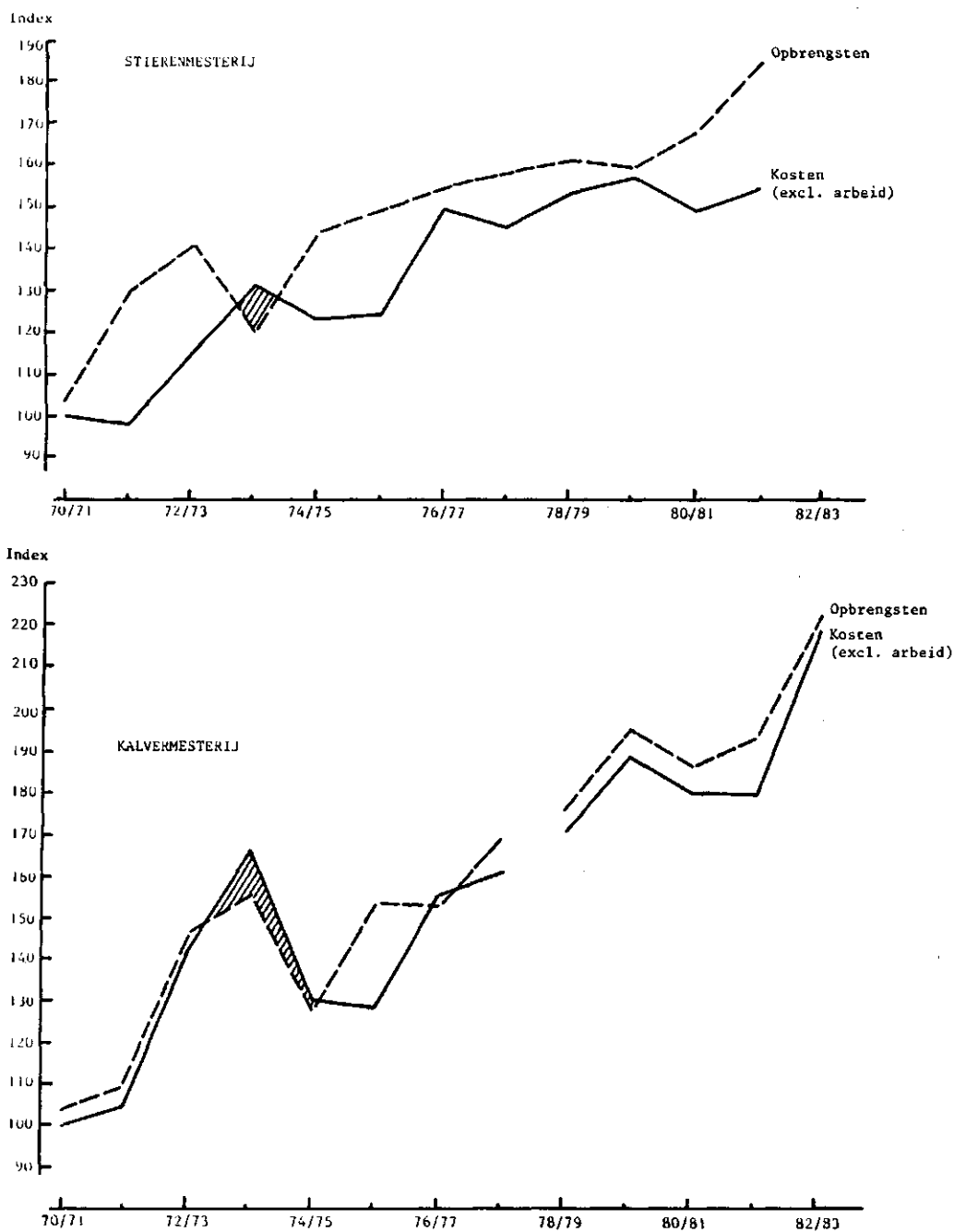
Tabel 2.14 Kengetallen van de ontwikkeling in de stieren- en kalvermesterij

Stieren- mesterij	Per afgeleverde stier				Aankoop- bedrag per kalf	Aantal mest- dagen	Voeder- kosten per kg groei	Groei per dag in gr.	Geslacht gewicht in kg	Netto-opbr.- prijs per kg gesl. gewicht
	netto- opbreng- sten	kosten (zonder arbeid)	arbeids- opbrengst	arbeids- opbrengst						
1966/67 - 70/71	1283	1180	103	236	495	1,62	904	274	4,67	
1970/71	1535	1467	68	351	516	1,72	944	300	5,12	
1971/72	1902	1439	463	347	497	1,68	966	305	6,25	
1972/73	2072	1688	384	409	529	1,93	941	314	6,61	
1973/74	1765	1919	-154	581	502	2,02	958	305	5,79	
1974/75	2113	1808	305	444	484	2,17	962	293	7,21 1)	
1975/76	2185	1826	359	383	502	2,18	991	316	6,91 1)	
1976/77	2269	2186	83	547	515	2,35	977	319	7,11	
1977/78	2325	2123	202	556	513	2,17	986	323	7,20	
1978/79	2361	2249	112	630	525	2,21	970	326	7,25	
1979/80	2340	2299	41	665	494	2,28	1014	321	7,29	
1980/81	2454	2242	212	602	476	2,39	1011	307	7,99	
1981/82	2682	2241	441	538	475	2,45	1020	310	8,65	

Kalver- mesterij	Per afgeleverd kalf 2)				Aankoop- bedrag per kalf	Aantal mest- dagen	Voeder- verbr. per kg groei	Eind- gewicht in kg	Voeder- prijs per kg	Netto-opbr.- prijs per kg levend gewicht
	netto- opbreng- sten	kosten (zonder arbeid)	arbeids- opbrengst	arbeids- opbrengst						
1965/66 - 70/71	555	527	28	210	124	1,63	157	1,46	3,54	
1970/71	650	624	26	279	130	1,60	165	1,49	3,93	
1971/72	685	656	29	285	133	1,63	166	1,57	4,13	
1972/73	911	885	26	432	149	1,70	182	1,60	4,99	
1973/74	971	1037	-66	510	160	1,73	194	1,67	4,99	
1974/75	797	812	-15	305	147	1,67	180	1,87	4,43	
1975/76	958	803	155	321	147	1,67	182	1,73	5,26	
1976/77	956	975	-19	441	149	1,69	189	1,79	5,06	
1977/78	1058	1005	53	426	148	1,72	185	1,93	5,72	
1978/79	1106	1066	40	479	155	1,76	192	1,84	5,66	
1979/80	1219	1181	38	458	162	1,79	204	1,99	5,61	
1980/81	1164	1128	36	418	164	1,76	209	1,91	5,38	
1981/82	1198	1119	79	403	161	1,75	207	1,98	6,75	
1982/83	1400	1359	41	525	166	1,77	214	2,12	6,63	

1) Incl. slachtpremie. 2) T.e.m. 1977/78 op basis prijspeil niet-gecontracteerde dieren; daarna alle dieren.

Figuur 2.5 Ontwikkeling resultaten stieren- en kalvermesterij (kosten 1970/71 = 100)

is dat het administratiesysteem en de steekproef van bedrijven in het verslagjaar zijn gewijzigd. De resultaten over de voorgaande boekjaren zijn wel in tabel 2.14 vermeld.

In de kalvermesterij zijn de resultaten t.o.v. het relatief gunstige jaar 1981/82 gehalveerd en weer op het niveau van voorgaande jaren teruggevallen. Dat is het gevolg van de sterk gestegen kosten van vooral het uitgangsmateriaal en het voeder. De prijs van de nuchtere kalveren is met 30% gestegen en de voederprijs met 7%. De opbrengstprijzen zijn met bijna 2% gedaald. De uitkomsten van de z.g. "vrije" kalvermesters zijn dan ook aanmerkelijk lager dan in 1981/82 het geval was. De contractproductie - ca. 80% - heeft een stabiliserend effect op de bedrijfsresultaten. In 1982/83 bereikten de "vrije" mesters en de mesters met een contract boxvergoeding gemiddeld ongeveer gelijke bedrijfsresultaten per kalf.

2.6.4 Schapenhouderij

De toch al povere bedrijfsresultaten in de schapenhouderij van de afgelopen jaren liepen in het verslagjaar 1 november 1982/

Tabel 2.15 Kengetallen van de ontwikkeling in de schapenhouderij 1)

opbrengsten	Per toegelaten ooi kosten (zonder arbeid)					Levend geboren lammen per 100 gedekte oöien	Lam-gebor-ten sterfte in %
	kr.-voeder	ruw-voeder	ov.kosten	to-taal	arb.-opbr.		
1972/73	256	27	60	51	138	118	149,7
1973/74	228	27	59	51	137	91	142,6
1974/75	242	27	67	57	151	91	151,8
1975/76	249	36	71	56	163	86	145,8
1976/77	275	34	80	60	174	101	149,6
1977/78	290	39	97	75	211	79	153,5
1978/79	265	45	98	77	220	45	151,2
1979/80	214	37	108	74	219	-5	149,2
1980/81	268	38	113	81	232	36	152,5
1981/82 2)	283	43	114	81	238	45	150,5
1982/83 2)	275	42	125	83	250	25	146,3

1) Het boekjaar loopt van 1 november tot 31 oktober.

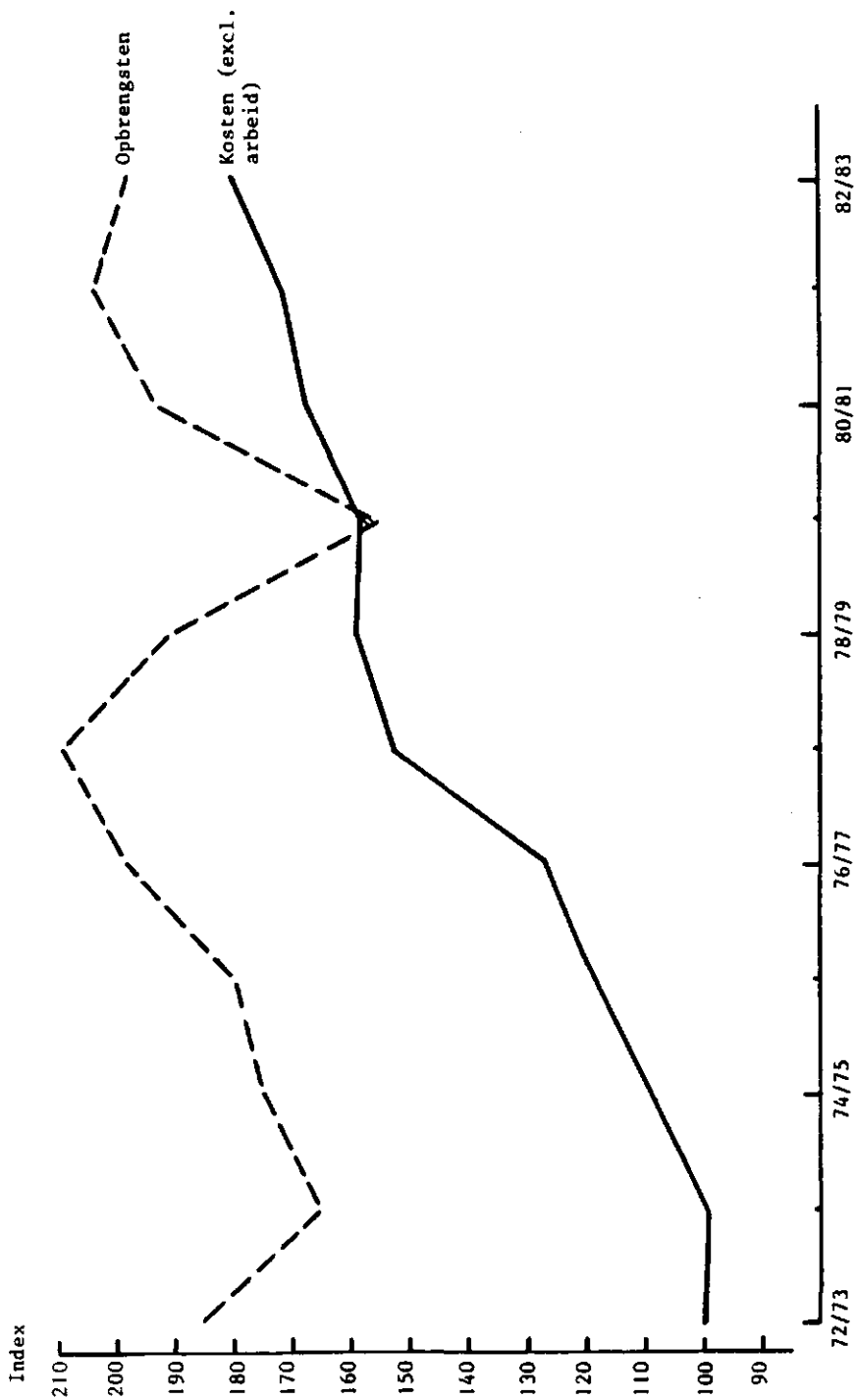
2) Excl. de oöienpremie die om administratieve redenen niet in de arbeidsopbrengst kon worden verwerkt. Voor 1981/82 was de premie nihil, en voor 1982/83 f 37,- per premiegerechtigde ooi.

31 oktober 1983 verder terug. Per toegelaten ooi resteerde slechts een arbeidsopbrengst van f 25,-. De lagere resultaten vonden hun oorsprong in lagere opbrengstprijzen, verslechterde technische resultaten en hogere ruwvoederkosten. In de waardering van het ruwvoederverbruik uit eigen bedrijf zijn geen arbeidskosten meer opgenomen, waardoor de betreffende posten in tabel 2.15 t.o.v. voorgaande publikaties gewijzigd zijn. De arbeidsopbrengst geeft hierdoor een beter beeld van de bedrijfsresultaten.

Bij interpretatie van de tabel dient in aanmerking genomen te worden dat de EG-ooienpremie, zoals die sinds 1981/82 bestaat, om administratieve redenen niet in de resultaten is opgenomen. Deze premie was in 1981/82 nihil en bedroeg in 1982/83 bijna f 37,- per ooi voor bedrijven met meer dan 5 ooiën.

Uit figuur 2.6 blijkt duidelijk het teruglopen van het bedrijfsuitkomstenniveau als gevolg van stijgende kosten en stagnerende opbrengsten.

Figuur 2.6 Ontwikkeling resultaten schapenhouderij per toegelaten ooi (kosten 1972/73 = 100)

3. Financiële positie

3.1 Inleiding

In het vorige hoofdstuk zijn de bedrijfsuitkomsten van de verschillende bedrijfstypen behandeld. In dit hoofdstuk staat de financiële positie van de ondernemer als persoon centraal. De financiële positie zal vanuit de volgende gezichtspunten worden be-
zien:

- de inkomensvorming en -besteding;
- de ontwikkeling van de beschikbaar gekomen en aangewende financieringsmiddelen;
- de vermogenspositie.

De inkomens in de landbouw 1) zijn sterk afhankelijk van de jaarlijks wisselende bedrijfsuitkomsten. Daarom wordt bij de analyse van de inkomensvorming uitgegaan van het netto-overschot. Het niveau van de diverse inkomens (ondernemersinkomen, totaal gezinsinkomen, besteedbaar gezinsinkomen) wordt namelijk sterk beïnvloed door de hoogte van het netto-overschot.

Evenals de inkomens fluctueren ook de besparingen met de bedrijfsuitkomsten. Voorts worden de besparingen beïnvloed door de gezinsbestedingen en het betalen van belasting en sociale premies, waarbij moet worden opgemerkt dat belastingbetalingen niet in dezelfde verhouding behoeven te fluctueren als het inkomen, daar ze zowel betrekking hebben op de desbetreffende boekjaren als op voorafgaande jaren.

Een beeld van de besparingen wordt gegeven in tabel 3.1.

Tabel 3.1 Gemiddelde besparingen in guldens per bedrijf (tussen haakjes de SBE-ondergrens)

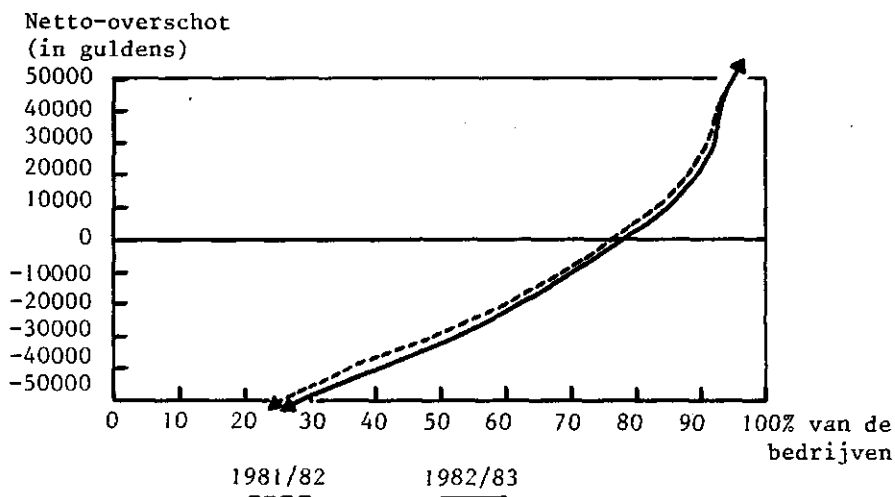
	1979/80 (69 sbe)	1980/81 (71 sbe)	1981/82 (74 sbe)	1982/83 (76 sbe)
Alle bedrijven	5700	2800	23600	22000
W.v. - akkerbouwbedrijven	6600	20700	32600	14300
- weidebedrijven	4900	5300	19900	26000
- gemengde bedrijven met overwegend rundvee	7700	-2500	24800	22400
- gemengde bedrijven met intensieve veehouderij	6800	-8600	26000	20100

1) Zie voor de inkomens- en financieringsbegrippen hoofdstuk 1 (paragraaf 1.5)

Uit de tabel blijkt dat het verloop van de besparingen bij de diverse bedrijfstypen ongelijk is, daarbij in grote lijnen het verloop van de jaarlijkse bedrijfsuitkomsten volgend (zie tabel 2.1).

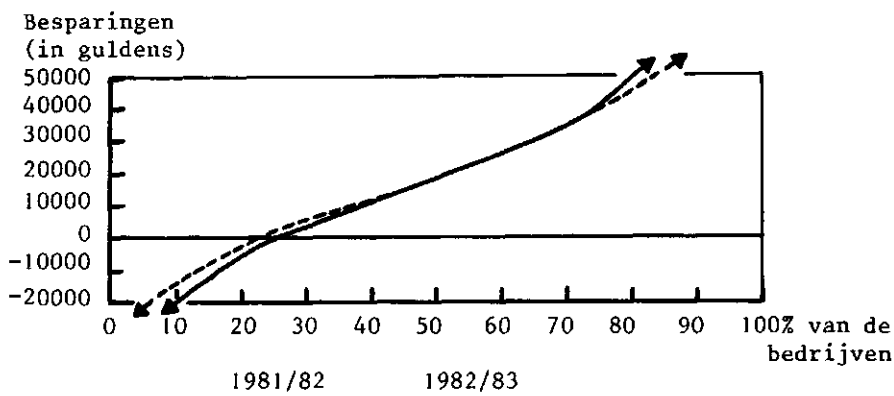
Evenals voorgaande jaren blijken er ook in 1982/83 weer grote verschillen tussen de bedrijven te bestaan. Dit komt tot uiting in de bedrijfsresultaten, de inkomens en de besparingen. Uit figuur 3.1 is af te lezen dat in 1982/83 de verschillen in bedrijfsresultaat nog iets groter zijn dan in 1981/82. Elk punt op de curve geeft aan hoeveel bedrijven (in procenten af te lezen op de x-as) minder dan een bepaald netto-overschot hebben (in guldens af te lezen op de y-as). In 1981/82 had 26% van de bedrijven een negatief bedrijfsresultaat van meer dan f 50.000,- en in 1982/83 was dit 29%. In beide jaren kwam 95% van het aantal bedrijven niet boven een netto-overschot van f 50.000,-.

Figuur 3.1 Cumulatieve indeling van de bedrijven naar bedrijfsresultaat

Uit figuur 3.2 blijkt dat ook de verschillen in besparingen in 1982/83 iets groter waren dan in 1981/82. Zo is in 1981/82 op 23% en in 1982/83 op 25% van de bedrijven ontspaard. Besparingen van meer dan f 50.000,- waren er op 19% van de bedrijven in 1982/83 tegen 16% in 1981/82. In 1982/83 waren er dus zowel meer uitschieters naar boven als naar beneden.

Figuur 3.2 Cumulatieve indeling van de bedrijven naar besparingen

3.2 Inkomensvorming, inkomensbesteding en financiering van de belangrijkste bedrijfstypen

3.2.1 Akkerbouwbedrijven

Op de akkerbouwbedrijven kunnen de bedrijfsresultaten en de inkomens van jaar op jaar grote verschillen vertonen. Figuur 3.3 geeft hiervan een duidelijk beeld. Na het topjaar 1976/77 kwam er in 1977/78 een dieptepunt. Daarna stegen de inkomens weer gedurende vier jaren om vervolgens in 1982/83 weer te dalen. Uit tabel 3.2 blijkt dat in 1982/83 het ondernemersinkomen f 9.000,- (14%) en het totaal gezinsinkomen f 13.000,- (13%) lager was dan in 1981/82. Door de stijgende inkomens in de voorafgaande jaren moest er in 1982/83 meer belasting worden betaald (definitieve aanslagen van enkele jaren terug) waardoor het besteedbaar inkomen in 1982/83 bijna f 18.000 (21%) lager was.

De gezinsbestedingen waren in 1982/83 iets hoger, zodat de besparingen weliswaar ruim f 18.000 (56%) lager waren, maar met een bedrag van f 14.000 toch nog ruim een kwart uitmaakten van de eigen financieringsmiddelen. De overige financieringsmiddelen bestonden uit afschrijvingen (40%), erfenissen en schenkingen (13%) en overige vermogensmutaties (w.o. aanspraken op WIR-premies).

De bedrijfsinvesteringen waren bijna f 12.000,- (31%) hoger in 1982/83 en buiten het bedrijf werd gemiddeld f 9.100 belegd en of geïnvesteerd. Gemiddeld per bedrijf moest daardoor nog ruim f 20.000,- worden bijgeleend.

Tabel 3.2 Inkomensvorming, inkomensbesteding en financiering vanaf 1979/80 op akkerbouwbedrijven in guldens per bedrijf (tussen haakjes: aantal bedrijven)

	79/80 (9400)	80/81 (9600)	81/82 (9400)	82/83 (10400)
Netto-overschot (pachtbasis)	-12400	-6300	5900	-4100
Berekend loon van de ondernemer	39100	41300	44100	46800
Saldo rente en netto-pacht 1)	8200	8900	12700	10900
Incidentele bedrijfsopbrengsten	3700	3900	2000	2000
Ondernemersinkomen	38600	47800	64700	55600
Berekend loon van meewerkende gezins- leden	10700	12200	14000	13000
Gezinsinkomen uit het bedrijf	49300	60000	78700	68600
Inkomen van buiten het bedrijf	13200	14900	19100	16000
Totaal gezinsinkomen	62500	74900	97800	84600
Betaalde belastingen 2)	12000	6700	13400	17900
Besteedbaar gezinsinkomen	50500	68200	84400	66700
Gezinsbestedingen	43900	47500	51800	52400
Besparingen	6600	20700	32600	14300
Afschrijvingen	20600	21700	22700	21800
Vermogensmutaties 3)	12700	9700	16200	17700
Eigen financieringsmiddelen	39900	52100	71500	53800
Nieuwe langlopende leningen 4)	21000	13000	6400	20300
Totale beschikbare middelen	60900	65100	77900	74100
Aflossing langlopende leningen 5)	8000	7900	12600	11000
Investerings in grond en gebouwen	18300	17300	16300	31000
Investerings in dode inventaris	16700	18700	15000	18600
Investerings in de veestapel	-400	-1700	100	500
Overige bruto-bedrijfsinvesteringen	5400	-300	6300	-600
Totale bruto-bedrijfsinvesteringen	40000	34000	37700	49500
Beleggingen en investeringen buiten het bedrijf	2700	2800	200	9100
Totale aanwending van financ. middelen	50700	44700	50500	69600
Verandering in de liquiditeitspositie	+10200	+20400	+27400	+ 4500

1) Dit is de som van de ingerekende rente (over vee, dode inventaris en omlopend vermogen) en pacht (van grond en gebouwen in eigendom), verminderd met de som van betaalde rente, afschrijving op gebouwen en overige eigenaarskosten.

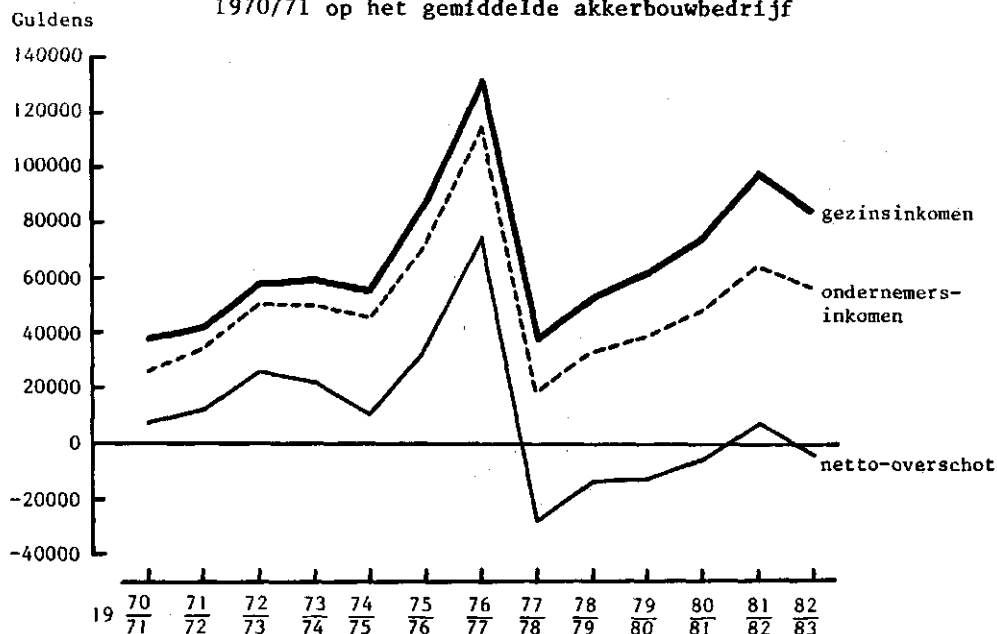
2) Inclusief betaalde premies voor volksverzekeringen.

3) Inclusief de aanspraken op WIR-premies.

4) Toename van vreemd vermogen op bedrijven waar meer is geleend dan afgelost.

5) Afname van vreemd vermogen op bedrijven waar meer is afgelost dan bijgeleend.

Figuur 3.3 Ontwikkeling van bedrijfsresultaten en inkomens vanaf 1970/71 op het gemiddelde akkerbouwbedrijf

De vermelde cijfers over de inkomens geven wel een beeld van de gemiddelde inkomenspositie, maar ze geven geen inzicht in de verdeling van de inkomens. Daarom zijn in tabel 3.3 de verdelingen van ondernemersinkomen en besteedbaar gezinsinkomen gegeven.

Uit tabel 3.3 blijkt duidelijk dat de spreiding groot is en dat in 1982/83 het beeld ongunstiger is geworden. Zo steeg het aantal akkerbouwers met een ondernemersinkomen lager dan f 20.000,- van 14% in 1981/82 tot 23% in 1982/83. Het besteedbaar gezinsinkomen was in 1982/83 op 7% van de akkerbouwbedrijven lager dan f 20.000,- en op de helft hoger dan f 60.000,-. Voor de continuïteit van de bedrijven dient dit gezinsinkomen op een zodanig niveau te liggen dat er na aftrek van de gezinsbestedingen voldoende overblijft om als eigen financieringsmiddel te besteden voor het bedrijf. Op 33% van de onderzochte akkerbouwbedrijven blijkt dit (rest)inkomen niet aanwezig te zijn (zie ook tabel 3.8).

Tabel 3.3 Procentuele verdeling van inkomens op akkerbouwbedrijven

Inkomensklassen (in guldens)	Ondernemersinkomen				Besteedbaar gezinsink.			
	79/80	80/81	81/82	82/83	79/80	80/81	81/82	82/83
minder dan 0	11	10	4	5	7	6	1	1
0 tot 10000	7	6	4	9	4	1	2	3
10000 tot 20000	13	10	6	9	7	5	2	3
20000 tot 30000	13	13	10	10	10	9	6	6
30000 tot 40000	13	11	13	7	12	9	9	15
40000 tot 50000	13	7	7	10	15	9	9	11
50000 tot 60000	6	10	10	9	9	12	9	11
60000 tot 80000	13	11	15	17	17	16	19	20
80000 en meer	11	22	31	24	19	33	43	30
Totaal	100	100	100	100	100	100	100	100
Gem. per bedrijf	38600	47800	64700	55600	50500	68200	84400	66700

3.2.2 Weidebedrijven

Na de slechte bedrijfsresultaten in de jaren 1979/80 en 1980/81 kwam er in 1981/82 een verbetering en hoewel deze zich in 1982/83 niet voortzette, moet hier wel worden opgemerkt dat dit mede een gevolg is van de hogere beloningsaanspraak voor de factor arbeid in 1982/83. Hierdoor was het netto-overschot in 1982/83 wel f 3.000,- lager, maar de arbeidsopbrengst van de ondernemer (= netto-overschot + berekend loon van de ondernemer) was f 3.000 hoger dan in 1981/82.

Figuur 3.4 geeft aan dat het gezinsinkomen in 1982/83 een hoogtepunt bereikte. Voor veel bedrijven is het noodzakelijk geweest om een deel hiervan te reserveren voor de jaren 1983/84 en 1984/85 waarvoor belangrijke dalingen van bedrijfsuitkomsten worden verwacht.

Uit tabel 3.4 blijkt dat het besteedbaar gezinsinkomen in 1982/83 gemiddeld f 8.500,- (13%) hoger was dan in 1981/82. Van deze groei is f 2.400,- omgezet in hogere gezinsbestedingen terwijl f 6.100,- werd gebruikt voor een verhoging van de besparingen die in 1982/83 op f 26.000 uitkwamen. De besparingen maakten daarmee 44% van de eigen financieringsmiddelen uit.

De bedrijfsinvesteringen waren in 1982/83 ruim f 15.000,- (52%) hoger dan in 1981/82, hetgeen tevens een grotere financiering met geleend kapitaal meebracht. In 1982/83 werd er gemiddeld f 5.000,- meer geleend dan in 1981/82. Er werd in beide jaren f 16.000,- afgelost.

Tabel 3.4 Inkomensvorming, inkomensbesteding en financiering vanaf 1979/80 op weidebedrijven in guldens per bedrijf (tussen haakjes: aantal bedrijven)

	79/80 (36100)	80/81 (33700)	81/82 (34700)	82/83 (34400)
Netto-overschot (pachtbasis)	-37700	-41800	-31900	-34900
Berekend loon van de ondernemer	53800	55500	59100	65200
Saldo rente en netto-pacht 1)	7100	4400	7200	6100
Incidentele bedrijfsopbrengsten	4000	6300	3500	3500
Ondernemersinkomen	27200	24400	37900	39900
Berekend loon van meewerkende gezinsleden	21300	21600	23600	28400
Gezinsinkomen uit het bedrijf	48500	46000	61500	68300
Inkomen van buiten het bedrijf	9600	12100	12900	12900
Totaal gezinsinkomen	58100	58100	74400	81200
Betaalde belastingen 2)	13200	13500	10700	9000
Besteedbaar gezinsinkomen	44900	44600	63700	72200
Gezinsbestedingen	40000	39300	43800	46200
Besparingen	4900	5300	19900	26000
Afschrijvingen	14400	15100	18700	18900
Vermogensmutaties 3)	17700	17400	8600	13600
Eigen financieringsmiddelen	37000	37800	47200	58500
Nieuwe langlopende leningen 4)	43600	28000	10600	15600
Totale beschikbare middelen	80600	65800	57800	74100
Aflossing langlopende leningen 5)	5100	7700	15900	16000
Investerings in grond en gebouwen	46700	29100	13500	27100
Investerings in dode inventaris	16200	12400	9300	13300
Investerings in de veestapel	5300	3000	3600	4900
Overige bruto-bedrijfsinvesteringen	1100	900	3300	-200
Totale bruto-bedrijfsinvesteringen	69300	45400	29700	45100
Beleggingen en investeringen buiten het bedrijf	7100	4600	4400	4700
Totale aanwending van financ. middelen	81500	57700	50000	65800
Verandering in de liquiditeitspositie	- 900	+ 8100	+ 7800	+ 8300

1) Zie noot 1 van tabel 3.2.

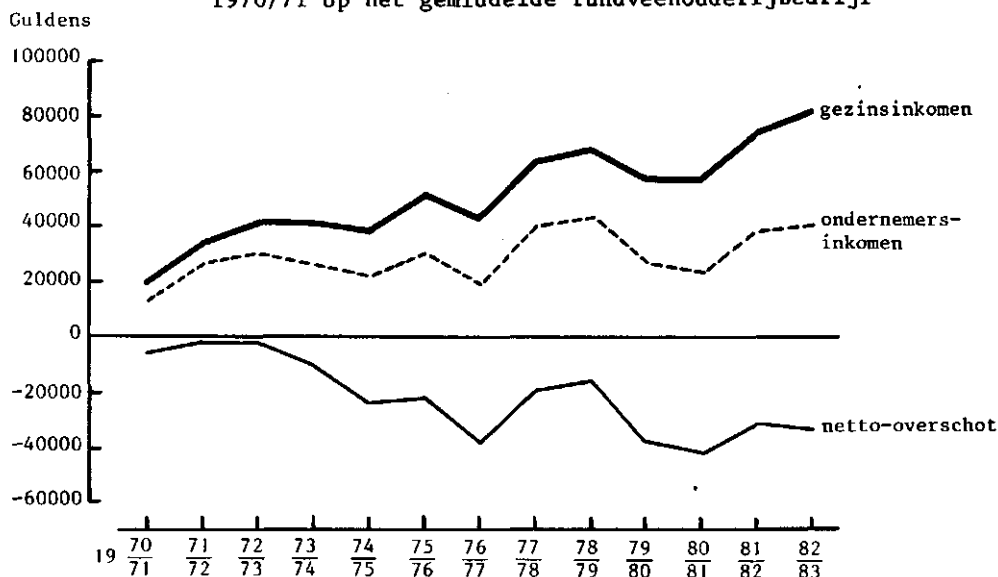
2) Inclusief betaalde premies voor volksverzekeringen.

3) Inclusief de aanspraken op WIR-premies.

4) Toename van vreemd vermogen op bedrijven waar meer is geleend dan afgelost.

5) Afname van vreemd vermogen op bedrijven waar meer is afgelost dan bijgeleend.

Figuur 3.4 Ontwikkeling van bedrijfsresultaten en inkomens vanaf 1970/71 op het gemiddelde rundveehouderijbedrijf

In tabel 3.5 zijn van de weidebedrijven verdelingen gegeven van het ondernemersinkomen en van het besteedbaar gezinsinkomen.

Het beeld wijkt in 1982/83 niet veel af van 1981/82. De verschillen in inkomens zijn elk jaar groot. In 1982/83 kwam evenwel een groter aantal ondernemers in de hogere inkomensgroepen. Dit neemt echter niet weg dat ook in het gunstige jaar 1982/83 nog op 14% van de rundveehouderijbedrijven het ondernemersinkomen negatief was. Dit wil zeggen dat 1 van de 7 ondernemers op weidebedrijven met inzet van eigen arbeid en eigen kapitaal niets heeft verdiend. Dit betreft vooral ondernemers op kleinere weidebedrijven.

Naast de zuivere weidebedrijven zijn er ook nog gemengde bedrijven met overwegend rundveehouderij. Dit bedrijfstype zal hier niet uitvoerig worden behandeld 1). Uit tabel 3.1 blijkt dat de besparingen op deze bedrijven in 1982/83 f 3.600 lager en in 1981/82 f 4.900,- hoger waren dan op de zuivere weidebedrijven. De bedrijfsresultaten van de overige produktietakken op deze bedrijven hebben de verschillen mede beïnvloed.

1) Zie voor uitvoerige gegevens publikatie PR 12-82/83.

Tabel 3.5 Procentuele verdeling van inkomens op weidebedrijven

Inkomensklassen (in guldens)	Ondernemersinkomen				Besteedbaar gezinsink.			
	79/80	80/81	81/82	82/83	79/80	80/81	81/82	82/83
minder dan 0	18	20	15	14	5	4	1	0
0 tot 10000	10	16	4	8	4	7	0	1
10000 tot 20000	9	12	11	6	10	9	6	3
20000 tot 30000	16	12	16	11	14	17	10	5
30000 tot 40000	18	12	13	13	17	14	10	10
40000 tot 50000	9	11	8	13	12	16	13	14
50000 tot 60000	7	5	8	7	10	11	14	12
60000 tot 80000	7	6	11	12	18	10	21	21
80000 en meer	6	6	14	16	10	12	25	34
Totaal	100	100	100	100	100	100	100	100
Gem. per bedrijf	27200	24400	37900	39900	44900	44600	63700	72200

3.2.3 Gemengde bedrijven met intensieve veehouderij

De bedrijfsinkomsten van de gemengde bedrijven met meer dan 30% intensieve veehouderij waren in 1982/83 ongeveer gelijk aan die in 1981/82 (zie tabel 3.6). Door de hogere beloningsaanspraken van de eigen arbeid betekende dit voor de inkomens in 1982/83 een verbetering. Figuur 3.5 geeft dit ook duidelijk aan.

Door meer belastingbetalingen en hogere gezinsbestedingen waren de besparingen evenwel in 1982/83 f 6.000,- (23%) lager dan in 1981/82; deze kwamen uit op ruim f 20.000,-. De bijdrage aan de eigen financieringsmiddelen was in 1982/83 36%. Door de veel hogere bedrijfsinvesteringen (vooral in gebouwen) moest er in 1982/83 ruim f 19.000,- worden bijgeleend om deze investeringen te financieren. De aflossingsverplichtingen zijn op deze bedrijven hoger dan op de akkerbouw- en weidebedrijven. In 1982/83 is er f 22.000,- afgelost, hetgeen f 11.000,- meer was dan op de akkerbouwbedrijven en f 6.000,- meer dan op de weidebedrijven. In tegenstelling tot de situatie bij de andere bedrijfstypen is de liquiditeitspositie in 1982/83 hier iets verslechterd. In 1981/82 was evenwel de liquiditeitspositie sterk verstevigd.

De verdeling van de inkomens is in tabel 3.7 aangegeven.

Opvallend is de grote spreiding van de inkomens in 1982/83 bij deze groep van bedrijven. Zowel de lage als de hoge inkomens zijn in aantal toegenomen als dit met 1981/82 wordt vergeleken.

Tabel 3.6 Inkomensvorming, inkomensbesteding en financiering vanaf 1979/80 op gemengde bedrijven met intensieve veehouderij in guldens per bedrijf (tussen haakjes: aantal bedrijven)

	79/80 (19600)	80/81 (19500)	81/82 (18000)	82/83 (15600)
Netto-overschot (pachtbasis)	-29600	-46600	-19700	-20000
Berekend loon van de ondernemer	46500	49600	53300	57900
Saldo rente en netto-pacht 1)	4200	5100	6300	5200
Incidentele bedrijfsopbrengsten	2900	2600	2000	3000
Ondernemersinkomen	24000	10700	41900	46100
Berekend loon van meewerkende gezins- leden	19200	19600	21600	26800
Gezinsinkomen uit het bedrijf	43200	30300	63500	72900
Inkomen van buiten het bedrijf	12800	15800	15000	16700
Totaal gezinsinkomen	56000	46100	78500	89600
Betaalde belastingen 2)	7200	11000	6500	13900
Besteedbaar gezinsinkomen	48800	35100	72000	75700
Gezinsbestedingen	42000	43700	46000	55600
Besparingen	6800	-8600	26000	20100
Afschrijvingen	16600	17700	21700	24300
Vermogensmutaties 3)	10400	7900	6900	11700
Eigen financieringsmiddelen	33800	17000	54600	56100
Nieuwe langlopende leningen 4)	37100	20700	6600	19400
Totale beschikbare middelen	70900	37700	61200	75500
Aflossing langlopende leningen 5)	10300	8200	17800	22100
Investerings in grond en gebouwen	30800	20100	12800	31600
Investerings in dode inventaris	11200	8600	8500	10700
Investerings in de veestapel	6600	3800	2400	6000
Overige bruto-bedrijfsinvesteringen	1700	1600	1100	600
Totale bruto-bedrijfsinvesteringen	50300	34100	24800	48900
Beleggingen en investeringen buiten het bedrijf	4300	700	300	5300
Totale aanwending van financ. middelen	64900	43000	42900	76300
Verandering in de liquiditeitspositie	+6000	-5300	+18300	-800

1) Zie noot 1 van tabel 3.2.

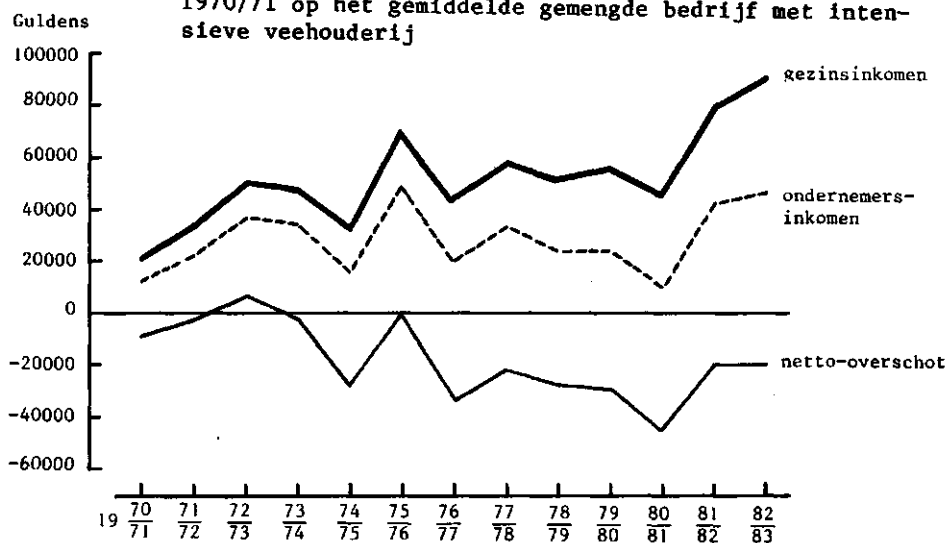
2) Inclusief betaalde premies voor volksverzekeringen.

3) Inclusief de aanspraken op WIR-premies.

4) Toename van vreemd vermogen op bedrijven waar meer is geleend dan afgelost.

5) Afname van vreemd vermogen op bedrijven waar meer is afgelost dan bijgeleend.

Figuur 3.5 Ontwikkeling van bedrijfsresultaten en inkomens vanaf 1970/71 op het gemiddelde gemengde bedrijf met intensieve veehouderij

Tabel 3.7 Procentuele verdeling van inkomens op gemengde bedrijven met intensieve veehouderij

Inkomensklassen (in gulden)	Ondernemersinkomen				Besteedbaar gezinsink.			
	79/80	80/81	81/82	82/83	79/80	80/81	81/82	82/83
minder dan 0	23	39	15	21	5	13	2	10
0 tot 10000	13	10	9	5	5	10	2	2
10000 tot 20000	20	11	11	7	11	9	4	2
20000 tot 30000	9	13	12	10	9	16	11	7
30000 tot 40000	11	9	8	8	18	11	7	6
40000 tot 50000	5	7	5	3	13	12	12	7
50000 tot 60000	4	6	7	4	13	12	9	7
60000 tot 80000	6	2	17	13	11	7	22	15
80000 en meer	9	3	16	29	15	10	31	44
Totaal	100	100	100	100	100	100	100	100
Gem. per bedrijf	24000	10700	41900	46100	48800	35100	72000	75700

3.3 Continuïteit van de landbouwbedrijven

Om de continuïteit van de landbouwbedrijven te handhaven moeten de inkomens voldoende zijn voor de dekking van de gezins-uitgaven en voor de vorming van eigen vermogen via besparingen. Vorming van eigen vermogen had in de zeventiger jaren ook plaats door de waardeestijging van eigen produktiemiddelen, met name van grond; deze groei van het eigen vermogen blijft echter in de produktiemiddelen besloten. Een vermogensgroei door waardeestijging verhoogt de vermogensbehoefte voor de bedrijfsopvolger, die als gevolg daarvan bij de bedrijfsovername over een groter eigen vermogen moet beschikken.

De landbouwbedrijven moeten over veel eigen vermogen beschikken omdat het rendement van het geïnvesteerde vermogen in de landbouw laag is. Financiering met vreemd vermogen is daarom aan grenzen gebonden.

Groei van eigen vermogen is echter ook tijdens de bedrijfs-cyclus nodig vanwege de investeringen die moeten worden gedaan om het bedrijf aan te passen aan nieuwe produktietechnieken en om bedrijfsrisico's op te vangen. Voorts vraagt in vele gevallen ook overname van gepachte grond door de gebruiker veel extra eigen vermogen. Tenslotte verdwijnt er bij de generatiewisseling meestal een deel van het eigen (familie)vermogen uit het bedrijf door vererving en dit vermogen moet deels door nieuw te vormen eigen vermogen worden vervangen.

Het eigen vermogen dat tijdens de bedrijfscyclus gevormd moet worden om in de vermogensbehoefte te voorzien kan behalve door ontvangen erfenissen, schenkingen en andere vermogensmutaties ook uit inkomen via besparingen plaatsvinden. De behaalde inkomens dienen dus niet alleen voor de gezinsbestedingen maar ook voor de bedrijfsfinanciering. Jaarlijks zal van het inkomen gespaard moeten worden. Hoe hoog deze besparingen moeten zijn hangt af van persoonlijke omstandigheden zoals hoogte van het eigen vermogen, expansiebehoefte en continuïtering van het bedrijf.

Op het merendeel van de bedrijven kan jaarlijks van het inkomen een deel worden gespaard. Per bedrijfstype zijn er echter nogal grote verschillen waar te nemen. Tabel 3.8 geeft hiervan

Tabel 3.8 Percentage bedrijven met positieve besparingen (tussen haakjes: sbe-ondergrens)

	79/80 (69 sbe)	80/81 (71 sbe)	81/82 (74 sbe)	82/83 (76 sbe)
Alle bedrijven	56	50	77	75
w.v. - akkerbouwbedrijven	59	69	84	67
- weidebedrijven	58	52	78	82
- gemengde bedr. ov. rundv.	54	45	75	70
- gemengde bedr. int. veeh.	52	38	70	69

een overzicht. In 1982/83 heeft driekwart van de ondernemers gespaard. Dit was bijna evenveel als in 1981/82, maar beduidend meer dan in 1980/81, toen de helft ontspaarde. In 1980/81 waren vooral veel ondernemers van gemengde bedrijven met intensieve veehouderij niet in staat om uit het inkomen iets over te houden ten behoeve van hun bedrijven. In beide laatste jaren waren de verschillen per bedrijfstype veel kleiner.

Hoewel het niet mogelijk is om een algemene norm te stellen voor de hoogte van de noodzakelijke besparingen, gezien de verschillende individuele omstandigheden op de bedrijven, is het wel zinvol om aan te geven hoeveel de besparingen in procenten van het bedrijfsvermogen ¹⁾ hebben bedragen (tabel 3.9).

Tabel 3.9 Besparingen in procenten van het bedrijfsvermogen ¹⁾

Bedrijfstype	Alle bedrijven		Grotere bedrijven		Kleinere bedrijven	
	boek- jaar 82/83	73/74 t/m 82/83	boek- jaar 82/83	73/74 t/m 82/83	boek- jaar 82/83	73/74 t/m 82/83
Alle bedrijven	2,9	2,5	3,3	2,9	1,9	1,3
w.v.:						
- akkerbouwbedrijven	2,0	3,2	2,4	3,3	0,9	2,8
- weidebedrijven	3,3	2,5	3,6	2,8	2,1	1,4
- gemengde bedr. met overwegend rundvee	2,9	2,2	3,3	2,8	1,8	0,5
- gemengde bedr. met intensieve veehouderij	2,9	2,4	3,0	2,8	2,7	0,9

Het blijkt dat de besparingen gemiddeld over de laatste tien jaren 2,5% van het bedrijfsvermogen hebben bedragen. Op de grotere bedrijven is dit 2,9% en op de kleinere bedrijven 1,3%. De verschillen tussen grotere en kleinere bedrijven komen bij alle bedrijfstypen voor; ze zijn het kleinste bij de akkerbouwbedrijven waar op de kleinere bedrijven gemiddeld over tien jaar 2,8% is gespaard, hetgeen slechts 0,5% lager was dan op de grotere bedrijven.

Een deel van de besparingen kan gezien worden als gezinsreservering. Dit bedrag dient ter voorziening van fondsen voor de toekomstige gezinsuitgaven in geval van invaliditeit, ouderdom en overlijden. Zolang deze fondsen niet behoeven te worden aange-

1) Bedrijfsvermogen omvat de waarde van de produktiemiddelen (excl. gepachte grond en gebouwen), vermeerderd met de liquiditeiten (uitgezonderd de spaarbanksaldi en effecten).

sproken blijven ze als eigen vermogen in het bedrijf. De gezinsreservering wordt geschat op 15% van het berekende loon van boer en gezinsleden. Dit percentage komt overeen met dat van de brutoloon, dat voor werknemers voor deze voorzieningen wordt gereserveerd via de door de werkgever ingehouden c.q. verschuldigde premies (exclusief de volksverzekeringen zoals AOW en AWW, die ook voor zelfstandigen van toepassing zijn).

Indien de gezinsreservering op de besparingen in mindering wordt gebracht resteert de z.g. bedrijfsreservering. Ook deze kan gerelateerd worden aan het bedrijfsvermogen (tabel 3.10).

Tabel 3.10 Bedrijfsreserveringen in procenten van het bedrijfsvermogen

Bedrijfstype	Alle bedrijven		Grotere bedrijven		Kleinere bedrijven	
	boek- jaar 82/83	73/74 t/m 82/83	boek- jaar 82/83	73/74 t/m 82/83	boek- jaar 82/83	73/74 t/m 82/83
Alle bedrijven	1,3	0,8	1,8	1,4	-0,3	-1,1
w.v.:						
- akkerbouwbedrijven	0,9	2,2	1,3	2,3	-0,7	1,0
- weidebedrijven	1,6	0,7	2,1	1,3	-0,3	-1,0
- gemengde bedr. met overwegend rundvee	1,1	0,3	1,6	1,0	-0,5	-2,1
- gemengde bedr. met intens. veehouderij	1,3	0,6	1,5	1,1	0,7	-1,6

De bedrijfsreserveringen in procenten van het bedrijfsvermogen geven hetzelfde beeld te zien als de besparingen in procenten van het bedrijfsvermogen, alleen op een lager niveau.

Ondanks een relatief gunstig jaar blijft de continuïteit van kleinere bedrijven in gevaar daar de bedrijfsreserveringen op deze bedrijven, met uitzondering van de kleinere akkerbouwbedrijven in de kleigebieden, onvoldoende zijn.

Het vaak ontbreken van bedrijfsreserveringen op de kleinere bedrijven is een gevolg van de lage bedrijfsuitkomsten op deze bedrijven. Niet alleen het ondernemersinkomen, maar ook het inkomen dat verdiend wordt door meewerkende gezinsleden ligt op de kleinere bedrijven lager. Dit laatste blijkt uit het aan gezinsleden toegerekende loon (zie tabel 3.11). Dit wordt veroorzaakt door de geringe produktieve werkgelegenheid op de kleinere bedrijven. Voorts blijkt dat de verschillen in gezinsinkomen nauwelijks verkleind zijn door inkomsten van buiten het bedrijf. Deze neveninkomsten bestaan voor ongeveer 30% uit opbrengsten van bezittingen buiten het bedrijf, voor 45% uit kinderbijslag en ontvangsten van (sociale) verzekeringen, voor 15% uit arbeidsinkomen

van nevenfuncties en voor 10% uit overige ontvangsten. Tabel 3.11 laat zien dat de neveninkomsten gemiddeld zelfs lager zijn op de kleinere akkerbouw- en weidebedrijven; daarmee bedraagt het verschil in totaal gezinsinkomen tussen kleinere en grotere akkerbouwbedrijven f 56.000 en dat tussen kleinere en grotere weidebedrijven f 51.000,-. Op de gemengde bedrijven zijn de neveninkomsten op de kleinere bedrijven hoger, maar ook dan is het verschil in gezinsinkomen tussen grotere en kleinere bedrijven nog bijna f 40.000,- (op gemengde bedrijven met overwegend rundvee) en f 53.000,- (op gemengde bedrijven met intensieve veehouderij).

Tabel 3.11 Toegerekend loon gezinsleden 1) en neveninkomsten in 1982/83 (gemiddeld per bedrijf in guldens)

Bedrijfstype	Alle bedr.		Grotere bedr.		Kleinere bedr.	
	loon gez.- leden	neven-inkomsten	loon gez.- leden	neven-inkomsten	loon gez.- leden	neven-inkomsten
Alle bedrijven	26200	14200	32000	14100	16800	14300
W.v.:						
- akkerbouwbedrijven	13000	16000	15000	16600	8700	14800
- weidebedrijven	28400	12900	35200	13500	17900	11900
- gemengde bedr. met overwegend rundvee	34900	11900	39800	10600	25700	14200
- gemengde bedr. met intens. veehouderij	26800	16700	34300	14800	13700	19900

1) Exclusief toegerekend loon van de ondernemer zelf.

3.4 Vermogenspositie

Om inzicht te geven in de ontwikkeling van de vermogenspositie over de laatste vier jaren zijn in tabel 3.12 de balansposten samengevoegd tot enkele belangrijke balanscomponenten, waarbij ook het verpachtersvermogen (de waarde van gepachte grond en gebouwen) in aanmerking is genomen. De kapitaal- en vermogensontwikkeling is hier op eindbalansen gebaseerd waarbij niet hetzelfde aantal steekproefbedrijven als basis heeft gediend. In de loop der jaren worden er nl. bedrijven opgeheven en worden er bedrijven gesticht. Ook schuift de ondergrens van de onderzochte bedrijven jaarlijks op waardoor het aantal bedrijven in de populatie daalt (zie ook tabel 3.12). Tevens wordt elk jaar een deel van de bedrijven in de LEI-steekproef vervangen door andere bedrijven zodat ook daardoor steekproefafwijkingen kunnen ontstaan. De eindbalans van het ene jaar wijkt hierdoor af van de beginbalans van het volgende jaar.

Tabel 3.12 Ontwikkeling van kapitaal en vermogen op landbouwbedrijven (gemiddeld per bedrijf in guldens)

	Eind april 1980 (75900 bedr. boven 69 sbe)	Eind april 1981 (73600 bedr. boven 71 sbe)	Eind april 1982 (70400 bedr. boven 74 sbe)	Eind april 1983 (68700 bedr. boven 76 sbe)
KAPITAAL				
- Grond en bedrijfsgebouwen	901300	816100	822000	852200
- Overige produktiemiddelen	196500	206000	217800	239800
- Liquiditeiten	74100	78900	85500	88500
- Vorderingen op lange termijn	10900	11200	12200	14100
- Ov. bezittingen (w.o. woning)	87100	87900	91800	98800
BALANSTOTAAL	1269900	1200100	1229300	1293400
VERMOGEN				
- Eigen vermogen	692600	650200	687700	713900
- Vreemd verm. op lange termijn	173200	192200	198300	219500
- Vreemd verm. op korte termijn	19600	22200	17300	18800
- Verpachtersvermogen	384500	335500	326000	341200
BALANSTOTAAL	1269900	1200100	1229300	1293400
Eig. verm.in % v. eigen + vr.verm.	78	75	76	75
Eig. verm.in % v.h. balanstotaal	55	54	56	55

Bovendien wordt er aan het begin van elk boekjaar een herwaardering toegepast als het prijsniveau van de produktiemiddelen is gewijzigd. Deze herwaardering heeft in de laatste jaren, vooral als gevolg van de grote prijsveranderingen van grond, grote invloed gehad op het balanstotaal en op het eigen vermogen.

De invloed van de prijsdalingen van grond op het eigen vermogen in de jaren 1979/80 t/m 1981/82 blijkt uit tabel 3.13. In

Tabel 3.13 Invloed van grondprijzen op eigen vermogen van landbouwbedrijven (gemiddeld per bedrijf)

	1979/80	1980/81	1981/82	1982/83
Opp. grond in eigendom (in ha)	11,3	11,6	12,2	12,2
Prijs per ha (in guldens)	34100	29000	27800	28200
Mutatie eigen vermogen t.o.v. voorafgaand jaar	-37000	-59000	-15000	+5000

1982/83 is het eigen vermogen als gevolg van een geringe prijsstijging van grond weer toegenomen met gemiddeld f 5.000,- per bedrijf.

Niet alleen door prijsveranderingen van grond maar ook door opwaardering van de overige produktiemiddelen tot het prijsniveau in het desbetreffende boekjaar is het eigen vermogen beïnvloed. Voorts hebben de besparingen en de vermogensmutaties (waarvan erfenissen en schenkingen de belangrijkste zijn) het eigen vermogen doen toenemen. Tabel 3.14 geeft hiervan een overzicht.

Tabel 3.14 Bijdrage van besparingen en vermogensmutaties aan het eigen vermogen (gemiddeld per bedrijf in guldens)

	1979/80	1980/81	1981/82	1982/83
Besparingen	5700	2800	23600	22000
Erfenissen en schenkingen	3500	4200	3800	5600
Overige vermogensmutaties	<u>3100</u>	<u>2700</u>	<u>2300</u>	<u>3000</u>
Toename v/h eigen vermogen	12300	9700	29700	30600

De verschillen tussen de eigen vermogens zoals die in tabel 3.12 per ultimo april van de diverse jaren zijn aangegeven, zijn dus voor een deel gevolg van de prijsveranderingen van grond (zie tabel 3.13), voor een ander deel veroorzaakt door besparingen en vermogensmutaties (zie tabel 3.14), terwijl de resterende verschillen zijn te verklaren door herwaardering van overige produktiemiddelen en door populatie- en steekproefverschillen.

De solvabiliteit van de bedrijven - d.i. het eigen vermogen in procenten van het eigen + vreemde vermogen - was eind april 1983 1% lager dan eind april 1982, als gevolg van een kleine verandering in de verhouding tussen eigen vermogen en vreemd vermogen. Driekwart van de waarde van de bezittingen is met eigen vermogen en één kwart met vreemd vermogen gefinancierd (een solvabiliteit van 75%).

In tabel 3.15 is aangegeven hoe het vreemde vermogen op lange termijn zich in de laatste jaren heeft ontwikkeld.

Duidelijk blijkt dat als gevolg van de hogere bedrijfsinvesteringen in 1982/83 (f 3,2 miljard tegen f 2,1 miljard in 1981/82) ook meer is geleend dan in 1981/82. Zowel het aantal bedrijven met leningen als de grootte van de leningen is toegenomen. In 1982/83 is praktisch evenveel afgelost als in 1981/82. In 1981/82 betekende dit dat de aflossingen veel groter waren dan de nieuwe leningen en in 1982/83 blijken de aflossingen even groot te zijn als de nieuwe leningen. In de beide laatste jaren is op ruim driekwart van de bedrijven die langlopende leningen hebben meer afgelost dan bijgeleend. In 1980/81 was dit op ruim 60% en in 1979/80 op ruim de helft van de bedrijven het geval.

Tabel 3.15 Ontwikkeling van het vreemde vermogen op lange termijn

	1979/80		1980/81		1981/82		1982/83	
	aant. bedr.	bedrag	aant. bedr.	bedrag	aant. bedr.	bedrag	aant. bedr.	bedrag
Nieuwe leningen 1) (gemiddelde grootte)	26000	f 2750 mln. (f 105800)	20400	f 1670 mln. (f 81900)	11900	f 590 mln. (f 49600)	13950	f 1140 mln. (f 81700)
Aflossingen 2) (gemiddelde grootte)	35500	f 530 mln. (f 14900)	39700	f 580 mln. (f 14600)	48000	f 1100 mln. (f 22900)	45600	f 1140 mln. (f 25000)
Geen mutaties	3900	-	3500	-	2400	-	850	-
Saldo mutaties in het vreemde vermogen op lange termijn	65400	+f 2220 mln.	63600	+f 1090 mln.	62300	-f 510 mln.	60400	f 0 mln.
Geen leningen	10500		10000		8100		8300	
Totaalaantal bedrijven	75900		73600		70400		68700	
(abe-ondergrens)	(69)		(71)		(74)		(76)	

1) Hierbij zijn leningen niet meegeteld die opgenomen zijn om andere (even grote) leningen af te lossen. Het gaat hier om de toename van vreemd vermogen op lange termijn op bedrijven waar meer is geleend dan afgelost.

2) Het gaat hier om de afname van vreemd vermogen op lange termijn op bedrijven waar meer is afgelost dan geleend.

Een overzicht van de leningen per kredietgever geeft tabel 3.16. Duidelijk blijkt de grote rol van de Rabobanken. Op 80% van de bedrijven met vreemd vermogen komt in 1983 een lening van de Rabobank voor.

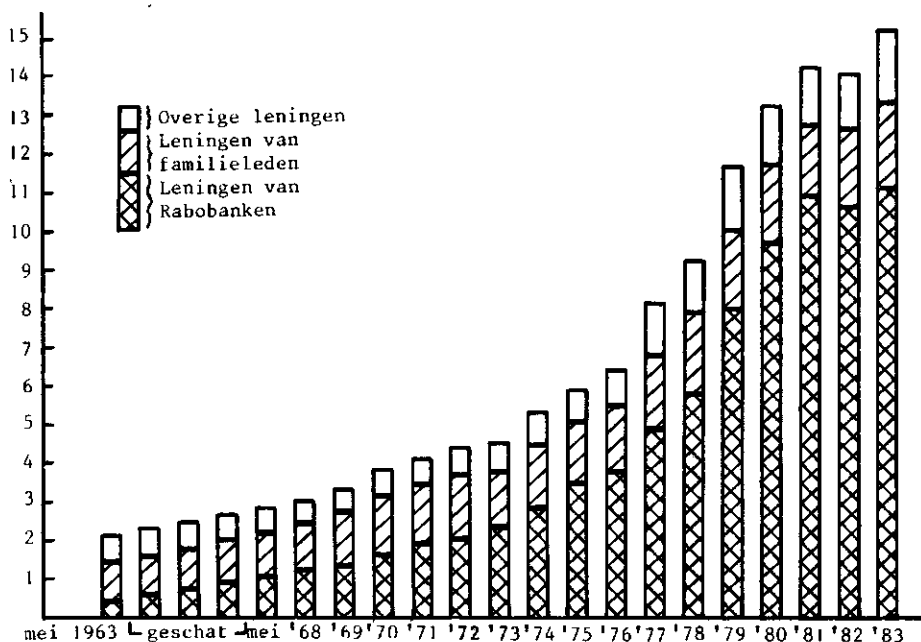
In figuur 3.6 komt de enorme toename van de kredietverlening door Rabobanken duidelijk tot uiting: In 1963 nog minder dan een half miljard en 20 jaar later meer dan 11 miljard gulden (op landbouwbedrijven met een opschuivende SBE-grens die in 1983 76 bedroeg).

Overigens dient er nog op te worden gewezen dat in absolute bedragen gemeten, de kredietverlening door familieleden in deze 20 jaar nog is verdubbeld van ruim 1 miljard tot ruim 2 miljard gulden.

Uit tabel 3.16 blijkt tevens dat het marktaandeel van de Rabobanken met 74% van de geleende bedragen ook verreweg het grootste was (per 1 mei 1983). Als tweede werd met slechts 15% leningen van familieleden aangetrokken.

Figuur 3.6 Verloop van de uitstaande leningen op lange termijn

x 1 miljard
gulden

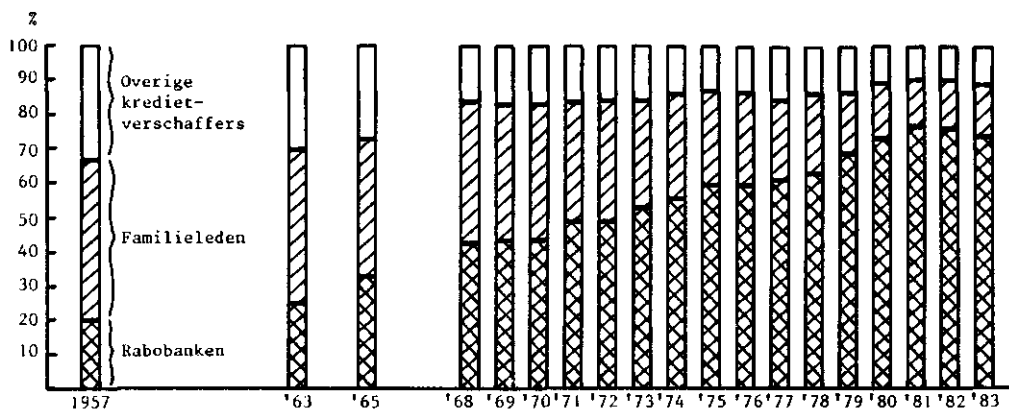

Tabel 3.16 Aantal en omvang van de leningen op lange termijn per 1 mei 1983 per kredietgever

Krediet- gevers	Bedrijven met le- ning(en)	Omvang van de leningen (x 1 mln. gld.)	Gemidd. grootte van de lening
	Aant. (%)	Bedrag (%)	Bedrag
Rabobanken	48100 (80)	11127 (74)	f 231000
Overige banken	7200 (12)	1228 (8)	" 171000
Verzekeringsmaatschappijen	700 (1)	30 (0)	" 43000
Familie met agrar. bedrijf	6800 (11)	439 (3)	" 65000
Overige familieleden	26900 (45)	1769 (12)	" 66000
Ov. part. met agrar. bedrijf	400 (1)	14 (0)	" 35000
Andere particulieren	4900 (8)	97 (1)	" 20000
Overheidsinstellingen	17900 (30)	378 (2)	" 21000
Totaalaantal bedrijven met lening(en)	60400 (188)	15082 (100)	

Hoe de verdeling van de leningen naar kredietverschaffers vanaf 1957 is veranderd, toont figuur 3.7. In 1957 was het aandeel van de familie nog bijna de helft en dat van de Rabobanken ca. 20%.

Figuur 3.7 Verdeling van de leningen (op lange termijn) naar kredietverschaffers

3.5 Jongere en oudere ondernemers

In tabel 3.17 is de financieringsproblematiek van landbouw-bedrijven met enkele kengetallen aangegeven. Naast gegevens voor alle bedrijven zijn de bedrijven ook nog ingedeeld naar duur van bedrijfsuitoefening. Hierbij zijn de ondernemers die reeds langer dan 25 jaar boer zijn nog ingedeeld naar een groep met en een groep zonder opvolger. Tussen deze beide groepen bestaat namelijk een groot verschil in investeringsgedrag en de daarmee samenhangende financiële positie.

Om toevalligheden van één jaar zoveel mogelijk te vermijden hebben de kengetallen betrekking op vier jaren (1979/80 t/m 1982/83).

Uit tabel 3.17 blijkt dat ondanks de minder gunstige solvabiliteit de jongere ondernemers meer financiële armslag hebben door:

- gunstiger bedrijfsresultaten
- lagere gezinsbestedingen (minder gezinsleden)
- gunstiger leningsvoorwaarden (meer familieleningen met lagere rentepercentages).

Bij de groep pas gestarte ondernemers (nog niet langer dan 5 jaar geleden) zijn de besparingen gemiddeld f 4.000,- hoger dan het gemiddelde van alle bedrijven. Hiertoef hebben vooral lagere gezinsbestedingen bijgedragen.

Het afwijkend patroon van oudere ondernemers zonder opvolger komt vooral in de volgende kengetallen duidelijk naar voren:

- lage besparingen (hoge besparingen zijn niet nodig)
- lage investeringen
- meer aflossingen dan nieuwe leningen
- gunstige solvabiliteit.

Tabel 3.17 Kengetallen m.b.t. de financieringsproblematiek met indeling van de bedrijven naar duur van de bedrijfsuitoefening (gemiddeld per bedrijf per jaar in de periode 1979/80 t/m 1982/83)

	Alle be- drijf- ven	Duur van de bedrijfsuitoefening					met op- volger	zonder opvolgr
		1 t/m 5 jaar	6 t/m 10 jaar	11 t/m 25 jaar	11 t/m 25 jaar	langer dan 25 jr.		
Netto-overschot	-31100	-28400	-18600	-29100	-41400	-37700		
Besteedbaar inkomen voor gezin en bedrijf	58100	52100	54200	59300	74800	48200		
Gezinsbestedingen	44600	34400	40300	46000	55000	41600		
Besparingen	<u>13500</u>	<u>17700</u>	<u>13900</u>	<u>13300</u>	<u>19800</u>	<u>6600</u>		
Bedrijfsinvesteringen	42800	53700	54800	42900	51100	15500		
Mutaties vreemd vermogen (lange termijn)	9200	3800	18000	8600	14900	- 400		
Idem in procenten	(6)	(2)	(9)	(6)	(9)	(-1)		
Balanstotaal (excl. verpachtersvermogen)	901000	752000	861000	935000	1090000	752000		
w.v. eigen vermogen (in %)	76	64	69	76	79	88		
Rentabiliteit van het totale vermogen	+ 0,3	+ 0,1	+ 0,9	+ 0,6	- 0,1	- 1,7		
Rentabiliteit van het eigen vermogen	- 2,5	- 4,5	- 2,9	- 1,9	- 2,6	- 3,1		
Betaalde rente	19200	22200	23600	20000	20800	8100		
Aflossingen	<u>11700</u>	<u>14100</u>	<u>11800</u>	<u>12500</u>	<u>13300</u>	<u>6500</u>		
Totale financieringslasten	<u>30900</u>	<u>36300</u>	<u>35400</u>	<u>32500</u>	<u>34100</u>	<u>14600</u>		
Gemiddeld bedrag aan vreemd vermogen	210700	264400	261000	216200	226000	91600		
Betaalde rente (in % van gemiddeld bedrag aan vreemd vermogen)	9,1	8,4	9,0	9,2	9,1	8,8		

4. Het EG-boekhoudnet

4.1 Inleiding

Dit hoofdstuk geeft informatie over het EG-boekhoudnet. Dat boekhoudnet - waarvan de boekhoudnetten land- en tuinbouw van het LEI een onderdeel vormen - heeft tot doel gegevens te verzamelen over de bedrijfsuitkomsten van de landbouwbedrijven in de Europese Gemeenschap. Voor de beleidsvoorbereiding en -evaluatie zijn dergelijke gegevens onontbeerlijk.

Vandaar dat de Raad van de Europese Economische Gemeenschap in 1965 besloot om "een boekhoudkundig informatienet betreffende de inkomens en de bedrijfseconomische positie van de landbouwbedrijven in de EG" op te richten ¹⁾. In publikaties wordt dit informatienet inzake landbouwbedrijfsboekhoudingen meestal aangeduid met zijn initialen ILB (Informatienet inzake landbouwbedrijfsboekhoudingen, Frans: RICA, Engels: FADN, Duits: INLB).

De informatie uit het ILB wordt veelvuldig gebruikt door de diensten van de Europese Commissie bij haar beleidsvoorbereiding. Daarnaast wordt een groot aantal resultaten ook gepubliceerd zodat deze door beleidspartners en onderzoekers in de lidstaten kunnen worden gebruikt. Voor een goed gebruik is het nodig om te weten welke informatie beschikbaar is en hoe ze tot stand komt. Dit hoofdstuk probeert in die lacune te voorzien. Achtereenvolgens komen de volgende aspecten van het ILB aan de orde: Na een aantal organisatorische zaken (par. 4.2) wordt de bedrijfskeuze (par. 4.3) behandeld. De Europese typologie komt aan de orde in de paragrafen 4.4 (BSS) en 4.5 (indelingsschema). Niet alleen de typering van de bedrijven maar ook de inkomensbegrippen die in het ILB gehanteerd worden, wijken af van de in Nederland gebruikelijke begrippen. Dit is het onderwerp van paragraaf 4.6, waarin ook de publikaties van het ILB worden besproken. Als voorbeeld van een toepassing worden in paragraaf 4.7 en volgende de bedrijfsuitkomsten van een aantal groepen bedrijven kort besproken. In paragraaf 4.10 wordt het geheel geëvalueerd.

4.2 Organisatie

De organisatie van het ILB is geregeld in het hierboven genoemde oprichtingsbesluit ²⁾. Daarnaast bevat deze verordening

- 1) Verordening 79/65/EEG van de Raad, gepubliceerd in Publikatieblad 109 dd. 23/6/1965.
- 2) Zie ook: J.M.J. Lommez: Das EG-Informatienetz Landwirtschaftlicher Buchführungen in: Der Förderungsdienst, januari 1984 p. 1-11.

een aantal algemene bepalingen, waarvan het verbod om individuele gegevens van het ILB te verspreiden of voor fiscale doeleinden te gebruiken een van de belangrijkste is. De organisatorische structuur is samengevat in figuur 4.1. Voor het ILB is de EG ingedeeld in 69 streken. In elk van deze regio's worden bedrijven gekozen waarvan een boekhouding wordt bijgehouden. Verantwoordelijk voor die bedrijfskeuze in elke lidstaat is het nationaal comité en (indien ingesteld) de streekcomité's. Deze bestaan uit vertegenwoordigers van overheid, landbouw en boekhoudbureaux, eventueel aangevuld met vertegenwoordigers uit kringen van wetenschap, onderwijs, statistiek, onderzoek, voorlichting en kredietverlening. In Nederland, dat één streek omvat en dus geen streekcomité's kent, functioneert de onder de Landelijke Raad voor de Bedrijfsontwikkeling ressorterende Commissie Bedrijfsadministratie als Nationaal Comité; de daadwerkelijke keuze van de bedrijven heeft deze Commissie gedelegeerd aan het LEI.

Het voeren van de boekhoudingen gebeurt door de Bureaux voor Bedrijfsboekhoudingen. Deze worden aangewezen door het verbindingsorgaan. In Nederland functioneert het LEI als zodanig.

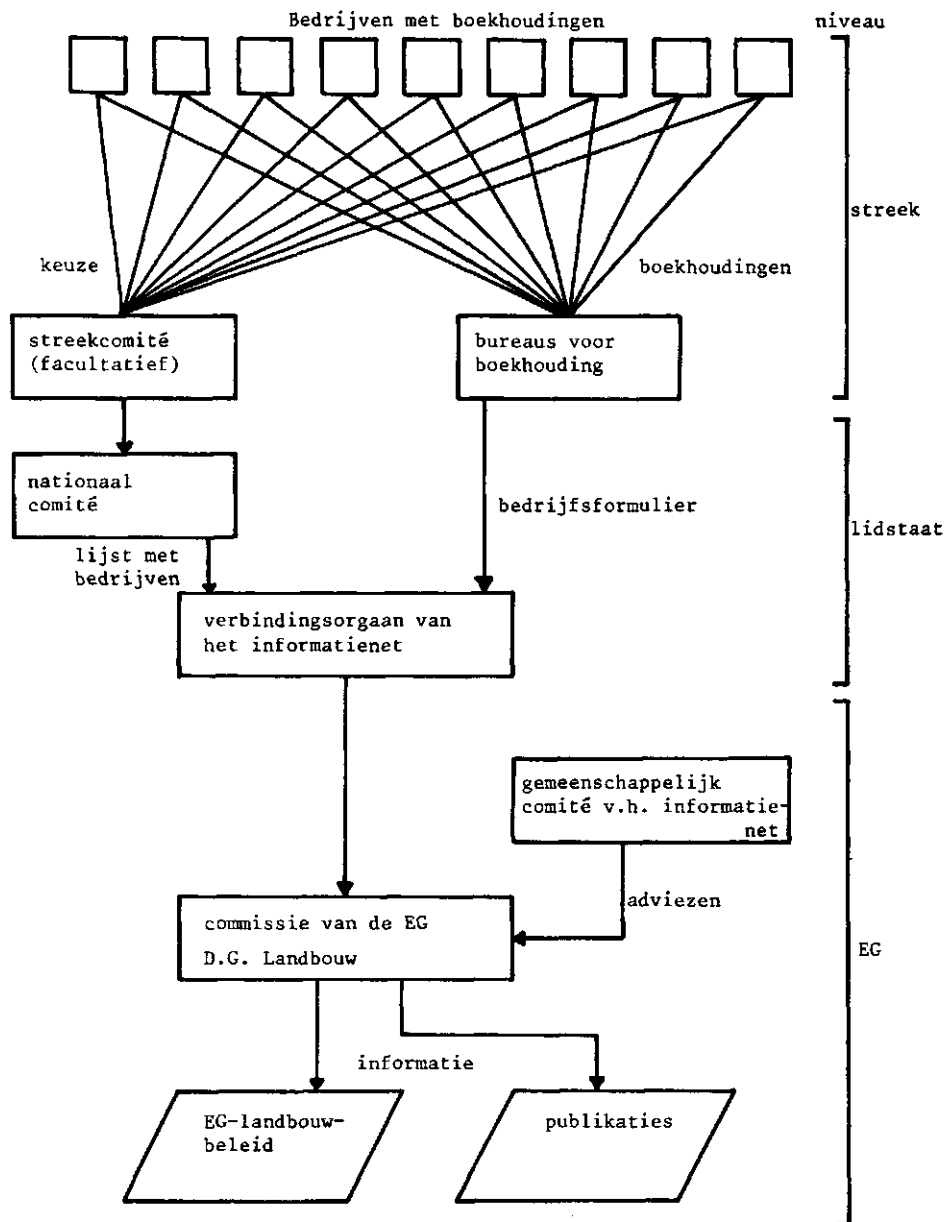
De boekhoudbureaus verwerken de boekhouding in het z.g. bedrijfsformulier. Dit formulier 1) geeft aan welke gegevens van het individuele bedrijf aan de EG verstrekt moeten worden. Deze gegevens hebben betrekking op de structuur van het bedrijf, de omvang, mutaties en waarde van de veestapel, de uitgaven, het vastgelegde vermogen, de vermogenspositie, de BTW, ontvangen uitkeringen en subsidies en de plantaardige en dierlijke produktie. De gegevens hebben overwegend een financieel karakter. In theorie gaat het om maximaal 2400 gegevens per bedrijf maar in de praktijk blijft het formulier voor individuele bedrijven beperkt tot circa 700 posten. Dit hangt samen met de homogeniteit van de bedrijfsvoering.

Uit bovenstaande opsomming van posten volgt dat geen gegevens worden verzameld over de financiële positie van de ondernemer als het gaat om inkomen van buiten bedrijf, betaalde belastingen, consumptie en besparingen. Opbrengsten uit niet-agrarische activiteiten op het bedrijf (zoals bosbouw, agri-tourisme, werk voor derden) zijn wel in de opbrengsten- en kostenstructuur van het bedrijfsformulier opgenomen.

Het Verbindingsorgaan van het informatienet is de schakel tussen nationaal Comité en boekhoudbureaux enerzijds en de EG anderzijds. Het verzamelt en controleert de voor de EG benodigde informatie en heeft een coördinerende taak. De boekhoudgegevens uit de verschillende lidstaten worden uiteindelijk verwerkt door

- 1) Het formulier is vastgelegd in verordening (EEG) nr. 2237/77 van de Commissie dd. 23 september 1977, gepubliceerd in Publikatieblad L 263 dd. 17 oktober 1977.

Figuur 4.1 Organisatie van het ILB

de Commissie in Brussel. Zij wordt daarbij geadviseerd door het Gemeenschappelijk Comité van het Informatienet. Dit comité, waarin vertegenwoordigers uit alle lidstaten zitting hebben, bestudeert o.a. de keuze van de bedrijven, de uitkomsten van de (groepen van) bedrijven en "ieder ander onderwerp" dat van belang kan zijn voor het functioneren van het ILB.

Het aantal voor de EG gevoerde boekhoudingen per lidstaat is weergegeven in tabel 4.1. De aantallen voor 1985 hebben betrekking op de voor dat jaar als streefgetal vastgestelde quota. Overigens mag het werkelijke aantal bedrijven in een jaar 20% naar boven of naar beneden afwijken van het per streek vastgestelde quotum.

Tabel 4.1 De steekproef van het ILB naar lidstaat

Lidstaat/Jaar	1968	1981	1985
Bondsrepubliek Duitsland	1.858	3.837	4.500
Frankrijk	2.515	4.327 1)	6.100
Italië	2.872	11.976	18.000
Nederland	933	1.560 2)	1.500
België	503	958	1.000
Luxemburg	43	146	300
Verenigd Koninkrijk	-	2.197	2.500
Ierland	-	1.169	1.300
Denemarken	-	1.747	2.000
Griekenland	-	2.323 1)	7.200
EG	8.724	30.240	44.400

1) Voorlopig.

2) Incl. 498 Tuinbouwbedrijven.

Bron: EG - ILB.

Tabel 4.1 laat duidelijk zien hoe sterk het boekhoudnet sinds zijn oprichting is gegroeid. Deze groei is niet alleen veroorzaakt door de uitbreiding van de EG maar moet ook worden toegeschreven aan de wens om in een aantal lidstaten tot een betere beschrijving van de landbouw te komen. Het waren en zijn de grote verschillen in uitgangssituatie op boekhoudkundig gebied tussen de lidstaten die het werk van het ILB hebben bemoeilijkt. Tegenover landen als Duitsland, Engeland en Nederland die al een lange traditie op dit gebied hebben, staan een aantal anderen waar dit niet het geval is. Niet alleen zijn de ervaringen met een boekhoudnet daar gering, maar bovendien is het voeren van een boekhouding door landbouwbedrijven - in Nederland mede door fiscale noodzaak als normaal beschouwd - in die landen soms eerder een uitzondering dan regel.

4.3 Bedrijfskeuze

De structuur van de Europese landbouw is verre van homogeen. Er zijn gebieden met grote en gebieden met kleine bedrijven. Vaak brengt het bijhouden van boekhoudingen van de allerkleinste bedrijven dermate veel kosten met zich mee dat - mede gezien de kleine produktie die voor rekening van deze groep bedrijven komt - het niet mogelijk of niet rationeel is ook van die groep boekhoudingen bij te houden. Deze twee aspecten (heterogeniteit van de structuur en noodzaak van een benedengrens) zijn er de oorzaak van dat de benedengrens van het ILB van land tot land verschilt. Voor 1982 lag de grens op 1 arbeidsjaareenheid (AJE) voor de gehele EG met uitzondering van Nederland, Denemarken en Ierland, waar de benedengrens 0,75 AJE bedroeg. Met ingang van 1982 is de benedengrens gedefinieerd in Europese Grootte Eenheden (EGE) 1). Voor Italië en Griekenland is de benedengrens 1 EGE, voor Ierland en Noord-Ierland 2 EGE, Nederland en België 6 EGE en de andere regio's 4 EGE.

De keuze van de bedrijven is niet geharmoniseerd. Iedere lidstaat kiest zijn bedrijven op de in die staat best bruikbare methode. Een harmonisatie van de keuze wordt in de weg gestaan door de verschillende omstandigheden in de lidstaten. In sommige landen - zoals Nederland - wordt het nationale boekhoudnet bewerkt naar het EG bedrijfsformulier. In andere landen sluit men aan bij de beschikbare boekhoudingen van boekhoudbureaux. Er is echter ook een aantal landen (o.a. Verenigd Koninkrijk, Frankrijk en België) dat zijn nationale boekhoudnet op dezelfde wijze heeft ingericht als het ILB. Deze verschillen in uitgangssituatie brengen ook verschillen in boekjaren met zich mee. Een aantal landen (o.a. Frankrijk) heeft een boekjaar dat overeenkomt met het kalenderjaar, terwijl anderen een mei-mei of juli-juli boekhouding voeren. In die gevallen komt b.v. "1980" overeen met het boekjaar "1980/81".

Tabel 4.2 geeft enig inzicht in de steekproefopzet per lidstaat. De steekproeffractie (ook wel genoemd: steekproefdichtheid) geeft aan hoeveel bedrijven in de populatie door 1 bedrijf in de steekproef van het ILB worden gerepresenteerd. Voor de gehele EG geldt dat 1 op de 100 bedrijven in het waarnemingsgebied bij het ILB in administratie is. De steekproeffractie ligt relatief hoog in Italië, Frankrijk en Duitsland. Een positieve ontwikkeling is dat in de landen met een hoge steekproeffractie deze fractie daar de afgelopen jaren snel gedaald is. Bij de beoordeling van de steekproeffractie moet ook de homogeniteit van de landbouwstructuur in de beoordeling betrokken worden: naarmate de structuur (b.v. qua type en grootte) heterogener is zal voor een goede vaststelling van de inkomens een hogere steekproefdichtheid nodig zijn. Het zijn met name Duitsland en Italië waar relatief

1) Dit begrip komt uitvoeriger aan de orde in paragraaf 4.4.

veel verschillende bedrijfstypen en weinig gespecialiseerde bedrijven voorkomen 1). Voor specifieke regio's kunnen de steekproeffracties overigens beduidend afwijken van de in tabel 4.2 genoemde.

Tabel 4.2 Steekproefopzet van het ILB

Lidstaat	Steekproeffractie		Vernieuwingspercentage		
	1975	1981	1979	1980	1981
Bondsrepubl. Duitsland	195	124	18	20	26
Frankrijk	242	116	38	21	21
Italië	457	126	49	28	26
Nederland	95	80	15	14	19
België	128	68	22	9	8
Luxemburg	88	23	19	12	16
Verenigd Koninkrijk	120	71	7	7	6
Ierland	192	106	27	21	15
Denemarken	64	57	35	23	22
Griekenland	-	105	-	-	100
EG	229	100	35	22	28 *)

*) Excl. Griekenland.

Bron: EG-ILB.

Het in tabel 4.2 vermelde vernieuwingspercentage is gedefinieerd als het percentage van de steekproef dat in het betreffende jaar nieuw is. Gedeeld op 100 geeft het dus aan hoeveel jaar een bedrijf gemiddeld gezien in de steekproef meedoet. Dit varieert tussen de lidstaten van - grofweg - 4 tot 15 jaar. De hoge percentages voor 1979 in Frankrijk, Italië en Denemarken hangen samen met uitbreiding van het ILB. De variërende percentages zijn een weerspiegeling van de verschillen in steekproefopzet tussen de lidstaten. Zo heeft het Verenigd Koninkrijk een constante steekproef: bedrijven worden alleen vervangen als ze, omdat ze niet meer geschikt zijn of om andere redenen, afvallen. Anderen daarentegen vervangen jaarlijks ook bepaalde groepen van bedrijven (zodat voor onderdelen een min of meer constante steekproef ontstaat) of de langst in administratie zijnde bedrijven. Aan beide typen van steekproefopzet zijn voor- en nadelen verbonden. Constante panels brengen minder kosten met zich mee en lenen zich

- 1) Zie hierover: E. van Hecke: Regionale structuur van de landbouwproductie in de EG - een cartografische analyse. Brussel/Leuven, 1983

gemakkelijker voor longitudinaal onderzoek, als tenminste het probleem van de afvallers niet te groot wordt. Een nadeel ervan is echter dat door een leereffect bij de deelnemers de representativiteit in het gedrag kan komen. Op dit punt is een roterend panel dus in het voordeel. Bovendien kan dat eenvoudiger aan ontwikkelingen in de populatie worden aangepast.

Om groepen van bedrijven samen te voegen zodat ook resultaten op meer geaggregeerd niveau kunnen worden weergegeven, worden de bedrijven voorzien van een wegingsfactor. Theoretisch gezien zou deze wegingsfactor afgeleid moeten worden uit de in de lidstaten gehanteerde steekproefopzet en de daarbij gehanteerde stratificatiemethode. Tot nog toe is dit niet gerealiseerd en worden de individuele bedrijfsgegevens in Brussel voorzien van een wegingsfactor die wordt afgeleid door vergelijking van de gerealiseerde steekproef en de structuurenquête 1). Door toepassing van de wegingsfactoren kan nagegaan worden in welke mate het ILB zijn waarnemingsgebied beschrijft.

Tabel 4.3 Representativiteit van het ILB

	Aantal bedr. volgens structuur- enquête 1975	Waarnemingsgebied in % van tellingspopulatie: (1980)		
		bedrijf- ven	ha	EGE
Bondsrep. Duitsland	907.900	66	82	82
Frankrijk	1.315.100	71 *)	77	80
Italië	2.664.200	51	71	74
Nederland	162.600	87	95	99
België	138.100	61	96	92
Luxemburg	6.200	85	93	94
Verenigd Koninkrijk	280.600	84	99	91
Ierland	228.000	81	95	97
Denemarken	132.300	77	87	96
EG-9	5.835.000	62	83	83

*) Voorlopig.

Bron: EG-ILB.

- 1) Tot nu toe is gebruik gemaakt van de structuurenquête 1975, maar in de toekomst zal de wegingsprocedure aanmerkelijk worden verbeterd. De resultaten van de structuurenquête worden gepubliceerd door EUROSTAT. Voor Nederland zijn deze afgeleid uit de CBS-meitelling.

Tabel 4.3 laat zien dat 62% van de totale tellingspopulatie tot het waarnemingsgebied van het ILB wordt gerekend. Het genoemde percentage van 62% verschilt niet alleen per lidstaat maar ook naar bedrijfstype. De voor het EG-beleid zo belangrijke bedrijfstypen melkvee (type 41) en gemengde rundveehouderij (43) worden voor meer dan 80% tot het waarnemingsgebied gerekend. De hoofdproduktierichtingen granen (11), wijnbouw (31) en vooral tuinbouw (2) en hokdieren (5) worden aanmerkelijk slechter waargenomen dan de rundveehouderij.

Uit vergelijking van de laatste 3 kolommen uit tabel 4.3 kan geconcludeerd worden dat de produktie veel beter wordt beschreven dan het aantal bedrijven. Vooral groepen kleine bedrijven (waaronder veel nevenbedrijven) zijn slecht vertegenwoordigd. Lommez 1) stelt dat vooral de middelgrote bedrijven goed in de steekproef vertegenwoordigd zijn.

In een aantal landen zijn bepaalde delen van het waarnemingsgebied tot nu toe buiten de steekproef gebleven; het gaat daarbij vaak om specifieke sectoren (b.v. tuinbouw).

4.4 Typologie: bss en EGE

De resultaten in het ILB worden gepresenteerd voor verschillende groepen bedrijven. Dit indelen in groepen, aangeduid als typeren, gebeurt aan de hand van de omvang en de produktierichting van de bedrijven. Beide aspecten worden vastgesteld met behulp van het begrip bruto-standaard saldo (bss). De bss is een in geld uitgedrukte produktiewaarde van een landbouwprodukt (totale opbrengst) na aftrek van de belangrijkste directe (proportioneel variabele) produktiekosten van een produkt 2). De bss is gestandaardiseerd, hetgeen in dit geval inhoudt dat het berekend is als een gemiddelde per regio, op basis van onderzoek dat in ieder geval moet steunen op documentatie van 3 opeenvolgende jaren. Figuur 4.2 laat het verschil zien tussen de bss en de in Nederland voor typering gebruikte sbe (standaardbedrijfseenheid). Bij de bss worden de directe (proportioneel variabele) kosten op de opbrengsten in mindering gebracht, terwijl bij de sbe ook overige non-factorkosten in aanmerking worden genomen 3). Alhoewel beide coëfficiënten uitgaan van een opbrengst-concept is de theoretische onderbouw van de sbe sterker omdat die gebaseerd is op de netto-toegevoegde waarde (factoropbrengsten). Het verschil in de-

- 1) Zie voetnoot 1, paragraaf 4.2.
- 2) De communautaire typologie is vastgelegd in Beschikking no. 78/463/EEG van de Commissie dd. 7 april 1978, gepubliceerd in Publikatieblad no. L 148 dd. 5 juni 1978.
- 3) Voor een nadere toelichting op de sbe zie H. Dröge, K.J. Poppe en H. Prins: Toepassing van standaardbedrijfseenheden en bewerkingseenheden in onderzoek en voorlichting op landbouwbedrijven, LEI-mededeling 273.

Figuur 4.2 Definities van SBE en BSS

Opbrengsten				Kosten								
to- taal op- breng- sten	Bruto saldo	Fac- tor op- breng- sten (sbe)	netto- oversch	Fac- tor kos- ten	ar- beid	vreemde arbeid						
						gezinsleden						
						ondernemer(s)						
						loonwerk						
						rente	machines en werktuigen					
							bedrijfsgebouwen					
							grondpacht					
						(BSS)				non fac- tor kos- ten		afschrijving bedrijfsgeb.
												afschrijving machines en werk- tuigen (incl. loonwerk)
												onderhoud en brandstof
	di- recte kos- ten	zaaizaad en pootgoed										
		meststoffen										
		veevoer										
		ov. directe kosten										

finiëring van de sbe en bss leidt ertoe dat bij het gebruik van bss in plaats van sbe bedrijven met (produkten met) relatief veel directe kosten per eenheid produkt kleiner worden. Tabel 4.4 illustreert dit. Daarin zijn voor een beperkt aantal produkten de bss-waarden en de sbe-waarden vermeld.

Tabel 4.4 Vergelijking van bss en sbe

Produkt	sbe (1975)	sbe (1981)	bss 1) (1973)	bss 2) (1980)	Melkkoe = 100 (1980)	
					sbe	bss
Tarwe	2,5	3,0	511	1000	118	121
Suikerbieten	6,5	7,0	972	1700	275	206
Consumptieaardappelen	7,5	8,0	.	2300	314	279
Melkkoeien	2,5	2,55	455	825	100	100
Fokzeugen	1,4	1,15	185	260	45	32
Mestvarkens	0,18	0,15	26	35	6	4
Leghennen 3)	1,3	1,0	190	265	39	32
Slachtkuikens 3)	0,35	0,3	51	80	12	10

1) 1 ECU = f 3,41.

2) 1 ECU = f 2,76.

3) Per 100 dieren.

De bss is gedefinieerd in een bedrag in ECU (Europese Valuta Eenheden). Een bss van 1000 voor tarwe wil dus zeggen dat 1 ha tarwe een gestandaardiseerd bedrag van f 2.760 aan bruto-saldo oplevert op prijsbasis 1980. Alhoewel de bss-1980 begin dit jaar is vastgesteld 1), is deze maat tot nu toe niet gebruikt in officiële publikaties.

Vergelijking van de beide soorten normen maakt duidelijk dat produkten met relatief veel directe kosten, zoals in de intensieve veehouderij, bij de hantering van de bss onderschat worden.

Een tweede verschil tussen sbe en bss is er in de methode van actualisatie. Bij de berekening van nieuwe sbe-waarden wordt het totaalaantal sbe in Nederland ongeveer gelijk gehouden. Dit voorkomt dat er in statistieken al te grote trendbreuken optreden - alhoewel voor specifieke sectoren dergelijke trendbreuken niet te voorkomen zijn. De bss is daarentegen niet als verhoudingsgetal maar als maat in nominale geldswaarden gedefinieerd. Daar-

1) Beschikking no. 84/260/EEG van de Commissie dd. 29 februari 1984, gepubliceerd in Publikatieblad no. L 128 dd. 14 mei 1984.

door is de bss als grootte maat gevoelig voor inflatoire ontwikkelingen: de gemiddelde Nederlandse boerderij is in bss-1980 gemeten ca. 1,8 maal zo groot als gemeten in bss-1973. Bij toepassing van nieuwe normen verschuift daardoor de verdeling over de grootteklassen. Over de vraag in hoeverre deze actualisatiemethode problematisch is, bestaan er tussen de lidstaten tot nu toe fundamentele verschillen van inzicht.

Naast de bss wordt in publikaties 1) veelal gebruik gemaakt van de EGE (Europese Grootte Eenheid) als maatstaf voor de omvang van de produktie. De EGE is gedefinieerd als 1000 bss. De gebruikelijke klassegrenzen in statistische publikaties zijn 2, 4, 8, 16 en 40 EGE, terwijl voor Nederland en België ook 6 EGE als klassegrens wordt gehanteerd.

4.5 Typologie: het schema

Aan de hand van de bss-waarde kunnen de bedrijven niet alleen ingedeeld worden naar economische grootte maar ook worden getypeerd. De wijze van typeren is in de Europese statistiek niet wezenlijk anders dan in de Nederlandse: alle voorkomende technische produktie-eenheden (dieren c.q. oppervlakten gewas) worden vermenigvuldigd met hun economische waarde, waarna het bedrijfstype wordt bepaald door de mate waarin de omvang van afzonderlijke produktierichtingen bepaalde specialisatiegrenzen overschrijden. Fundamenteel zijn er tussen het Nederlandse VAT-systeem en het EG-systeem geen verschillen. In de wijze van uitvoering zijn die echter in de classificatie wel aan te wijzen. Naast de in de vorige paragraaf behandelde verschillen tussen sbe en bss, resteren er verschillen in specificatie, specialisatiegrenzen en schema 2). Terwijl het VAT-systeem en het nationale boekhoudnet zich baseren op ca. 150 technische produktie-eenheden, kent de EG-typologie maar ongeveer 50 categorieën van dieren en planten. Een tweede verschil betreft de specialisatiegrenzen: in de EG-statistiek en het ILB wordt een bedrijf als gespecialiseerd aangemerkt wanneer meer dan twee derde van zijn totale produktie in een bepaalde produktierichting plaatsvindt. In het Nederlandse boekhoudnet is die grens in de regel 80%, in het VAT-systeem 60%.

Beide hiervoor genoemde verschillen (aantal kenmerken en grenzen) hebben voor wat Nederland aangaat maar een marginale invloed op de uitkomsten van de typering 3). Dit wordt veroorzaakt

- 1) In Engelstalige publikaties zijn de afkortingen s.g.m. (standard gross margin) en E.S.U. (European size unit).
- 2) Zie ook: A.J. Niphuis: "Bedrijfstypering in de land- en tuinbouw" in: CBS-select/2, CBS, 1983.
- 3) J.A. Kuperus: "The Dutch system of farm classification" in: European Review of Agricultural Economics 2 (1).

door de grote mate van specialisatie van de Nederlandse landbouw-bedrijven.

Groter zijn de verschillen in het gehanteerde schema tussen Nederland en de EG. Het EG-schema kent 5 gespecialiseerde produktierichtingen: akkerbouw (code 1), tuinbouw (2), blijvende teelten (wijn, fruit, citrusvruchten, olijven; code 3), graasdieren (4) en hokdieren (5). Deze 5 onderdelen zijn de basis voor 17 hoofdproduktierichtingen (b.v. 41 melkvee), die weer onderverdeeld kunnen worden in 54 produktierichtingen (b.v. 411 melkkoeien, specialisatie). Deze indeling is veel gedetailleerder dan de in Nederland gebruikelijke. Naast hoofdtypen (meer dan twee derde in een bepaalde richting) onderscheidt de EG-typologie 2-polige typen (waarin 2 produktierichtingen op ieder meer dan een derde en minder dan twee derde van de totale produktie betrekking hebben) en typen met een accent (waarin 1 produktierichting op meer dan een derde en minder dan twee derde van de produktie betrekking heeft en de andere sectoren minder dan een derde beslaan). Hierdoor is het schema soms ondoorzichtig en is de relatieve omvang van de produktierichtingen binnen het bedrijf niet altijd af te leiden uit de benaming. Op enkele punten sluit het EG-schema niet geheel aan bij de Nederlandse situatie. Dit betreft vooral de rundveehouderij. Doordat in de EG geen onderscheid kan worden gemaakt in de bestemming van het jongvee (naar fok- resp. mestdoeleinden) zijn de mestkalveren niet tot de hokdieren maar tot de graasdieren gerekend. Het begrip "hokdieren" komt daardoor niet geheel overeen met "intensieve veehouderij". Bovendien heeft het gebrekkige onderscheid van het jongvee tot gevolg dat een aantal bedrijven die in Nederland aangemerkt worden als min of meer gespecialiseerde melkveebedrijven in de Europese typologie aangemerkt worden als bedrijven met "melkvee en jong- en mestvee" doordat ze relatief veel jongvee hebben.

Figuur 4.3 geeft gedeeltelijk de Europese classificatie weer. Een aantal hier niet belangrijke typen zijn niet vermeld. Voor de exacte definiëring van de produktierichtingen (vaak aangeduid met de Franse afkorting OTE) wordt verwezen naar de betreffende beschikking van de Commissie van de EG 1). Wel wordt nog een enkel woord gewijd aan het onderscheid tussen tuinbouw en akkerbouw: De EG-typologie kent "groenten, meloenen en aardbeien in de volle grond" enerzijds en "intensieve teelt in open grond" anderzijds. Bij deze laatste categorie is sprake van gewassen die worden geteeld in vruchtwisseling met andere tuinbouwgewassen en worden gekenmerkt door een snelle vruchtopvolging, een bijna voortdurende bezetting van de grond en verschillende oogsten per jaar. Dit zijn tuinbouwprodukten. Teelten in de volle grond betreffen gewassen in vruchtwisseling met landbouwgewassen en worden tot de akkerbouw gerekend. Terzijde wordt verder opgemerkt dat het juist zou zijn in de naamgeving van de typen

1) Zie voetnoot 1, paragraaf 4.4.

Figuur 4.3 Het schema van de EG-typologie (verkort)

1 Akkerbouw	
	11 Granen
	12 Overige akkerbouw
	121 Hakvruchten
	122 Granen en hakvruchten
	123 Diverse akkerbouwgewassen
2 Tuinbouw - groenten en bloemen	
	211 Tuinbouwgroenten open grond
	212 Tuinbouwgroenten onder glas
	214 Bloemen in open grond
	215 Bloemen onder glas
3 Blijvende teelten	
	31 Wijnbouw
	32 Fruit/overige blijvende teelten
	321 Fruit
4 Graasdieren	
	41 Melkvee
	411 Melkkoeien, specialisatie
	412 Melkkoeien en jongvee
	42 Jong- en mestvee
	421 Jong- en mestvee (zoogkoeien)
	422 Jong- en mestvee (andere)
	43 Gemengde rundveehouderij
	431 Melkvee met jong- en mestvee
	432 Jong- en mestvee met melkvee
	44 Overige graasdieren
5 Hokdieren	
	51 Varkens
	511 Fokvarkens
	512 Mestvarkens
	52 Overige hokdieren
	521 Leghennen
	522 Slachtpluimvee
6 Combinaties van gewassen	
7 Combinaties van veeteelt	
8 Combinaties van gewassen en veeteelt	

Tabel 4.5 Indeling bedrijven uit Boekhoudnet landbouw naar EG-type, 1982/83

LEI-indeling	Aantal bedrij- ven	Productierichting en grootteklasse 1) volgens EG-typologie									
		granen (111)	hakvruchten (121)	granen en hakvr. (122)	andere div. akkerb. (1232)	akker- en tuinb. (62)	overl- ge				
Akkerbouw											
Grotere bedrijven	46	$\frac{a}{1}$	$\frac{b}{6}$	$\frac{c}{8}$	$\frac{a}{5}$	$\frac{b}{17}$	$\frac{c}{2}$				
Noordelijk klei	44	.	12	5	.	13	4	.	3	4	1
Centraal klei	54	.	.	4	2	19	21	.	4	3	.
Zuidwestelijk klei	46	.	18	21	.	3	3	.	1	1	.
Veenkol. + Noordelijk Zand	190	$\frac{1}{1}$	$\frac{37}{38}$	$\frac{3}{3}$	$\frac{7}{3}$	$\frac{41}{45}$	$\frac{7}{10}$	.	7	10	$\frac{1}{1}$
Kleinere bedrijven											
Klei	33	2	3	.	3	15	.	1	2	.	.
Nrd. Zand + Veenkoloniën	$\frac{16}{49}$	$\frac{2}{2}$	$\frac{11}{14}$	.	$\frac{1}{2}$	$\frac{2}{17}$	.	$\frac{1}{1}$	$\frac{2}{2}$	.	$\frac{2}{2}$
Gemengd met overw. akkerbouw	32	.	.	1	.	3	6	.	.	6	16
Grotere bedrijven											
Melkvee											
(41)											
jong- en overig											
mestvee											
(42)											
rundvee											
(43 + 44)											
Gemengd met intensieve veeh.											
Grotere bedrijven	73	$\frac{a}{4}$	$\frac{b}{9}$	$\frac{c}{1}$	$\frac{a}{1}$	$\frac{b}{15}$	$\frac{c}{2}$	$\frac{a}{b}$	$\frac{b}{c}$	$\frac{c}{11}$	9
Nrd. + Oost. + Centraal Zand	82	$\frac{1}{4}$	$\frac{1}{9}$	$\frac{1}{1}$	$\frac{1}{2}$	$\frac{18}{34}$	$\frac{1}{3}$	$\frac{1}{1}$	$\frac{3}{4}$	$\frac{7}{31}$	5
Zuidelijk zand	155	$\frac{1}{4}$	$\frac{1}{9}$	$\frac{1}{1}$	$\frac{1}{2}$	$\frac{27}{34}$	$\frac{1}{6}$	$\frac{1}{1}$	$\frac{3}{4}$	$\frac{13}{31}$	11
Kleinere bedrijven	55	3	.	1	3	8	13	.	3	5	6

1) a = 8 - 16 EGE, b = 16 - 40 EGE en c = 40 EGE en meer.

Tabel 4.5 (vervolg) Indeling bedrijven uit Boekhoudnet landbouw naar EG-type, 1982/83

LEI-indeling	Aantal bedrij- ven	Produktierichting en grootteklasse 1) volgens EG-typologie									
		melkkoefen, specialisa- tie (411)		melkkoefen en jongvee (412)		Jong- en mestvee (422)		Melkvee met jong- en mest- vee (431)		overi- ge	
		a	b	c	b	c	b	c	a	b	c
Weidebedrijven											
Grotere bedrijven											
Noordelijk Kleiweide	58	.	23	32	3	.	.	.	.	.	.
Noordelijk Veenweide	32	.	12	20	.	.	.	.	.	.	.
Westelijk Weide	50	.	28	22	.	.	.	.	.	.	.
Noordelijk Zand	55	.	20	33	1	1	.	.	.	.	.
Oostelijk + Centraal Zand	67	.	32	27	3	3	.	1	.	.	1
Zuidelijk Zand	63	.	27	30	3	3	.	.	.	.	i
	325		142	164	10	7	.	i	.	.	i
Kleinere bedrijven											
Klei en veen	49	16	27	.	1	3	.	.	1	1	.
Zand	67	13	41	.	2	6	.	.	4	1	.
	116	29	68		3	9			5	2	
Gemengd met overwegend rundvee											
Grotere bedrijven	59	.	8	3	17	17	1	1	.	2	1
Kleinere bedrijven	23	1	1	.	8		1	.	3	3	.
	72	1	9	3	25	17	2	i	3	5	i
											15

1) a = 8 - 16 EGE, b = 16 - 40 EGE en c = 40 EGE en meer.

te spreken van bedrijven in plaats van produkten, dus: "graanbedrijven" i.p.v. "granen".

Bij de vraag hoe de EG-typologie voor de Nederlandse situatie uitvalt wordt hier niet uitgebreid stilgestaan. Uit een studie van een werkgroep-ad-hoc van de Commissie voor de landbouw en voedselvoorzieningsstatistiek 1) blijkt dat er wel mogelijkheden zijn om door een aanpassing van het EG-schema tot een harmonisatie te komen tussen de Nederlandse en Europese statistiek. In 1985 zal over een dergelijke harmonisatie definitief worden besloten 2).

Tot slot geeft tabel 4.5 aan hoe de bedrijven uit het Nederlandse boekhoudnet landbouwbedrijven getypeerd worden naar het EG-schema en de EG-grootteklassen. Ook uit die tabel blijkt dat de herindeling geen grote verschillen oplevert. Bij de weidebedrijven wordt het overgrote deel van de bedrijven ingedeeld als type 411 Melkkoeien, specialisatie. Bij de gemengde bedrijven met overwegend rundveehouderij wordt vanzelfsprekend een groter deel aangemerkt als niet-gespecialiseerd maar het overgrote deel blijft onder type 4 (graasdieren). Bij de intensieve veehouderij worden de meeste bedrijven geclassificeerd onder hokdieren of onder veeteeltcombinaties. Dit laatste komt doordat het type Gemengd met intensieve veehouderij gedefinieerd is als bedrijven met minstens 30% (in plaats van 80%) in de intensieve veehouderij.

4.6 Begrippen voor het meten van het bedrijfsresultaat en publicatiewijze

De voor het ILB gevoerde boekhoudingen wijken op een aantal punten af van de in Nederland gebruikelijke. Het zou te ver voeren om alle verschillen in waarderungen en definities hier te behandelen. Wel is een bespreking nodig van de begrippen die in het ILB gebruikt worden om bedrijfsresultaten en inkomen weer te geven. Figuur 4.4 kan hierbij behulpzaam zijn.

De totale opbrengst wordt verminderd met de produktie die in eigen bedrijf wordt aangewend in de vorm van b.v. veevoer en zaaizaad. Van de resterende bruto-produktie 3) worden vervolgens de directe kosten van gewassen en dierlijke produktie, de brand-

- 1) Eindrapport van de ad-hoc werkgroep bedrijfstypologie: "Voorstel voor een systeem van bedrijfsclassificatie in de land- en tuinbouw", 1982.
- 2) L. van Altena: "De ontwikkeling in de landbouwstatistiek na 1980" in: Bedrijfsontwikkeling, februari 1984.
- 3) Voor gebruikers van Engelstalige microfiches wordt er op gewezen dat de Engelse nomenclatuur hier verwarrend werkt: "totale opbrengst" komt overeen met "gross production" en "bruto-produktie" met "gross output".

Figuur 4.4 Schema van de inkomensbegrippen in het ILB

Totale opbrengst			
Bruto-produktie			verbruik eigen bedrijf
Bruto-bedrijfsinkomen		non-factorkosten excl. afschr.	
Netto-bedrijfsinkomen		afschrijving machines	
Arbeidsinkomen		pacht rente	
arbeids- inkomen v.h. gezin	bet. arb.- kosten		

stofkosten en algemene kosten afgetrokken. In schema 4.4 zijn deze kosten aangeduid met "non-factorkosten excl. afschrijving", hetgeen juist is als de kosten van loonwerk volledig tot de non-factorkosten worden gerekend.

Wordt het bruto-bedrijfsinkomen ook nog verminderd met de afschrijving van machines en gereedschappen dan resteert het netto-bedrijfsinkomen. Om vanuit dit netto-bedrijfsinkomen tot het arbeidsinkomen te geraken worden de betaalde pacht of de pachtwaarde van grond en gebouwen en een berekende rente van 5% over de investeringen in omlopend vermogen, vee en machines (vervangingswaarde of geherwaardeerde historische kosten) afgetrokken. Het arbeidsinkomen van het gezin kan dan berekend worden door het totale arbeidsinkomen te verminderen met de betaalde arbeidskosten (incl. de betaalde gezinsarbeid).

Aan de bovenstaande indicatoren zijn een aantal bezwaren verbonden. Het netto-bedrijfsinkomen komt niet volledig overeen met de netto-toegevoegde waarde omdat de afschrijving van de gebouwen en het non-factor deel van de pacht er niet op in mindering is gebracht. Het arbeidsinkomen heeft als bezwaar dat er nogal wat arbitraire aannames zijn gemaakt over de kosten van vermogen (incl. pacht), terwijl bovendien ook de vreemde arbeid in dit kengetal wordt betrokken. Vandaar dat in de toekomst in de presentatie van de resultaten meer aandacht zal worden besteed aan de netto-toegevoegde waarde en het gezinsinkomen uit bedrijf.

Tabel 4.6 Op microfiche gepresenteerde gegevens voor groepen bedrijven uit het ILB 1)

1. Aantal vertegenwoordigde bedrijven	53. Eieren
2. Aantal boekhoudbedrijven	54. Pluimvee en overige dieren
3. Oppervlakte cultuurgrond (ha)	55. Veehouderij op contract
4. Waarvan: gepacht (ha)	
5. Aantal arbeidsjaareenheden	Bedrijfskosten
6. Waarvan: betaald	
7. Gewerkte uren per arbeidsjaarheid	56. Goederen en diensten (totaal)
8. Bedrijfskapitaal	57. Werk door derden
9. Waarvan: levende inventaris	58. Onderhoud gebouwen en machines
10. : dode inventaris	59. Brandstoffen, electriciteit
11. EGE per bedrijf	60. Afschrijving machines
	61. Directe kosten gewassen
Grondgebruik (ha)	62. Waarvan: aangekocht zaai- en pootgoed
13. Akkerbouwgewassen	63. : zaai- en pootgoed eigen bedrijf
14. Waarvan: granen	64. : kunstmest
15. : aardappelen	65. : gewasbeschermingsmiddelen
16. : suikerbieten	66. Directe kosten veehouderij
17. Groenten in intens. teelt open grond	waarvan: voerkosten graasdieren
18. Groenten onder glas	67. : aangekocht krachtvoer
19. Bloemen in de open grond	68. : aangekocht ruwvoer
20. Bloemen onder glas	69. : intern verkeer van veevoer
21. Wijnbouw	waarvan: voerkosten varkens
22. Waarvan: kwaliteitswijn	70. : aangekocht voer
23. : tafelwijn	71. : intern verkeer van veevoer
24. Fruitteelt	waarvan: voerkosten pluimvee
25. Citrusvruchten	72. : aangekocht voer
26. Olijventeelt	73. : intern verkeer van veevoer
27. Weide en voedergewassen	74. Diverse kosten
28. Vee-eenheden	
29. Melkkoeien	Resultaten per bedrijf
30. Overig weidevee	
31. Schapen en geiten	75. Bruto-productie
32. Zeugen	76. Bruto-bedrijfsinkomen
33. Mestvarkens	waarvan:
34. Leghennen	77. Ontvangsten - uitgaven
35. Slachtkuikens	78. Inventarisverschillen
	79. Premies en subsidies
Totale opbrengst per bedrijf	
36. Totaal opbrengst	80. Netto-bedrijfsinkomen
37. Akkerbouwgewassen	81. Lonen en sociale lasten
38. Waarvan: granen	82. Betaalde grondlasten
39. : aardappelen	
40. : suikerbieten	Inkomen per arbeidsjaareenheid
41. Groenten (intensieve teelt)	
42. Bloemen	83. Bruto-bedrijfsinkomen
43. Wijnbouwprodukten	84. Netto-bedrijfsinkomen
44. Waarvan: kwaliteitswijn	85. Arbeidsinkomen
45. tafelwijn	
46. Fruit	Kapitaal en investeringen per bedrijf
47. Citrusvruchten	
48. Produkten van de olijventeelt	87. Grond- en bedrijfskapitaal
49. Koemelk	88. Bruto-investeringen
50. Rundvee	89. Netto-investeringen
51. Schapen en geiten	90. Subsidies op investeringen
52. Varkens	

1) Het fiche is niet voor alle groepen gelijk in verband met verschillen in bedrijfsopzet.

De uitkomsten van het ILB worden vooral door de EG-organen ((diensten van de) Commissie, Raad van ministers, Parlement) gebruikt. Ook voor anderen kunnen de ILB-cijfers zeer nuttig zijn. Tot nu toe vindt publikatie op 3 manieren plaats:

- In het verslag van de Commissie: De toestand van de landbouw in de Gemeenschap, worden jaarlijks een aantal tabellen opgenomen met uitkomsten naar lidstaat, hoofdproduktierichting en grootteklasse.
- Via microfiche worden meer gedetailleerde resultaten verspreid. Per groep van bedrijven worden een aantal belangrijke gegevens afgebeeld (tabel 4.6).
- Via de EUROSTAT-databank CRONOS kan iedereen die een terminalaansluiting heeft eveneens kennis nemen van een aantal gegevens per groep van bedrijven.

Daarnaast ligt het in de bedoeling van de diensten van de Commissie om in de toekomst ook een brochure met uitkomsten te publiceren.

4.7 Bedrijfsresultaten: algemeen

In deze paragraaf worden een aantal resultaten van het ILB op geaggregeerd niveau besproken. Tabel 4.7 geeft enkele cijfers over de bedrijfsgrootte en het netto-bedrijfsinkomen voor het gemiddelde bedrijf (over alle vertegenwoordigde produktierichtingen) per lidstaat. Voor het gemiddelde bedrijf in de hele gemeenschap bedroeg het netto-bedrijfsinkomen in 1981/82 12.500 ECU (ca. f 35.000). Bovengemiddelde inkomens werden behaald in België, Nederland en Groot-Britannië. In Griekenland, Ierland, Italië en Duitsland was het netto-bedrijfsinkomen lager dan het gemiddelde. De afstand tussen deze twee groepen was aanmerkelijk: het netto-bedrijfsinkomen van het gemiddelde Britse bedrijf was meer dan 6 keer zo groot als dat van het Griekse.

Vergelijking van het netto-bedrijfsinkomen in 1981/82 met dat van 1980/81 is alleen mogelijk voor de EG-exclusief Griekenland. Over het algemeen was er in nominale termen sprake van een lichte verbetering (+2%) met uitschieters in Nederland, Denemarken en Groot-Britannië. In Italië daalde het netto-bedrijfsinkomen met ca. 15%.

Het is niet eenvoudig om bovengenoemde cijfers te beoordelen en te interpreteren. Het gemiddelde bedrijf per lidstaat is op zich al een moeilijk te bevatten aggregaat, te meer daar er tussen de lidstaten verschillen in de mate van representativiteit zijn. Om het niveau van de bedrijfsresultaten te beoordelen is het zinvol om de gerealiseerde beloning te vergelijken met de beloningsaanspraken of met het beloningsniveau buiten de landbouw (de z.g. pariteitsvergelijking). Er ontbreken betrouwbare gegevens om een dergelijke vergelijking per regio uit te voeren.

Een additioneel probleem is van monetaire aard. Om geldsbedragen van verschillende lidstaten te kunnen vergelijken moeten zij omgerekend worden in één valuta. Gebruikelijk is het om daarvoor de Europese Valuta-eenheid (ECU: European Currency Unit) te hanteren.

De ECU is te zien als "mandje" valuta, bestaande uit bepaalde bedragen van de munteenheden van de lidstaten, met name vastgesteld op hun economische betekenis. Gebruikers kunnen naar behoefte ECU-bedragen aan de hand van de wisselkoers ECU/nationale valuta omrekenen naar hun eigen munteenheid. Zo bedroeg over kalenderjaar 1980 de waarde van 1 ECU f 2,77.

Het omrekenen van bedragen van nationale valuta naar ECU - dat nodig is om cijfers, zoals in tabel 4.7, te berekenen - is niet zonder problemen. De daarbij gehanteerde wisselkoersen staan namelijk ook onder invloed van factoren, die geen direct verband houden met de binnenlandse prijsbewegingen van de betrokken landen. Doordat een aantal goederen en diensten niet direct in de betalingsbalans doordringen (b.v. huren) en door andere oorzaken zoals bijvoorbeeld verschillen in renteniveau, de aanwezigheid van energiereserves of het optreden van speculatieve geldstromen, kunnen wisselkoersen ook over langere termijn zodanig beïnvloed worden dat de pariteit tussen prijspeil en wisselkoers 1) vertekend wordt. Is dat het geval dan is bij een overgewaardeerde nationale munt het inkomen in ECU hoger dan er in werkelijkheid aan bestedingsmogelijkheden tegenover staan. Daarom wordt in macro-economische statistieken van EUROSTAT vaak gewerkt met koopkrachtpariteiten als monetaire rekeneenheden in plaats van ECU's. Doel van de koopkrachtpariteiten is om verschillen in prijspeil tussen de landen uit te schakelen zodat de volumes van grootheden beter kunnen worden vergeleken. De koopkrachtpariteiten worden berekend door van een grote hoeveelheid produkten na te gaan wat ze in de verschillende lidstaten kosten en daaruit vervolgens prijsverhoudingscijfers te berekenen. Deze worden voor de Gemeenschap gestandaardiseerd op basis van de waarde van het bruto-binnenlands produkt zodanig dat dit voor 1975 in ECU en koopkrachtstandaarden aan elkaar gelijk is 2). In feite geeft een koopkrachtstandaard op een bepaald tijdstip de wisselkoers voor een in alle lidstaten van de Gemeenschap representatief goederenpakket weer.

Toepassing van koopkrachtstandaarden (kks) op de gegevens in ECU neemt een deel van de verschillen in netto-bedrijfsinkomen tussen de bedrijven in de lidstaten weg. Het netto-bedrijfsinko

- 1) Op lange termijn mag deze pariteit theoretisch verwacht worden. Zie b.v. D.K. Eiteman en A.I. Stonehill: Multinational Business Finance, 2e ed, Reading (USA), 1979, p. 50 e.v.
- 2) Voor een meer gedetailleerde beschrijving zie: EUROSTAT: Comparison of ESA aggregates in real terms 1975 en 1980.

Tabel 4.7 Uitkomsten ILB naar lidstaat, alle produktierichtingen

Lidstaat	Bedrijfs grootte (1981/82)			Netto-bedr. in-		Netto-be- driftsink. per EGE (1981/82)	Verhouding ECU/kks	Netto-be- driftsink. (1000 kks)
	ha	g.v.e.	1) EGE	1980/81	1981/82			
Duitsland	24	36	16	9,5	11,1	690	0,96	10,7
Frankrijk 2)	35	30	16	14,7	15,9	990	0,97	15,5
Italië	10	6	5	10,4	8,9	1.780	1,34	11,2
Nederland	18	56	28	24,7	31,3	1.120	0,98	30,8
België	20	45	18	18,1	22,9	1.270	1,01	23,2
Luxemburg	40	55	19	11,4	13,5	710	1,08	14,6
Verenigd Koninkrijk	104	92	26	26,2	35,0	1.350	0,96	33,5
Ierland	31	33	6	6,0	8,6	1.430	1,21	10,4
Denemarken	29	47	18	15,0	20,6	1.140	0,91	18,7
Griekenland 2)	5	3	3	.	5,6	1.870	1,37	7,7
EG (9)	22	23	10	12,8	13,1	1.310		

1) De definitie van grootveeëenheden wijkt in lichte mate af van de in Nederland gebruikelijke.

2) 1981/82 voorlopig.

Bron: EG-ILB.

Tabel 4.8 Procentuele verdeling van de bedrijven per lidstaat naar netto-bedrijfsinkomen per arbeidskracht, alle produktietichtingen (1981/82)

Netto-bedrijfsinkomen van ... tot ... ECU	Bonds- republ. Duitsl.	Italië	Neder- land	België	Luxem- burg	Ver. Konin- rijk	Ier- land	Dene- marken	EG(8) 1)
tot 2.000	22,3	31,8	1,1	2,0	10,3	12,0	11,2	5,5	23,2
2.000 - 6.000	26,7	43,9	8,2	9,6	16,5	17,0	41,5	8,1	33,6
6.000 - 10.000	23,8	14,0	11,2	23,9	22,3	22,0	26,9	20,1	17,9
10.000 - 14.000	13,3	5,1	18,5	22,9	34,7	18,7	11,5	19,4	10,1
14.000 - 18.000	6,5	2,5	17,4	16,9	10,2	13,2	5,1	19,3	6,2
18.000 en meer	7,4	2,7	43,6	24,7	6,0	17,1	3,8	27,6	8,7
Totaal	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Gemiddeld (x 1000 ECU)	11,1	8,9	31,3	22,9	13,5	35,0	8,6	20,6	11,9

1) Frankrijk niet beschikbaar.

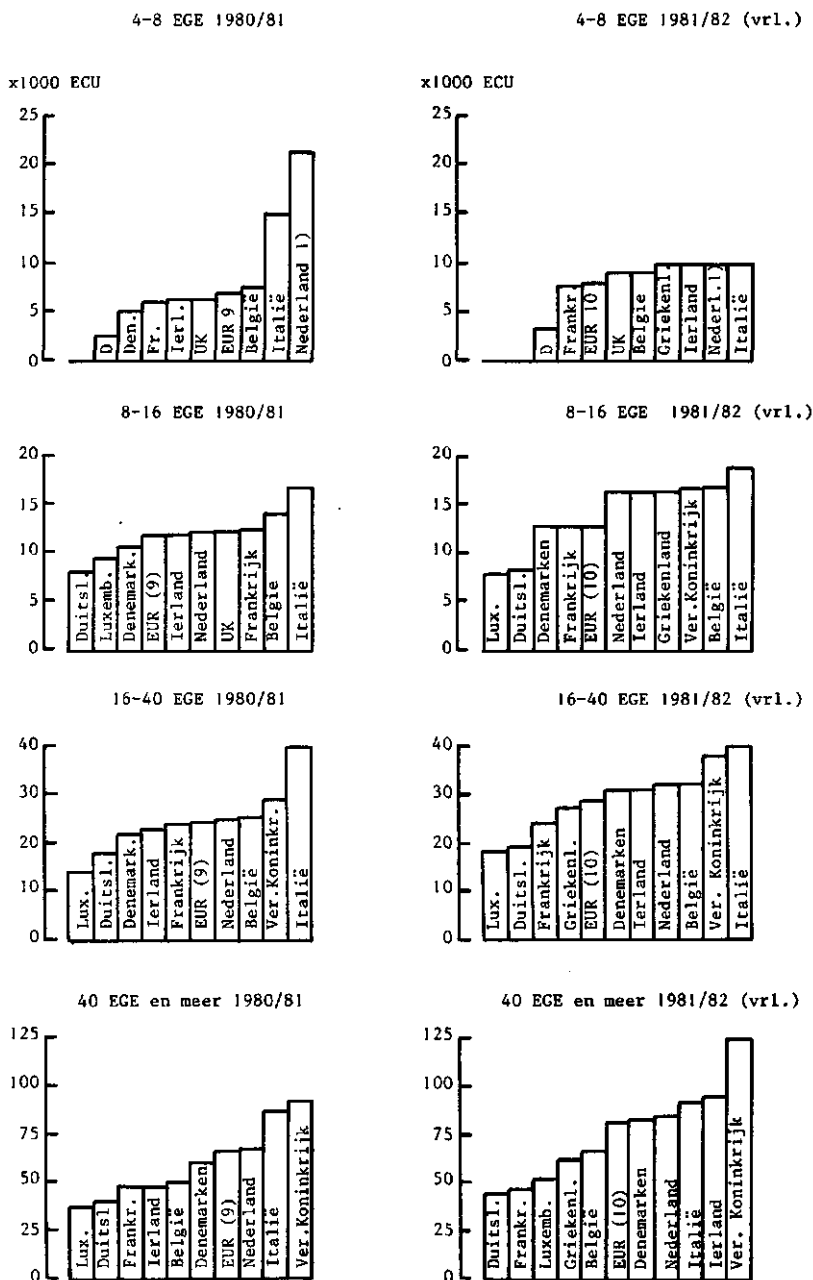
Bron: EG - ILB.

men van Groot-Britannië is nu niet ruim 6 maar "slechts" ruim 4 keer zo groot dan in Griekenland. In Groot-Britannië, Nederland, België, Denemarken, Frankrijk en Duitsland is het inkomen in koopkrachtstandaarden lager dan in ECU. Met uitzondering van Denemarken zijn deze verschillen kleiner dan 5%. Voor Ierland, Italië en Griekenland betekent het meten van het inkomen in ECU echter een belangrijke onderschatting van de werkelijke koopkracht. Overigens zijn de in tabel 4.7 gebruikte koopkrachtstandaarden meer ruwe dan nauwkeurige indicaties omdat de koopkrachtstandaarden betrekking hebben op kalenderjaar 1981 (i.p.v. boekjaar) en de koopkrachtstandaarden niet specifiek op de landbouw maar op het bruto-binnenlands produkt betrekking hebben. Mede omdat dit gebruikelijk is, wordt in de rest van dit hoofdstuk in ECU gerekend. Bij de interpretatie daarvan dient de lezer zich echter bewust te zijn van verschillen in koopkracht en daarnaast in levensstandaard tussen de lidstaten.

Naast het gemiddelde netto-bedrijfsinkomen is de spreiding rond dit gemiddelde van belang. Tabel 4.8 geeft daarvan een beeld. Bij een gemiddeld netto-bedrijfsinkomen in acht lidstaten van de EG van 11.900 ECU, lag in 1981/82 het inkomen op 55% van de bedrijven beneden de 6.000 ECU. Vanzelfsprekend zijn de lidstaten met een laag gemiddelde in deze groep oververtegenwoordigd. Perfect is deze samenhang echter niet. Duidelijk is dat bij de hoogste klasse. In de lidstaat met het hoogste netto-bedrijfsinkomen per bedrijf (Groot-Britannië) bestaat de hoogste klasse uit relatief minder bedrijven dan in bijvoorbeeld België en Denemarken waar het gemiddelde aanmerkelijk lager ligt. In Groot-Britannië is blijkbaar een kleine groep zeer grote (40 EGE en meer) bedrijven die een hoog netto-bedrijfsinkomen behalen, zowel per bedrijf als ook per arbeidskracht.

Er is een verband tussen bedrijfsgrootte en inkomen: naarmate bedrijven groter zijn, is het netto-bedrijfsinkomen per bedrijf ook hoger. Vandaar dat het zinvol is de bedrijven in te delen naar bedrijfsgrootte. In figuur 4.5 is daarvoor de economische grootte (EGE) gebruikt. Tot op bepaalde hoogte levert dit een cirkelredenering op: omdat er een sterke samenhang is tussen bruto-saldi en netto-bedrijfsinkomen zullen de verschillen tussen de bedrijven ingedeeld naar economische grootte niet groot zijn. Verschillen moeten terug te voeren zijn op verschillen in niveau van indirecte non-factorkosten (bij gelijk saldo), en verschillen in monetaire en reële ontwikkelingen sinds het vaststellen van de bss. Uit figuur 4.5 blijkt dat het netto-bedrijfsinkomen voor in economische grootte gemeten gelijke bedrijven tussen de lidstaten inderdaad veel minder sterk uiteenloopt dan voor de gehele groep. Een groot gedeelte van de verschillen in bedrijfsresultaat tussen de lidstaten is dus het gevolg van verschillen in structuur. Op de vraag welke structuur (in ha's of dieren per bedrijf of per man) bij deze economische groottes hoort, wordt in de volgende

Figuur 4.5 Netto-bedrijfsinkomen volgens ILB naar bedrijfsgrootte en lidstaat, alle produktierichtingen

1) Onbetrouwbaar wegens te weinig waarnemingen.

Bron: EG-ILB.

paragrafen ingegaan. Ondanks deze correctie voor verschillen in structuur blijven er ook binnen qua economische grootte vergelijkbare groepen aanmerkelijke verschillen bestaan, die moeilijk terug zijn te voeren op bovengenoemde meetproblemen.

4.8 Bedrijfsresultaten: melkveebedrijven

Het ILB ontleent haar kracht niet zozeer aan de mogelijkheden tot analyses op min of meer geaggregeerd niveau. Belangrijker is dat het op een geharmoniseerde wijze inzicht geeft in het reilen en zeilen van de bedrijven op bedrijfsniveau per bedrijfstype en grootteklasse. Dat zal in deze paragrafen geïllustreerd worden met een analyse van enkele groepen melkveebedrijven (par. 4.8) en akkerbouwbedrijven (par. 4.9).

Bij de melkveebedrijven is gekozen voor een analyse van de bedrijven in produktierichting 411 (melkkoeien, gespecialiseerd), in de grootteklasse 16-40 EGE. In Nederland (1980/81) zijn dat bedrijven van 22 ha met 47 melkkoeien. Deze groep is gekozen om een aantal arbitraire criteria, waaronder beschikbaarheid van gegevens. De keuze garandeert dat bedrijven worden vergeleken die qua specialisatie zoveel mogelijk homogeen zijn. Uitdrukkelijk moet er echter op gewezen worden dat hiermee niet het gemiddelde bedrijf uit verschillende streken wordt vergeleken. Dit blijkt ook uit tabel 4.9. Daar is voor de in deze paragraaf behandelde regio's vermeld van welke groepen melkveebedrijven (type 41) het ILB gegevens heeft gepubliceerd. Behalve voor Nederland is de voor de analyse gekozen groep van ondergeschikt belang in de totale rundveehouderij in de gekozen streken. Vaak bevat alleen al de klasse 8-16 EGE meer bedrijven dan de onderzochte klasse 16-40 EGE. Bovendien zijn de buitenlandse streken minder gespecialiseerd. Niet alleen hebben ze relatief meer bedrijven in type 412, maar ook moet bedacht worden dat nog veel melkveehouderij voorkomt in andere bedrijfstypen met rundveehouderij. Als hierna wordt gesproken over de bedrijven in b.v. Normandië, dan wordt de onderzochte groep bedrijven bedoeld en niet het gemiddelde voor Normandië representatieve bedrijf. Figuur 4.6 geeft de ligging van de gekozen streken weer.

In tabel 4.10 zijn de bruto-standaard saldi (bss) van melkkoeien weergegeven voor de verschillende streken.

Uit deze tabel blijkt dat het bruto saldo per melkkoe in Ierland, Engeland en Wales alsmede in de berggebieden van Lombardije aanmerkelijk lager ligt dan elders in de onderzochte streken. Uit de bss-1980 blijkt dat de bruto-marges in de zeventiger jaren in deze gebieden aanmerkelijk zijn gestegen en dat zij aansluiting hebben gevonden bij de overige gebieden. Deze aansluiting is mede een direct gevolg van het structuurbeleid doordat de subsidies in het kader van EG-Richtlijn 75/268 ("de bergboerenregeling") in de berekening van de bss worden verwerkt. Als gevolg van de indeling m.b.v. de bss-1975 zullen de bedrijven in de on-

Tabel 4.9 Aantal melkveebedrijven (type 41) en melkkoeien per bedrijf naar grootteklasse per streek, 1980/81 1)

Grootteklasse	Streek	Slees- wijk/ der Hol- stein	Nie- der Sach- sen	Befe- ren	Nor- man- dië	Aqui- taine	Bre- tagne	Lom- bar- dije	Neder- land	Dene- marken	Ier- land	Noord- Eng.	West- Eng.	Wales
code		(10)	(30)	(90)	(135)	(162)	(163)	(230)	(360)	(370)	(380)	(411)	(413)	(421)
tot 2 EGE		.	.	.	.	.	.	7.800 (3,2) 2)	.	.	10.500 (6,0)	.	.	.
2 - 4 EGE		.	.	.	.	.	.	3.800 (6,5)	.	.	13.700 (10,2)	.	.	.
4 - 8 EGE		.	.	23.900 (12,6)	10.300 (16,6)	10.400 (13,6)	16.000 (14,0)	4.600 (9,8)	.	3.400 (11,0)	15.700 (20,2)	.	2.800 (22,9)	.
8 - 16 EGE	2.700 (19,1)	7.400 (19,1)	20.400 (21,6)	12.500 (26,3)	13.000 (21,0)	17.900 (24,9)	5.900 (18,0)	18.000 (21,4)	6.800 (20,8)	9.600 (36,1)	3.300 (35,9)	5.200 (41,6)	2.900 (35,9)	
16 - 40 EGE	5.000 (39,7)	5.600 (42,6)	3.200 (37,7)	3.400 (44,2)	3.000 (39,0)	2.900 (39,6)	4.500 (36,0)	32.300 (44,4)	6.800 (41,2)	2.500 (68,3)	2.730 (71,5)	6.900 (76,7)	1.600 (74,4)	
waarvan type 411 melkkoeien, spec.	1.300 (47,3)	2.500 (50,8)	1.500 (41,0)	2.100 (49,3)	1.400 (42,6)	1.400 (44,3)	2.200 (38,3)	25.600 (47,0)	1.900 (48,7)	1.200 (82,3)	1.600 (72,7)	5.000 (79,7)	1.100 (78,8)	
40 en meer EGE	.	200 (86,4)	.	.	.	.	.	.	3.800 (93,0)	300 (100,2)	.	200 (130,6)	960 (182,3)	.

1) Aantal gerepresenteerde bedrijven (ontleend aan de populatietelling van 1975).

2) Tussen haakjes het aantal melkkoeien per bedrijf.

Bron: EG-ILB.

Tabel 4.10 Bss in ECU per melkkoe, 1973 en 1980

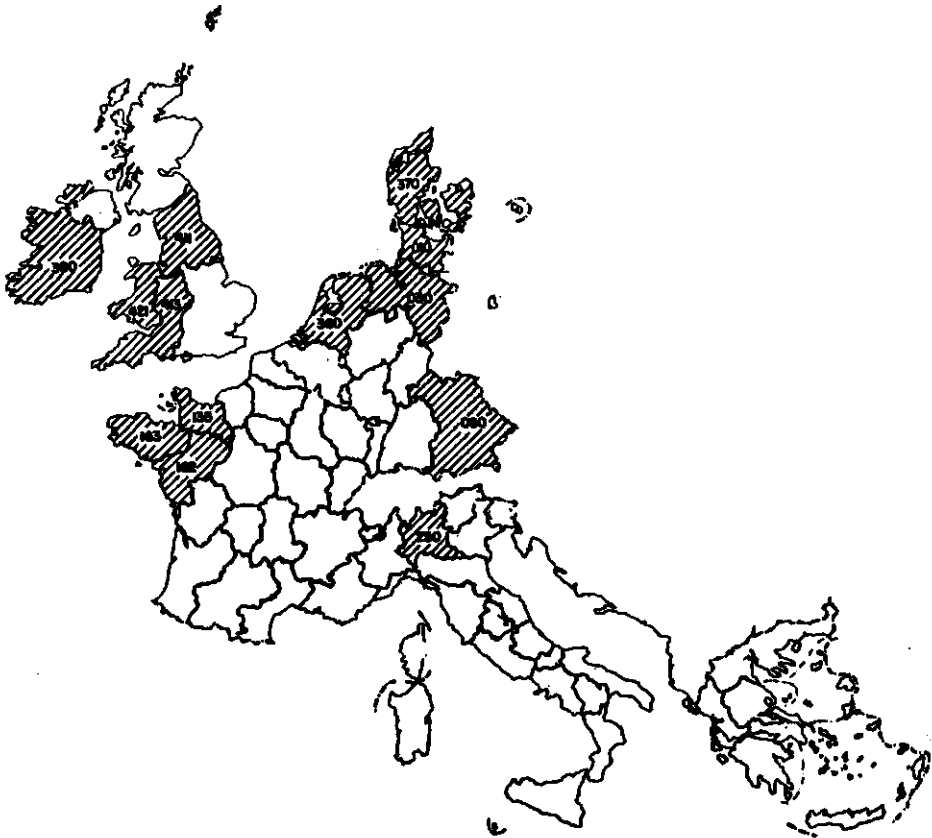
Streek	bss 1973	bss 1980	procentuele stijging
Sleeswijk-Holstein	411	685	67
Nieder-Sachsen	416	743	79
Beieren	347	604	74
Normandië	349	593	70
Bretagne	356	605	70
Aquitaine	359	610	70
Lombardije:			
- berggebieden	289	602	208
- laagland	465	665	141
Nederland	455	825	81
Denemarken	368	634	72
Ierland	200	395	98
Noord-Engeland	241	554	62
West-Engeland	260	606	133
Wales	241	588	144

Bron: EG, bewerking LEI

derzochte groep uit Ierland en Groot-Britannië in aantal dieren gemeten aanmerkelijk groter zijn. Dit blijkt dan ook in tabel 4.11 voor het boekjaar 1980/81. Zowel in oppervlakte, in arbeidskrachten, als in aantallen melkkoeien gemeten zijn de bedrijven in Ierland, Engeland en Wales groter dan elders. De bedrijven lopen uiteen van gemiddeld 38 melkkoeien in Lombardije tot 82 melkkoeien in Ierland (Nederland: 47). Ook in oppervlakte zijn de Lombardijnse en Nederlandse bedrijven het kleinst. Overigens zijn de resultaten van de bedrijven in Lombardije moeilijk interpreteerbaar: kleine bedrijven met weinig dieren per arbeidskracht, hoge ruwvoederaankopen en slechts 65% van de omzet komt uit melk en omzet en aanwas zonder dat duidelijk is waar de rest van de omzet vandaan komt. Lombardije kent zowel bergboeren als zeer efficiënte en grootschalige bedrijven in de Povlakte en mogelijk werkt dit verwarrend. In de andere gebieden ligt het aandeel van de melk-en rundveehouderij in de totale omzet aanmerkelijk hoger: ruim 90%, met uitzondering van Nederland (89%) en Bretagne (86%). In Nederland komt het aanvullende deel van de omzet uit varkens, in Frankrijk uit granen.

Het aantal melkkoeien per volwaardige arbeidskracht loopt (met uitzondering van Lombardije) uiteen van 23,6 in Bretagne via 31 in Nederland en Denemarken tot 38,3 in Ierland. De verhouding melkkoeien/grootveeëenheden verschilt tussen de gebieden niet veel. Overigens is de interpretatie van een dergelijke ratio

Figuur 4.6 Kaart van de onderzochte streken met melkveebedrijven

Legenda: zie tabel 4.9.

Tabel 4.11 Resultaten van groepen gespecialiseerde melkveebedrijven (type 411, 16-40 ECE) per streek (1980/81)

Streek:	Slees- wijk/H (10)	Nieder- Sachsen (30)	Bele- ren (90)	Nor- mandië (135)	Aquit- taine (162)	Bre- tagne (163)	Lombar- dije (230)	Neder- land (360)	Dene- marken (370)	Ier- land (380)	Noord- Engel. (411)	West- Engel. (413)	Wales (421)
Gegevens:													
Oppervlakte cultuurg. (ha)	36,5	41,3	32,1	49,9	38,8	36,0	18,8	21,8	28,8	69,3	58,9	58,7	60,8
w.v. voederoppervlakte (%)	91	95	93	94	88	89	84	99	84	97	94	94	94
Arbeidskrachten	1,76	1,75	1,73	1,90	1,72	1,88	2,95	1,51	1,57	2,15	2,63	2,74	2,54
Aantal koeien	47,3	50,8	41,0	49,3	42,6	44,3	38,3	47,0	48,7	82,3	72,7	79,7	78,8
Grootveeëenheden (g.v.e.)	80,7	83,9	62,7	77,4	65,5	63,9	62,7	72,3	81,2	130,0	118,4	119,8	121,6
Aantal koeien/arbeidskracht	26,9	29,0	23,7	26,0	24,8	23,6	13,0	31,1	31,0	38,3	27,6	29,0	31,0
Opp. cultgr. per arb.kracht	20,7	23,6	18,6	26,3	22,3	19,2	6,4	14,4	18,3	32,2	22,4	21,4	23,9
Aantal g.v.e./ha voederopp.	2,4	2,1	2,1	1,7	1,9	2,0	4,0	3,4	3,4	1,9	2,1	2,2	2,1
Voerkosten per g.v.e. (ECU)	361	323	264	150	198	191	661	390	370	129	352	349	301
w.v. aangek. krachtv. (ECU)	310	304	222	117	172	156	221	233	332	108	309	298	256
idem volume-index 1)	121	118	87	40	59	54	79	100	.	40	103	99	85
Meestofkosten per ha (ECU)	145	149	109	118	147	171	116	171	112	123	119	136	129
idem volume-index 2)	78	80	59	63	78	91	86	100	65	71	75	85	81

Melkophbrengst (ECU)

- per koe	1.163	1.229	1.070	896	1.042	1.016	1.300	1.142	1.130	672	1.220	1.166	1.085
- per ha voederoppervlakte	1.642	1.593	1.467	942	1.302	1.406	3.152	2.496	2.284	826	1.598	1.677	1.499
Omzet en aanwas per koe (ECU)	358	307	314	294	327	265	359	224	313	233	237	230	221

Netto-bedrijfsinkomen (ECU)	19.027	25.592	15.706	27.309	26.569	26.183	43.691	26.251	24.440	33.959	32.783	37.704	38.743
idem in % bruto-productie	25	31	27	44	42	41	59	37	33	45	29	32	36
Arbeidsink. per arb.kracht	3.263	8.017	3.051	8.296	10.760	9.119	11.326	8.663	8.429	9.647	6.889	8.450	9.236

- 1) Aangekocht krachtvoer per g.v.e. (in ECU) gedeeld door extra-comptabele krachtvoerprizen van kalenderjaar 1980 (bron: Eurostat) per lidstaat en geïndexeerd op Nederland = 100 (ca. 1.235 kg).
- 2) Meestofkosten per ha (in ECU) gedeeld door extra-comptabele kalkamonsalpeterprizen van kalenderjaar 1980 per lidstaat (bron: Eurostat) en geïndexeerd op Nederland = 100 (ca. 325 kg N).

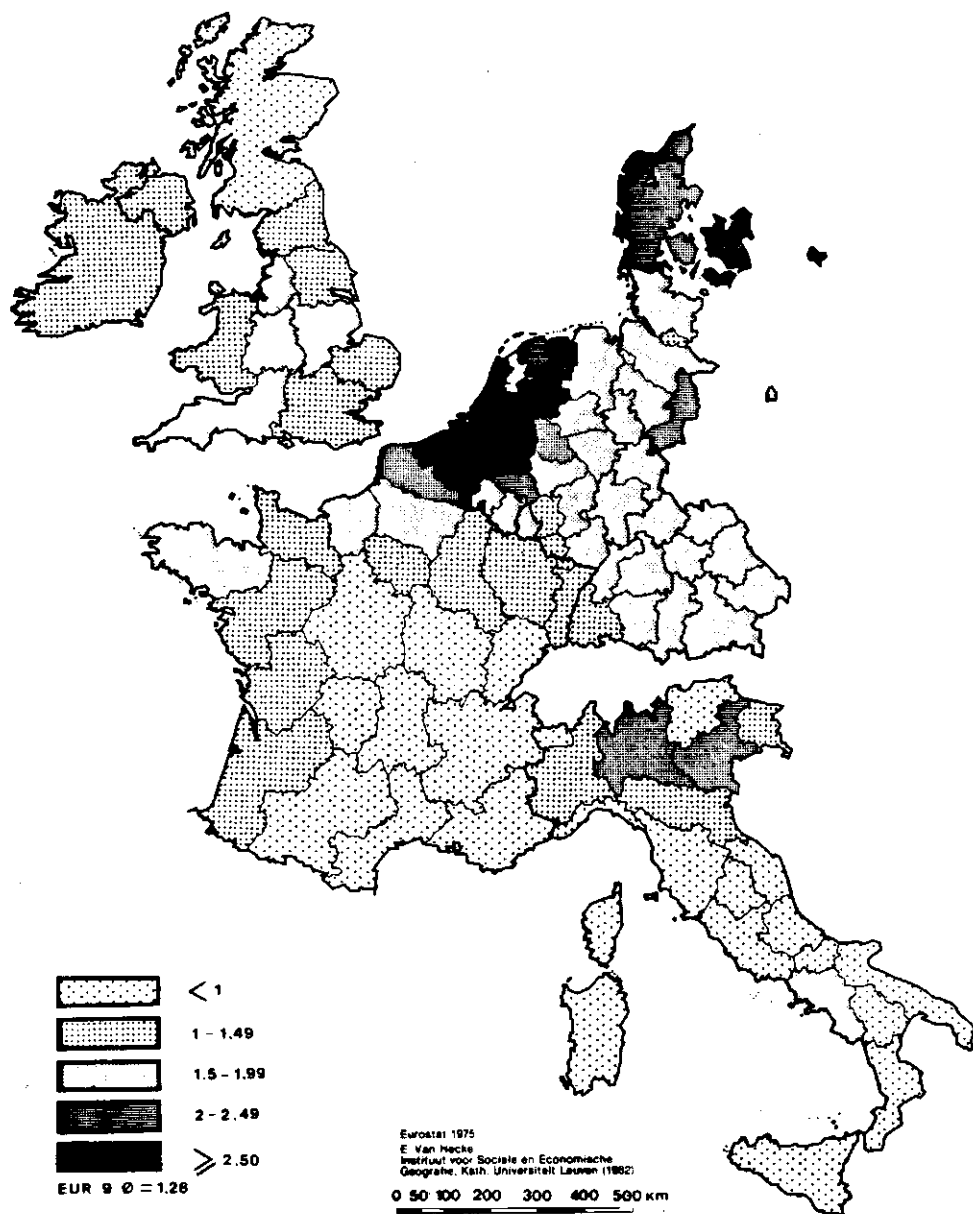
moeilijk omdat in sommige streken (slacht-)jongvee langer wordt aangehouden zodat een hoge ratio geen indicatie hoeft te zijn voor een kortere levensduur van de koe. De oppervlakte cultuurgrond per arbeidskracht verschilt sterk. Laag is deze ratio op de onderzochte bedrijven in Nederland (14,6), Beieren en Denemarken maar hoog daarentegen in Normandië (26,3) en Ierland (32,2).

De veebezetting per ha voor de verschillende groepen laat grote verschillen in bedrijfsvoering zien. Laag is dit kengetal in Normandië (1,7), Aquitaine en Ierland (beiden 1,9). Met het eerder besproken Lombardije (4,0) behoren Nederland en Denemarken (beiden 3,4) tot de streken met de hoogste veedichtheid. Dit beeld kwam ook al naar voren uit een studie van Van Hecke 1) over de hele populatie op basis van de structuurtelling van 1975 (figuur 4.7). Als tegenhanger van de veebezetting fungeren de cijfers over de voerkosten. Deze hebben betrekking op aangekocht en zelf geproduceerd kracht- en ruwvoer excl. graslandprodukten. Zo zijn de voerkosten per grootveeëenheid laag in Ierland, Normandië en Beieren en hoog in Sleeswijk-Holstein, Denemarken, Nederland en Lombardije. Voor een belangrijk deel bestaan de voerkosten uit kosten van aangekocht krachtvoer. Het verschil tussen genoemde twee posten bestaat uit aangekocht ruwvoer (in Nederland, Lombardije, West-Engeland, Denemarken en Sleeswijk-Holstein meer dan 2500 ECU per bedrijf) en zelf geproduceerd krachtvoer.

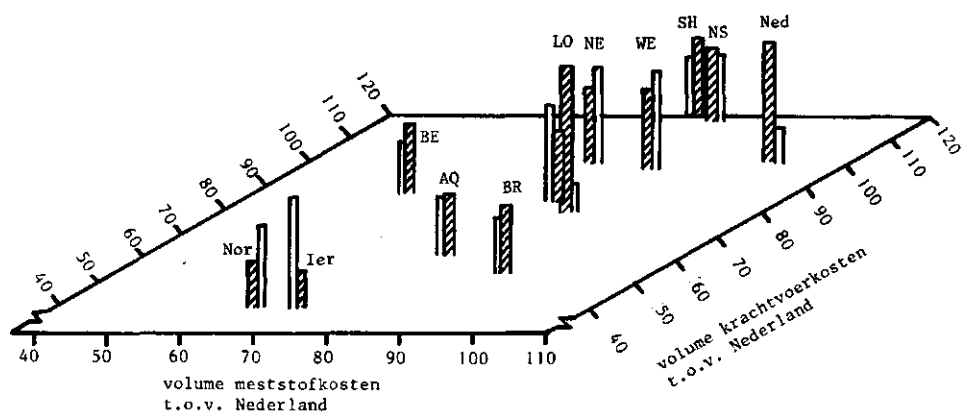
Om een indruk te krijgen over het volume van het krachtvoer-verbruik zijn de kosten van het aangekochte krachtvoer omgerekend in guldens met EUROSTAT-cijfers over 1980 voor de prijzen van krachtvoer en vervolgens geïndexeerd op Nederland = 100. Door deze omrekening met een zeer specifieke wisselkoers kunnen monetairre invloeden zo weinig mogelijk vertekend inwerken. Het gebruik van aangekocht krachtvoer ligt op de onderzochte bedrijven in Noord-Duitsland en Engeland op een hoger resp. even hoog niveau als in Nederland. Beduidend lager ligt het in de Franse streken. In een eerdere studie van de Engelse Milk Marketing Board kwamen tot een zelfde conclusie 2). Voederaankopen zijn noodzakelijk wanneer de bedrijfsstructuur of de kwaliteit van het grasland eigen voederwinning niet in voldoende mate toelaat. In plaats van aankoop van grond is het dan vaak eenvoudiger ruw- en/of krachtvoer aan te kopen. Daarnaast spelen natuurlijk ook eisen van optimale voedersamenstelling een rol.

- 1) E. van Hecke: Regionale structuur van de landbouwproductie in de Europese Gemeenschap - een cartografische analyse, Leuven/Brussel, 1983.
- 2) S.J. Amies: A comparison of European Dairying, Milk Marketing Board, Reading (UK), 1983.

Figuur 4.7 Veedichtheid per ha grasland en voedergewassen, structuurtelling 1975

Figuur 4.8 Melkopbrengst (ECU) per ha voederoppervlakte en de oppervlakte cultuurgrond voor verschillende streken naar het relatieve volume van meststof- en krachtvoerkosten

Legenda: zwarte staven: melkopbrengst (ECU) per ha voederoppervlakte
 witte staven: oppervlakte cultuurgrond per bedrijf

Nor = Normandië
 Ier = Ierland
 BF = Beieren
 AQ = Aquitaine
 BR = Bretagne
 WA = Wales

LO = Lombardije
 NE = Noord-Engeland
 WE = West-Engeland
 SH = Steenwijk-Holstein
 NS = Nieder-Sachsen
 Ned = Nederland

Bron: EG-ILB, bewerking LEI.

Het bemestingsniveau is laag op de bedrijven in Beieren, Normandië en Denemarken en nergens zo hoog als in Nederland, gezien de index die op analoge wijze berekend is als de volume-index van de aangekochte krachtvoerkosten. De beide indices (meststofgebruik en aangekochte krachtvoerkosten) zijn gecombineerd met de melkopbrengst per ha voederoppervlakte weergegeven in fi-

guur 4.8. Duidelijk blijkt hier het onderscheid tussen de extensieve bedrijven in Normandië en Ierland tegenover intensieve bedrijfsvoering in Nederland, Sleeswijk-Holstein, Nieder-Sachsen en in zekere zin West-Engeland. Zoals eerder gesteld vormt Lombardije een buitenbeentje. Duidelijk blijkt dat extensieve bedrijfsvoering alleen mogelijk is wanneer grote oppervlaktes cultuurgrond per bedrijf aanwezig zijn (de Normandische en Ierse bedrijven). Nederland bevindt zich in een tegenovergestelde positie. De Britse bedrijven vormen op deze regel enigszins een uitzondering.

De melkopbrengsten variëren niet alleen sterk per ha maar ook per koe: Van 670 ECU voor de Ierse bedrijven tot meer dan 1200 ECU in Noord-Engeland en Lombardije. Naast monetaire oorzaken is dit het gevolg van verschillen in melkgift per koe (wederom ook samenhangend met het voederrantsoen) en vermarketing: zo is bekend dat de opbrengstprijzen in lidstaten met een lage zelfvoorzieningsgraad zoals Italië relatief hoog is.

De laatste regels van tabel 4.11 geven aan tot welke bedrijfsresultaten de verschillen in bedrijfsvoering leiden. Het laagst was het inkomen in 1980/81 voor de bedrijven in Beieren (15.700 ECU) en Sleeswijk-Holstein (19.000 ECU). In Denemarken, Nieder-Sachsen, Bretagne, Nederland, Aquitaine en Normandië bedroeg het netto-bedrijfsinkomen rond de 26.000 ECU, terwijl dit op de onderzochte bedrijven in Ierland, Engeland en Wales gemiddeld ca. 10.000 ECU hoger lag. Mogelijk hangt dit samen met de relatief sterke stijging van de marge per koe in deze gebieden na 1973. Lombardije spande de kroon met een netto-bedrijfsinkomen van 43.600 ECU. Wordt dit netto-bedrijfsinkomen gerelateerd aan de bruto-productie dan blijkt dat in de streken in Engeland, Duitsland en Denemarken het bedrijfsinkomen slechts een gering deel (tot 35%) van de bruto-productie bedraagt. Met 37% zit Nederland vlak boven deze groep. In de Franse streken, Lombardije en Ierland ligt genoemd percentage boven de 40.

Tabel 4.12 geeft dit percentage niet alleen voor 1980/81 maar ook voor de periode vanaf 1975/76. De conclusie daaruit is dat de verschillen tussen de streken voor 1980/81 niet anders zijn dan in voorgaande jaren. Wel lag over de gehele periode gemeten het inkomensandeel van de bruto-productie hoger dan in 1980/81, hetgeen een gevolg is van de ruilvoetverslechtering: alleen door uitbreiding van de productie of door produktiviteitsverbetering was het mogelijk het inkomen op peil te houden.

Het arbeidsinkomen per volwaardige arbeidskracht varieerde op de onderzochte bedrijven van krap 3000 ECU in Beieren tot meer dan 10.000 ECU in Aquitaine en Lombardije.

Voor een aantal van de hiervoor besproken groepen is het mogelijk om ook over eerdere jaren en over 1981/82 resultaten te geven. Daarbij moet bedacht worden dat de groep bedrijven die beschreven wordt steeds dezelfde afbakening (16-40 EGE) heeft en niet - zoals in het Nederlandse boekhoudnet - wordt gekenmerkt

Tabel 4.12 Netto-bedrijfsinkomen in procenten van de bruto-productie

Streek	1980/81	gemiddelde 1975/76-1980/81
Sleeswijk-Holstein	25	.
Nieder-Sachsen	31	38
Beieren	27	39
Normandië	44	47 1)
Aquitaine	42	46 2)
Bretagne	41	43 2)
Lombardije	59	59 2)
Nederland	37	42
Denemarken	33	37
Ierland	45	56
Noord-Engeland	29	36
West-Engeland	32	36
Wales	36	41

1) 1976/77 - 1980/81.

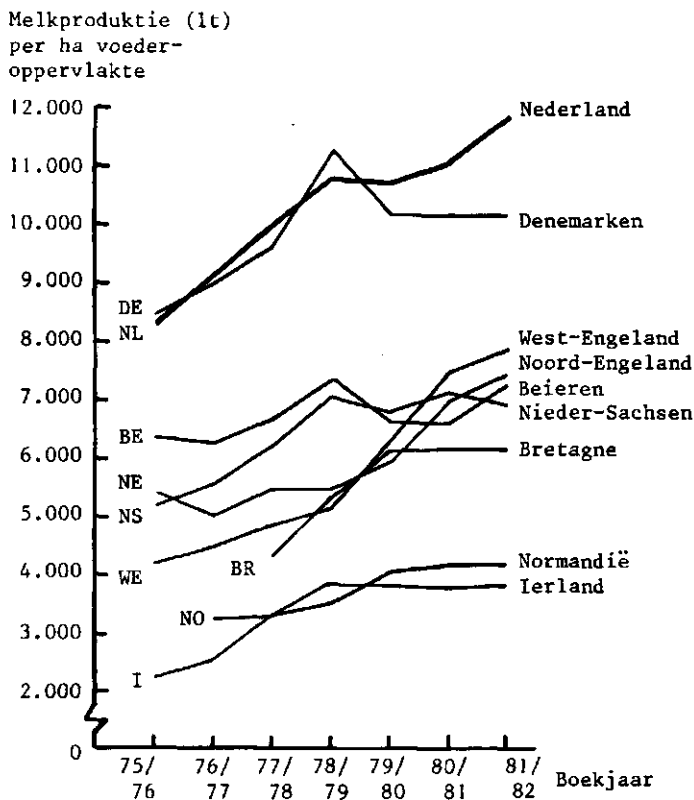
2) 1977/78 - 1980/81.

Bron: EG-ILB, bewerking LEI.

met opschuivende grenzen. Door de produktiviteitsverbetering (die door ruilvoetverslechtering in de regel niet aan de boer ten goede komt) neemt de bedrijfsomvang toe wanneer deze wordt gemeten in fysieke termen of met onveranderde economische coëfficiënten (bss en sbe). Om van jaar tot jaar dezelfde bedrijven te beschrijven zouden opschuivende grenzen moeten worden gehanteerd. In het EG-boekhoudnet is dit niet gebruikelijk zodat bij een gelijkmatige verdeling binnen de klassen het gemiddelde bedrijf van een klasse niet kan groeien. Dat in een aantal groepen toch het aantal koeien per bedrijf toeneemt, wordt veroorzaakt doordat de verdeling binnen de klasse niet gelijkmatig is of doordat de specialisatie toeneemt.

Figuur 4.9 geeft een beeld van de ontwikkeling van de melkproductie per ha voederoppervlakte voor de diverse groepen bedrijven. Deze melkproductie is berekend door opbrengsten uit melk te delen door de richtprijs voor melk (3,7% vet) in ECU zoals die in de diverse prijsbeslissingen door de Europese Commissie in ECU (excl. m.c.b.'s) zijn vastgesteld. Er blijken aanmerkelijke verschillen tussen de streken - ook binnen één lidstaat - te zijn. Op de onderzochte bedrijven in Bretagne, Ierland en West-Engeland was de intensivering het sterkst (ca. 8 tot 10% per jaar). Nieder-Sachsen, Normandië, Noord-Engeland en Nederland behoren tot de middengroep (ca. 5%) terwijl Denemarken en Beieren een lage of zelfs zeer lage intensivering doormaakten. Overigens zijn genoemde percentages aanmerkelijk hoger dan die uit macro-econo-

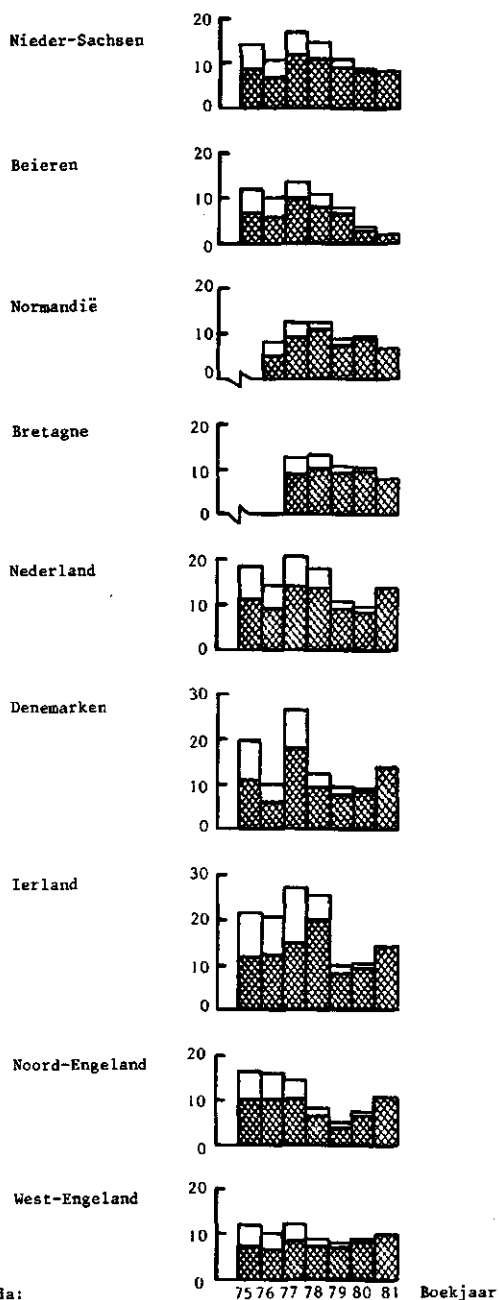
Figuur 4.9 Melkproduktie per ha voederoppervlakte voor gespecialiseerde melkveebedrijven van 16-40 EGE voor diverse regio's 1975-1980

Bron: EG - ILB, bewerking LEI.

mische statistieken (op lidstaat-niveau). Gedeeltelijk kan dit veroorzaakt zijn door een gebrekkige aansluiting van extra-comptabele informatie op de ILB-cijfers, maar voor een belangrijk deel is dit ook een reëel effect: in grote lidstaten kunnen ontwikkelingen in bepaalde regio's of bepaalde groepen bedrijven gemakkelijk uit het beeld verdwijnen als wordt afgegaan op nationale ontwikkelingen. Dit kan gemakkelijk in het nadeel van kleine lidstaten werken, niet alleen in de publieke opinie maar ook in de landbouwpolitiek. Een voorbeeld daarvan kan het vaststellen van quota per lidstaat zijn, in welk geval een grote lidstaat meer mogelijkheden heeft dan een kleine om via regionale herallocatie tot verbetering van de concurrentiepositie te komen.

Figuur 4.10 Arbeidsinkomen (x 1000 ECU) per arbeidskracht op gespecialiseerde melkveebedrijven (type 411), 16-40 EGE, periode 1975/76 -1981/82

Legenda:

} nominaal
 } in ECU van 1981

Bron: EG - ILB bewerking LEI.

Tot slot van deze paragraaf geeft figuur 4.10 een beeld van de ontwikkeling van het arbeidsinkomen per arbeidskracht sinds boekjaar 1975. Niet alleen in nominale termen maar ook in ECU's van 1981 blijkt dat het arbeidsinkomen in 1979/80 en 1980/81 lager lag dan in voorgaande jaren. Alleen in Normandië en Bretagne is deze achteruitgang gering. In 1981 vond in de meeste regio's een verbetering van het inkomen plaats, zonder dat daarmee het peil van de jaren 1975 t/m 1978 reëel gezien werd geëvenaard. Alleen in Beieren en Normandië daalde ook in 1981 het inkomen nog verder. Opvallend hoog (m.n. in de jaren 1975 t/m 1978) is het arbeidsinkomen op de onderzochte bedrijven in Ierland, hetgeen samenhangt met de sterke verbetering van het saldo per koe na de toetreding tot de EG.

4.9 Bedrijfsresultaten: akkerbouwbedrijven

Het vergelijken van Nederlandse akkerbouwbedrijven met soortgelijke bedrijven in het buitenland wordt enigszins bemoeilijkt doordat voor de Nederlandse akkerbouw moeilijk een evenbeeld in het buitenland te vinden is. De gerichtheid op de aardappelcultuur is daarvan de oorzaak. Weliswaar worden er ook in de andere landen van West-Europa veel aardappelen geteeld maar vrijwel altijd is de aardappel in het bouwplan van een streek veel minder dominerend dan bij ons. Zelfs bij de bedrijven die in de Europese typologie getypeerd worden als "overige akkerbouw" is het aandeel van de aardappelen in het bouwplan voor groepsgemiddelden zelden hoger dan 5%. Alleen in België en de Franse streek Nord-Pas de Calais ligt dit percentage hoger (7, resp. 11%). Van daar dat de Nederlandse akkerbouwbedrijven niet alleen zullen worden vergeleken met groepen bedrijven die worden getypeerd als "overige akkerbouw" maar ook met bedrijven uit het type "granen". Net als bij de weidebedrijven zijn ook hier bedrijven uit de klasse 16 - 40 EGE gekozen. Tabel 4.13 geeft de bss voor een 3-tal belangrijke produkten: zachte tarwe, aardappelen en suikerbieten. De bss-1973 voor zachte tarwe lag in de meeste streken rond de 400 ECU, met uitzondering van de berggebieden in de Italiaanse streken, waar het lager lag en Nederland en België waar het tarwesaldo boven de 500 ECU lag. Met Oost-Engeland en de laagvlaktes van de Italiaanse streken scoren deze gebieden ook bij de bss-1980 het hoogst. Aan de bss-1980 voor de Franse regio's mag geen grote waarde worden toegekend omdat deze niet opnieuw is berekend maar rechtstreeks is afgeleid uit de coëfficiënt voor 1973. De bss voor aardappelen is moeilijker te beoordelen omdat dit een aggregaat is van de verschillende soorten: vroege aardappelen, pootaardappelen, consumptieaardappelen, voer-aardappelen, zetmeelaardappelen (Nederland en Frankrijk) en alcoholaardappelen (Duitsland). Hoog ligt het saldo in Nord-Pas de Calais (pootaardappelen), Piemonte (primeurs en pootaardappelen) en Nederland. Nederland realiseerde tussen 1973 en 1980 de sterkste stijging in saldo. Overigens is de bss-1980 voor veel streken

Tabel 4.13 Bss voor enkele produkten per streek

Streek	Zachte tarwe			Aardappelen			Suikerbieten		
	1973	1980	stij- ging (%)	1973	1980	stij- ging (%)	1973	1980	stij- ging (%)
Nieder-Sachsen	390	632	62	756	1184	57	693	1187	71
NordRhein-Westfalen	390	666	71	856	1544	80	754	1359	80
Beieren	363	533	47	636	1013	59	915	1489	63
Champagne - Ardenne	378	643	70	671	1141	70	607	1032	70
Centre (Frankrijk)	399	678	70	836	1421	70	534	908	70
Picardie	428	728	70	898	1527	70	568	966	70
Nord/Pas de Calais	424	721	70	1280	2176	70	495	842	70
Piemonte - berggebieden 1)	247	482	95	851	1620	90	512	1245	143
- laagland 2)	366	833	128	2146	2826	32	743	1887	154
Emilia Romana - berggebieden 3)	235	488	108	1112	1550	39	341	1058	210
- laagland 4)	455	863	90	1235	1914	55	774	1887	144
België	504	782	55	779	1303	67	762	1337	75
Nederland	511	1000	96	998	2000	100	972	1700	75
Denemarken	440	620	41	805	1181	47	620	1149	85
Oost-Engeland	380	783	106	949	1732	83	482	1231	155
1) Harde tarwe:	311	635	104						
2) Harde tarwe:	555	1130	104						
3) Harde tarwe:	316	473	50						
4) Harde tarwe:	550	1130	105						

Bron: EG-bewerking LEI.

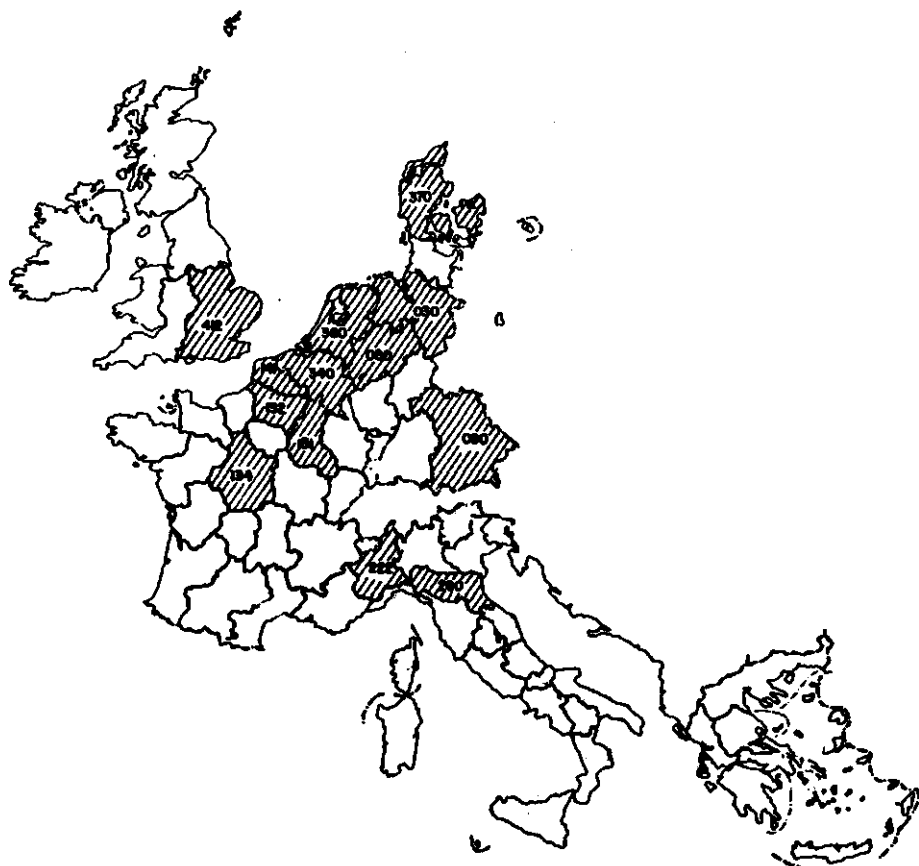
mogelijk aan de lage kant omdat de bss werd berekend als een drie-jarig gemiddelde over de oogsten 1979, 1980 en 1981, die geen van allen een erg hoog prijsniveau te zien gaven. Nederland scoort met de Italiaanse laagvlaktes en met Beieren ook hoog bij de suikerbieten. Het saldo van suikerbieten in Oost-Engeland is - mede door het hogere prijsniveau in de Gemeenschap - na 1973 sterk gestegen. Ook in de Italiaanse streken was de stijging aanmerkelijk.

Voor de vergelijking van de regio's zijn groepen bedrijven geselecteerd uit Denemarken, België, Oost-Engeland, Noord- en Midden-Frankrijk (Centre, Champagne-Ardenne, Nord-Pas de Calais, Picardie), Noord-Italië (Emilia-Romana en Piemonte), West-Duitsland (Nieder-Sachsen, NordRhein-Westfalen en Beieren) en natuurlijk Nederland. De exacte ligging van de gebieden is weergegeven in figuur 4.11, terwijl tabel 4.14 enkele algemene gegevens van de bedrijven geeft.

Het gaat hier om groepen bedrijven die zich vrijwel uitsluitend met akkerbouw of zelfs met graanteelt bezighouden: van de oppervlakte cultuurgrond is bij bijna alle groepen meer dan 90% in gebruik voor akkerbouw. Alleen in Oost-Engeland en de hakvruchtbedrijven in Noord-Frankrijk en België ligt dit tussen de 80% en 85%. Het resterende deel bestaat uit grasland en/of voedergewassen, vaak voor het houden van mestvee (Pas-de Calais) en/of schapen (Oost-Engeland). Ook naar omzetaandeel gemeten is de akkerbouw op deze bedrijven dominant. De opbrengst van de akkerbouw als percentage van die van het gehele bedrijf ligt relatief laag op de bedrijven in Denemarken (60-65%) en NordRhein-Westfalen (69%). In beide gebieden worden op deze bedrijven in belangrijke mate mestvarkens gehouden, mede op basis van zelf geproduceerde granen en voedergewassen. Hoog ligt het omzetaandeel van de akkerbouw in Nederland (90%) en in de Noord-Franse graangebieden.

De onderzochte bedrijven hebben een grote oppervlakte cultuurgrond. Dat geldt vanzelfsprekend voor de graanbedrijven die in 1980/81 minstens over 54 ha cultuurgrond beschikten. De hakvruchtenbedrijven doen hier in een aantal gebieden niet voor onder. Alleen in Nederland, België en Emilia-Romana waren de beschreven groepen bedrijven gemiddeld kleiner dan 40 ha. Deze groepen hadden logischerwijze het hoogste percentage hakvruchten. Met uitzondering van Nederland (36%) lag in alle andere groepen het percentage granen (ver) boven de 50%. Op de hakvruchtbedrijven (!) in Duitsland en Champagne-Ardenne zelfs boven de 70%. Op de graanbedrijven lag dit percentage rond de 90%, met uitzondering van Piemonte waar sprake is van zuivere graanbedrijven (incl. korrelmais). Overigens behoeven ook hier de Italiaanse bedrijven een speciale bespreking: de arbeidsbezetting is er naar onze maatstaven hoog (17 ha graan per arbeidskracht), met hoge machinekosten. De opbrengst per ha was in 1980/81 echter - bij hoge meststofkosten - zo groot dat toch een zeer acceptabel bedrijfsresultaat werd bereikt.

Figuur 4.11 Kaart van de onderzochte streken met akkerbouwbedrijven

Legenda: Zie tabel 4.14.

Tabel 4.14 Enkele algemene gegevens (1980/81) van een aantal groepen akkerbouwbedrijven (16-40 EGE)

Streek:	Code	bedr.	Aantal		w.v.	Bouwplan		Aantal		Kosten	
			opge-	opge-		graa-	ap-	arb.-	cult.-	wd-	mach-
			nomen	nomen	ak-	an	pe-	ten	gron-	d	nes/ha
			bedr.	bedr.	(%)	(ha)	len	ker-	ten	per	(ECU)
					(%)		(%)	bieten	arb.-	kracht	(ECU)
								(%)	(ha)		
Type 11 - Graanbedrijven											
Champagne-Ardenne	(131)	1900	27	74	87	88	0	6	1,23	60	20
Centre (Frankrijk)	(134)	6200	56	70	93	91	0	1	1,44	49	14
Piemonte	(222)	1100	68	54	91	100	0	0	3,14	17	18
Denemarken	(370)	1500	59	60	93	87	0	0	1,10	55	28
Oost-Engeland	(412)	2700	51	90	81	92	0	0	2,10	43	19
Type 12 - Overige											
Akkerbouw											
Nieder-Sachsen	(030)	4000	90	52	94	70	4	25	1,73	30	32
NordRhein-Westfalen	(050)	1900	38	48	94	74	2	23	1,76	27	53
Beieren	(090)	3300	101	42	93	70	4	20	1,83	23	25
Champagne-Ardenne	(131)	2400	64	62	85	71	0	22	1,27	49	16
Picardie	(132)	2500	55	55	85	66	7	18	1,56	35	43
Nord-Pas de Calais	(141)	2800	54	42	86	61	11	19	1,60	26	55
Emilia Romana	(260)	1500	38	32	90	53	2	38	2,83	11	184
België	(340)	2000	50	39	86	57	7	29	1,47	27	111
Nederland	(360)	6400	161	36	96	36	27	21	1,37	26	185
Denemarken	(370)	4600	123	50	96	71	5	10	1,63	30	24
Oost-Engeland	(412)	2600	35	81	81	66	5	13	2,92	28	27

Bron: EG-ILB, bewerking LEI.

De oppervlakte per arbeidskracht varieerde ook tussen de andere streken sterk: van 11 ha op de hakvruchtbedrijven in Emilia-Romana via 23 ha in Beieren tot 49 ha op de hakvruchtbedrijven in Champagne-Ardenne en 60 ha op de graanbedrijven aldaar. Om een indruk van de totale bewerkingskosten te krijgen zijn ook de kosten van werk door derden en de kosten van de afschrijving per ha cultuurgrond weergegeven. Deze kosten liggen hoog in de streken met een intensief bouwplan en met andere landbouwactiviteiten (mestvarkens). Loonwerk heeft vooral in gebieden met relatief kleine bedrijven (Nederland, België, Emilia-Romana) ingang gevonden. De afschrijvingskosten van machines liggen ook relatief hoog op de Oost-Engelse bedrijven 1).

Tabel 4.15 geeft een aantal financiële gegevens. De meststofkosten lopen sterk uiteen maar een directe samenhang met de intensiteit van het bouwplan lijkt niet altijd aanwezig. Bij de kosten van bestrijdingsmiddelen per ha cultuurgrond springt Nederland er - mede door de aardappelteelt - duidelijk bovenuit. De Denen vormen hierbij onze duidelijke tegenpool. Zij realiseren daarentegen de laagste opbrengsten per ha (in ECU gemeten). Dat geldt zowel bij de graanbedrijven (1980/81: 595 ECU/ha) als bij de hakvruchten (968 ECU/ha). De graanopbrengsten liggen hoog in Italië. Op de onderzochte bedrijven in Piemonte bedroegen ze in 1978/79 1250 ECU, in 1979/80 1405 ECU en in 1980/81 1660 ECU. In Noord-Italië heeft zich de laatste jaren een belangrijke verschuiving binnen het graanareaal voorgedaan van zachte tarwe, gerst en haver naar hoogwaardiger granen als harde tarwe en maïs. Tegenpool Denemarken buiten beschouwing gelaten, lag in de andere streken in 1980/81 de totale opbrengst bij de granen per ha in het traject 830-1000 ECU. Bij de aardappelen was de spreiding van 1400 ECU in Beieren tot 2750 ECU in Nederland en 2975 ECU in Emilia Romana. De groep Nederlandse bedrijven realiseerde meer dan 40% van haar akkerbouwomzet in de aardappelsector, en werd daarin pas op grote afstand gevolgd door de Franse regio Nord-Pas de Calais (14%). De meeste groepen hakvruchtenbedrijven ontleenden dat etiket aan de teelt van suikerbieten. Terwijl de groep Nederlandse bedrijven slechts een kwart van haar opbrengst in de akkerbouw daaruit haalde, lag dit in bijna alle andere streken hoger: in België, Nieder-Sachsen en Emilia Romana zelfs boven de 40%. Alleen de Deense en Oost-Engelse hakvruchtenbedrijven scoorden hier nog lager dan Nederland: 17 resp. 20%. Bij de graanbedrijven vallen die uit Champagne-Ardenne op: hun akkerbouwop-

- 1) Onderzoek van de Universiteit van Reading wijst uit dat dit mogelijk veroorzaakt kan zijn door fiscale incentives. Centre for Agriculture Strategy: "The efficiency of British Agriculture", Reading (UK) 1980.

Tabel 4.15 Bedrijfsresultaten voor een aantal groepen akkerbouwbedrijven (16 - 40 EGE), 1980/81

Streek:	Code	Totale opbrengst (ECU)	Totale opbrengst per ha gewas	Meststofkosten per ha	Netto-inkomen (ECU)	Netto-inkomen in % bruto-duk- tie	Arbeids- ink. per arbeidskracht (ECU)					
Type 11 - Graanbedrijven												
Champagne-Ardenne	(131)	64.909	844	1.188	1.764	909	131	47	30.223	47	17.598	
Centre (Frankrijk)	(134)	65.147	893	984	398	905	132	45	31.350	49	15.846	
Piemonte	(222)	103.031	79	1.660	-	1.661	169	70	55.306	57	11.730	
Denemarken	(370)	51.075	65	574	1.473	1.202	595	84	23	18.990	42	2.173
Oost-Engeland	(412)	91.729	74	903	3.322	1.611	927	99	66	33.568	38	7.975
Type 12 - Overige Akkerbouw												
Nieder-Sachsen	(030)	79.682	75	917	1.960	1.966	1.227	174	99	27.256	36	7.852
NordRhein-Westfalen	(050)	77.420	69	970	2.548	1.855	1.188	171	89	26.065	36	3.166
Beieren	(090)	67.413	74	872	1.398	2.390	1.297	205	73	17.449	28	1.878
Champagne-Ardenne	(131)	74.909	84	982	1.704	1.877	1.186	146	72	39.005	52	23.543
Picardie	(132)	71.126	74	889	2.053	1.674	1.132	129	70	29.639	42	12.727
Nord-Pas de Calais	(141)	56.576	74	839	1.485	1.613	1.167	134	71	22.784	42	9.765
Emilia Romana	(260)	58.040	86	1.116	2.976	2.203	1.760	194	84	32.898	57	8.253
België	(340)	61.027	69	959	2.031	1.711	1.251	141	97	28.286	48	12.979
Nederland	(360)	69.093	90	994	2.749	2.183	1.822	160	124	32.069	48	14.194
Denemarken	(370)	76.063	60	651	1.841	1.584	986	101	40	30.619	45	8.397
Oost-Engeland	(412)	93.178	81	842	2.533	1.775	1.144	91	63	38.342	42	7.522

Bron: EG-ILB, bewerking LEI.

Bron: EG-ILB, bewerking LEI.

brengrst komt in 1980/81 voor 12% uit suikerbieten 1). De opbrengst van suikerbieten lag in vrijwel alle streken tussen de 1100 en 1300 ECU. Ook hier bleef Denemarken achter en scoorden Nederland en Emilia-Romana het hoogst (beiden ca. 1800 ECU in 1980/81).

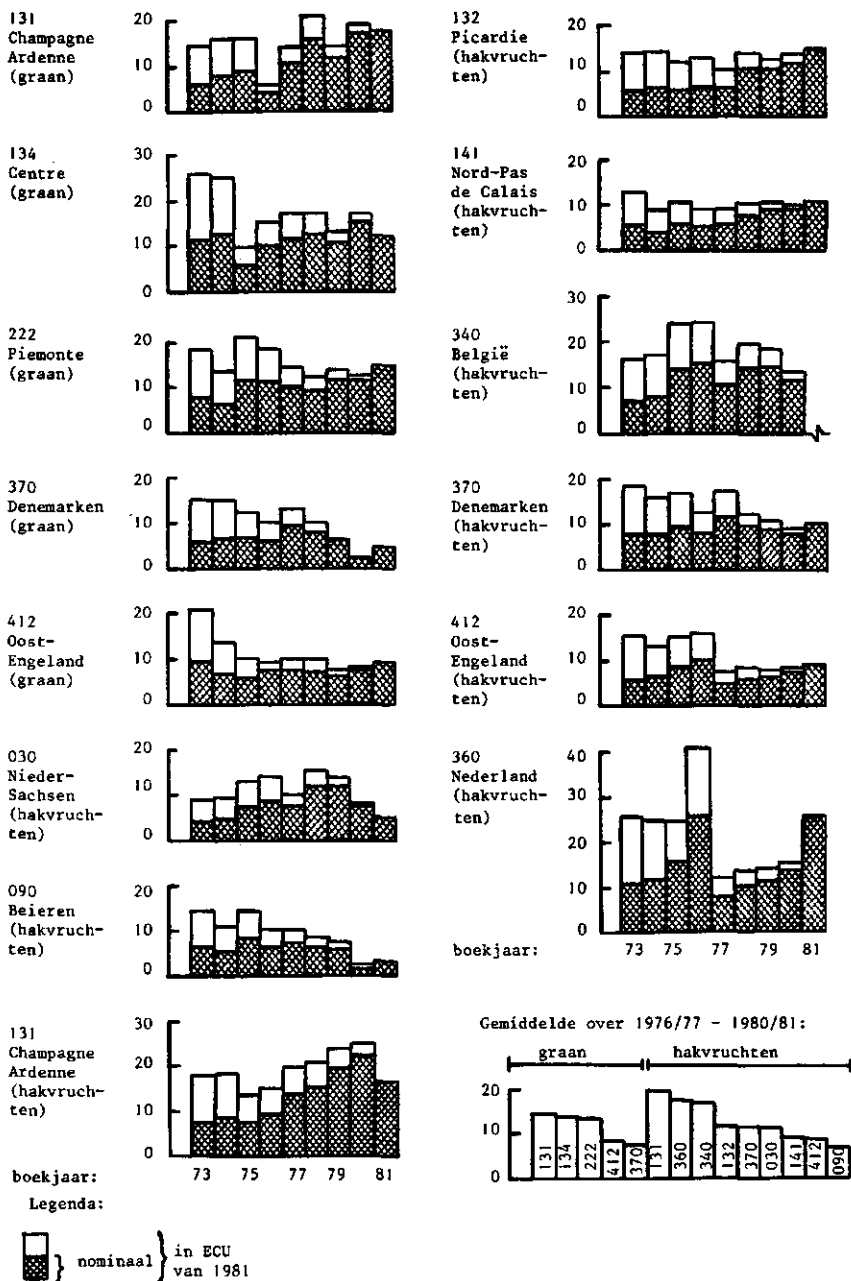
Het uiteindelijke resultaat dat met deze bedrijfsvoeringen werd behaald verschilt sterk van streek tot streek. In 1980/81 lag het arbeidsinkomen per arbeidskracht van deze groepen bedrijven uiterst laag in Denemarken (graanbedrijven), Beieren en NordRhein-Westfalen (beide hakvruchtbedrijven). De groep Nederlandse bedrijven realiseerde in 1980/81 een inkomen boven het gemiddelde maar moest met name de besproken Franse streken voor laten gaan. Het aandeel van het netto-bedrijfsinkomen in de bruto-productie was op de onderzochte akkerbouwbedrijven in 1980/81 hoger dan op de melkveebedrijven. De lage cijfers voor de Duitse streken houden waarschijnlijk mede verband met de varkenshouderij. In 1981/82 verbeterden de resultaten in vrijwel alle streken. In Champagne-Ardenne en Nieder-Sachsen liep het arbeidsinkomen echter terug. De Nederlandse bedrijven profiteerden van een hoge aardappelprijs.

Een betere beoordeling van de inkomenspositie op de onderzochte bedrijven kan worden verkregen door de analyse uit te breiden tot een langere periode. Dit is gedaan in figuur 4.12. Uit het gemiddelde arbeidsinkomen per arbeidskracht over de periode 1976-1980 (in ECU's van 1980) blijkt dat de graanbedrijven Champagne-Ardenne, Centre en Piemonte ca. 6000 ECU hoger uitkomen dan die in Denemarken en Oost-Engeland. Bij de groep hakvruchtbedrijven scoren Champagne-Ardenne, België en Nederland het hoogst en wel ca. 2 keer zo hoog dan in Oost-Engeland en Beieren. De ontwikkelingen in de tijd lopen qua richting tussen de gebieden sterk uiteen: terwijl de Deense graanbedrijven in 1980/81 in een ernstige crisis terecht kwamen steeg in Champagne-Ardenne het arbeidsinkomen tot ongekende hoogte - zelfs in reële termen.

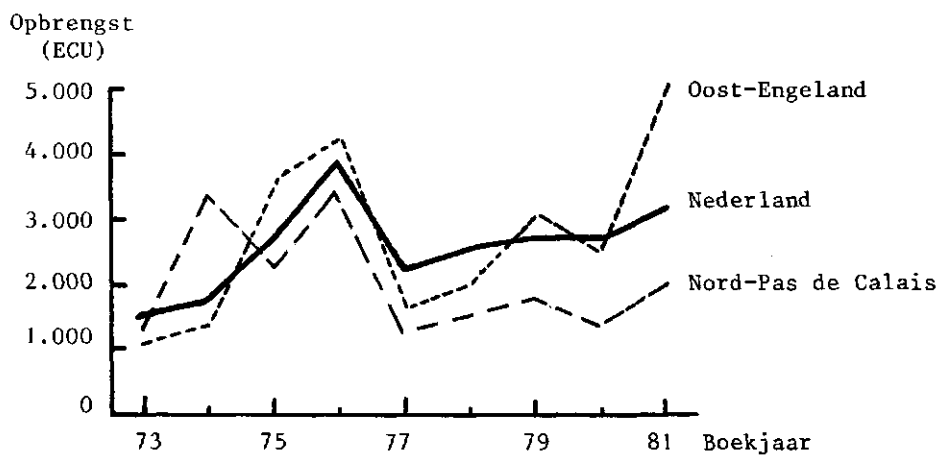
Onder de groepen bedrijven zijn er 3 (Nord-Pas de Calais, Nederland en Oost-Engeland) die in alle onderzochte jaren gemiddeld meer dan 3 ha aardappelen teelden. De opbrengsten van aardappelen per ha gewas van deze 3 groepen zijn weergegeven in figuur 4.13. Daaruit blijkt dat de opbrengst (in ECU) van de aardappelteelt in Nord-Pas de Calais duidelijk achterblijft bij die in de andere 2 streken. Dat de Nederlandse curve minder sterk schommelt komt door de van jaar tot jaar niet gelijk opgaande ontwikkelingen bij de fabrieks-, poot- en consumptieaardappelen.

- 1) Een meer gedetailleerde beschrijving van deze bedrijven is te vinden in: K.J. Poppe en L.C. Zachariasse (red.) Ontwikkelingen in de Noord-Franse Akkerbouw, LEI-mededeling no. 297.

Figuur 4.12 Arbeidsinkomen (x 1000 ECU) per arbeidskracht op akkerbouwbedrijven (type 11 en 12), 16-40 ECE, periode 1973/74 - 1981/82

Figuur 4.13 Opbrengst (ECU) van aardappelen per ha naar streek

Bron: EG - ILB.

4.10 Besluit

In dit hoofdstuk is het EG-boekhoudnet beschreven. Gekomen aan het eind van die beschrijving ligt het voor de hand om vanuit het oogpunt van de Nederlandse gebruiker het net en de daaruit aangeboden informatie te evalueren. Wordt die balans opgemaakt dan zal de credit-zijde duidelijk zijn: het ILB is praktisch gesproken de enige mogelijkheid om op basis van geharmoniseerde uitgangspunten een beeld te krijgen van de bedrijfsresultaten en inkomens van landbouwbedrijven in verschillende streken van de Gemeenschap. Het ILB mag dan in deze taak in belangrijke mate geslaagd zijn, er zijn toch een aantal punten die nog voor verbetering in aanmerking komen. Tot die punten behoort allereerst de toegankelijkheid, die via het micro-fiche systeem en de Eurostat-computer niet optimaal is. Er zijn overigens plannen om tot een gemakkelijk te hanteren brochure te komen en ook voor de lidstaten ligt hier een taak.

Voor onderzoeksdoeleinden zou het aantrekkelijker zijn over een veel uitgebreidere kosten- en opbrengstenspecificatie (ook in prijzen en volumes) te kunnen beschikken. Ten dele staat de eis van toegankelijkheid dit in de weg, maar ontwikkelingen in de informatietechniek kunnen hier in de toekomst hulp bieden.

Een tweede punt geldt de bedrijfskeuze. Niet het gebrek aan harmonisatie op dit punt als wel het feit dat de representativiteit in een aantal streken (om overigens begrijpelijke redenen) voor verbetering vatbaar is, roept bij een aantal gebruikers vragen op.

Als derde punt ter verbetering moet de actualisatie worden genoemd. Uit het feit dat voorjaar 1984 alleen gedetailleerde gegevens over 1981/82 en voorgaande jaren verkrijgbaar zijn, moet geconcludeerd worden dat dit duidelijk achterblijft bij de wensen van de gebruikers. Ook op dit punt is echter een verbetering voorzien: onderzocht wordt of het mogelijk is door toepassing van een prognosemethode geactualiseerde resultaten te berekenen en te publiceren 1).

- 1) Zie ook: Europese Commissie: l'evolution des revenus agricoles dans la Communauté européenne en 1983. Serie Notes Rapides, 1984.

Geraadpleegde statistische bronnen

EG:

De toestand van de landbouw in de Gemeenschap (Brussel)

Eurostat:

Einkaufspreise Landwirtschaftlicher Betriebsmittel (Luxemburg)

Eurostat:

Sectoraler Einkommensindex, Entwicklung der Landwirtschaftlichen Einkommensindikatoren 1973-1983 (Luxemburg)

Statens Jordbrugsøkonomiske Institut:

Landbrugsregnskabsstatistik 1982/83 (serie A-67) (Kopenhagen)

BML:

Agrarbericht (Bonn)

MAFF:

Farm incomes in England (Londen)

M.C. Murphy:

Report on farming in the eastern counties of England (Cambridge)

University of Reading:

Farm business data, (Reading)

H.W.T. Kerr en R.J.W. Babington:

Farming in the East Midlands (Sutton-Bonnington (G.B.))

Ministère de l'Agriculture et al:

Sonde Cultures Industrielles en Nord, Pas-de-Calais et Picardie: Resultats 1981 (Parijs)

Ministère de l'Agriculture et al:

Sonde-Ile de France; Resultats 1980 (Parijs)

Ministère de l'Agriculture et al:

RICA, Resultats de l'exercice 1981 Region Bretagne (Rennes)

LEI:

De Rendabiliteit van het landbouwbedrijf in 1980/81 (Brussel)

Aanverwante publikaties

Statistische referenties

"Van Bedrijfsuitkomsten tot Financiële Positie" (BEF, PR 13) is gebaseerd op 2 meer uitvoerige statistische publikaties, nl.: "Bedrijfsuitkomsten in de landbouw" (BUL, PR 11) en "De Financiële Positie van de landbouw" (FIP, PR 12). Alle 3 de publikaties verschijnen jaarlijks.

Voorgaande jaren

In voorgaande jaren verscheen de BEF onder de volgende publikatienummers:

Boekjaar	nummer	met als speciale onderwerpen
1975/76	3.72	-
1976/77	3.82	-
1977/78	3.89	ligboxenstallen
1978/79	3.98	spread in resultaten
1979/80	3.107	verschillen in bedrijfsresultaat en inkomen
1980/81	3.121	verschillen in bedr.resultaat, mechanisatie
1981/82	3.128	gebouwen, energieverbruik

Actualisatie

Vooruitlopend op de definitieve uitkomsten zijn er jaarlijks ook prognoses (november) en ramingen (voorjaar) van de bedrijfsresultaten beschikbaar. Die worden jaarlijks gepubliceerd in:

Prognose van bedrijfsuitkomsten op akkerbouw- en veehouderijbedrijven (PR 14, november);

Landbouw-Economisch Bericht (PR 1, juni).

De laatste publikatie geeft ook uitgebreidere informatie over o.a. het landbouwbeleid, de buitenlandse handel en de produktie. Dat geldt ook voor de statistische publikatie:

Landbouwcijfers

Normalisatie

Per bedrijfstype wordt onderzoek gedaan naar de hoogte van de kostprijzen c.q. bedrijfsuitkomsten onder genormaliseerde omstandigheden, beide gebaseerd op meerjarige analyses en geplaatst in het licht van ontwikkelingen in de markt en in de produktiestructuur; van dit onderzoek is verslag gedaan in:

Akkerbouw	1980 (LEI-publikatie	3.109)
Melkkoeien	1980 (" "	3.102)
Varkens	1982 (" "	3.123)
Slachtkuikens	1977 (" "	3.76)
Legkippen	1978 (" "	3.82)

Aan een herziening van de laatste 2 publikatie wordt momenteel gewerkt.

Tuinbouw

Naast het boekhoudnet-Landbouw kent het LEI ook een boekhoudnet-Tuinbouw. Jaarlijks verschijnen publikaties over de rentabiliteit en financiële positie van de opengrondsgroenteteelt (PR 19), champignoneteelt (PR 20), bloembollenteelt (PR 21), fruitteelt (PR 22), boomkwekerij (PR 23) en de glastuinbouw (PR 15).